

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EL-MAKRÎZÎ'NİN
İĞÂSETÜ'L-ÜMME Bİ-KEŞFİ'L-ĞUMME
ESERİNİN, MUHTEVASI VE TAHİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Aydın ÇELİK

HAZIRLAYAN
Ayham ALMAHLI

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EL-MAKRÎZÎ'NİN
İĞÂSETÜ'L-ÜMME Bİ-KEŞFİ'L-ĞUMME
ESERİNİN, MUHTEVASI VE TAHİLİLİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Aydın ÇELİK

HAZIRLAYAN
Ayham ALMAHLI

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****El-Makrîzî'nin İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme Eserinin, Muhtevası ve Tahlili****Ayham ALMAHLI****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı****Elazığ – 2018, Sayfa: VII+98**

Orta çağ dönemi, İslam tarihi gelişimi bakımından hareketli ve hızlı bir dönemdir. Sosyal, politik ve kültürel alanlarda hızlı bir gelişim süreci yaşayan ortadoğu ve kuzey afrika bölgesi, bu hareketliliği ilk başlarda Abbâsi hilafetinin merkezi olan Bağdat'ta görsek te hemen akabinde o dönemde, gözler tarih ve bilim ekollerinin merkezi olan Kahire'nin üzerine çevrilmiştir.

Kahire'de o dönem yıldızı parlayan ve eserleri günümüze kadar gelen tarih ekolleri arasında da el-Makrîzî'nin adı bulunmaktadır.

Muhakkak ki el-Makrîzî tarihin ve hayatın çeşitli yönlerini anlatan eserler bırakmıştır fakat bu eserler arasında öyle bir eser var ki, el-Makrîzî Mısır'ın islamiyet öncesinden, yaşadığı döneme (H. 808) kadar olan tarihin sosyo-ekonomik yönlerini bir eserde anlatmıştır, bu eser ise üzerinde çalıştığımız ‘İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme’ adlı eserdir.

Bu eser nakli bir tarihi eserden fazla, eleştirel yapıcı bir eserdir, nitekim el-Makrîzî açlık ve ekonomik krizleri mantıksal çıkarımlara dayandırıp ele almıştır, yeri geldiğinde ciddi bir şekilde izlenen politikaları eleştirmiş ve daha önceki yaşantılar üzerinden örnekler verip, krize bir tenbih bir de çözüm yolu göstermiştir.

Mısır tarihinin sosyo-ekonomik yönünü ve açlık tarihini inceleyen veya bu alanda çalışan her araştırmacının başvurması gereken bu eserin, günümüze kadar sağlam bir şekilde elimize ulaşması büyük bir şans olup aynı zamanda üzerimize düşen bir sorumluluktur.

Anahtar Kelimeler: el-Makrîzî, Orta çağ, Kahire, Sosyo Ekonomi, Tarih, Açlık, Kriz.

ABSTRACT

Master Thesis

The Content and Analysis of Al Maqrizi's "İğâsetü'l-Ümme bi Keşfi'l-Ğumme"

Ayham ALMAHLI

The University of Fırat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ-2018; Page: VII+98

The medieval period is a dynamic and rapid period in terms of the development of Islamic history. The Middle East and the North African region, experienced rapid development in social, political and cultural areas, when we first saw this movement in Baghdad, the center of the Abbasid state. This turned over to Cairo, the center of history and science schools, at that time,

Al- Makrîzî who was in Cairo, was among the historical schools that shined in that period and whose works came up to date.

Certainly Al- Makrîzî left works describing history and various aspects of life, but there is such a work among these works that al-Makrîzî described the socio-economic aspects of Egypt's history from pre-Islamic times until the time of his return (H. 808) this work is the thesis we are working on titled "İğâsetü'l-Ümmebi-Keşfi'l-Ğumme".

This work is more than a transcendental historical work, a critically constructive work. In fact, al- Makrîzî bases the hunger and economic crises on logical conclusions, criticizes the politics that are followed seriously when it comes to the place, and gives examples on the previous ones.

It is a great chance to reach such a work, which examines the socio-economic direction of Egyptian history and the hunger history, in good manner and it is a responsibility to fall upon us at the same time, to evaluate it as the researchers.

Key Words: al- Makrîzî, Medieval, Cairo, Socio Economic History - hunger - crisis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. EL-MAKRİZÎ’NİN HAYATI, GÖRÜŞLERİ VE ESERLERİ	2
1.1. Doğum Yeri ve Tarihi.....	2
1.2. Nesebi	2
1.3. Memuriyetleri.	3
1.4. Vefatı	4
1.5. Talebeleri	5
1.6. Eserleri	6
İKİNCİ BÖLÜM	
2. EL-MAKRİZÎ’NİN ‘İĞÂSETÜ’L-ÜMME Bİ-KEŞFİ’L-ĞUMME’	16
İSİMLİ ESERİ	16
2.1. el-Makrîzî’ nin İğâsetü’l-Ümme bi-Keşfi’l-Ğumme İsimli Eserin Türkçeye Tercümesi.....	16
2.2. el-Makrîzî’ nin İğâsetü’l-Ümme bi-Keşfi’l-Ğumme isimli eserin asıl Arapça nüshası.	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. İĞÂSETÜ’L-ÜMME Bİ-KEŞFİ’L-ĞUMME’NİN	86
MUHTEVASI ve TAHLİLİ	86
3.1. İğâsetü’l-Ümme bi-Keşfi’l-Ğumme'nin Muhtevası.....	86
3.1.1. Eserin kaynakları	88
3.2. İğâsetü’l-Ümme bi-Keşfi’l-Ğumme'nin Tahlili	89
SONUÇ	94
BİBLİYOGRAFYA	95
EKLER	97
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	97
ÖZGEÇMİŞ	98

ÖNSÖZ

el-Makrîzî'nin "İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme" isimli eseri öneminden ve münhasır bir örnek teşkil etmesi, el-Makrîzî'nin de özgün bir sosyo-ekonomik çalışması olması hasebiyle, bu eseri ele almak, üzerinde çalışma yapmak ve Türkçeye kazandırmak istedim, danışman hocam Prof. Dr. Aydın ÇELİK beyefendiye danıştığım da hocam böyle bir çalışmanın faydalı olacağını beyan etmiştir.

Ardından hummalı bir çalışma başlattık ve ilk önce eserin asıl nüshalarının nerede ve ne halde bulduklarını araştırdık, en sağlam ve korunmuş nüshanın İstanbul'da Beyazıt el yazmaları kütüphanesinde bulunduğunu öğrendik ve kütüphaneye müracaatta bulunarak taranmış bir nüshasını talepte bulduk, bu sürecin uzaması nedeniyle çalışmamız uzun süreli bir sekteye uğramıştı, daha sonra bu el yazması nüshayı elde edince hemen çözümlene ve tercüme işlemlerine başladık ve çalışmamızın en uzun ve meşakkatli kısmı burası olmuştu, nitekim eski el yazması bir eseri okumak ve yazıldığı döneme ait kullanılan dili çözümlenmek pek kolay olmamıştır, fakat bu süreçte Arap dilinde köklü kapsamlı bir takım kamus ve mu'ceme başvurduk.

Tercümede ise anlam ve bilgi atlamadan doğru bir tercüme metodu izlemeye çalıştık.

Çalışmayı ise bölüm olarak üç bölüme ayırdık;

Birinci ve ilk bölümde müellifimiz el-Makrîzî'nin hayatı, eserleri ve ilmi kişiliği hakkında malumat verdik. Bu bölümü ele alırken Marmara Üniversitesi'nde Osman Cengiz tarafından hazırlanmış "Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri" adlı yüksek lisans tezinden istifade ettik ve yine müellifimizin biyografisi ile ilgili gerek modern gerekse de klasik tercüme eserlerden faydalandık.

İkinci bölümde ise tezimizin ana konusunu oluşturan el-Makrîzî'nin "İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme" adlı eserinin Türkçe tercümesi ve Beyazıt el Yazmaları Kütüphanesinden edindiğimiz eserin tıpkıbasımına veya suretine yer verdik.

Üçüncü bölümde ise eserin muhteva ve sistematığına yönelik değerlendirmelerde bulduk. Bu bölümde aynı zamanda eserin müellif tarafından kaleme alınmasının sebebi, müellifin eserini oluştururken takip ettiği metot ve üslup gibi bazı biçimsel özelliklerine dair bilgi verdikten sonra nihai olarak eseri bir tahlile tabi tuttuk.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin daha önceden Türkçe ye tercümesinin yapılmadığı sonucuna ulaşılmış, buna mukabil müellif ve söz konusu eserine ilişkin

Türkiye akademiyasında orijinal denilebilecek bir çalışma olmamakla birlikte tespit ettiğimiz birtakım tez ve araştırmalarda bu çalışmamıza mesnet teşkil eden eserden birtakım alıntıların çevrildiği gözlemlenmiştir.

Ancak Arap dünyasında eser ve müellifine yönelik teliflerin niceliksel bakımdan daha fazla olduğu da tarafımızca tespit edilmiştir. Bu bağlamda eser üzerindeki araştırmamız süresince yazılmış bu çalışmalardan istifade ettik.

İlgili eserle çalışma yapmış olan Kerem Hilmi Ferhat'ın tahkikinin tezimize fayda sağlayacağını düşündüğümüzden bu eseri de göz önünde bulundurduk.

Hulasa olarak el-Makrîzî gibi, Arap dünyası tarihçileri tarafından şeyhü'l-müverrihin lakabı verilmiş bir tarihçinin derya eserlerinden bir eser olan İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme'yi çalışmak ve tez konusu olarak ele almak benim için büyük bir tecrübe oldu, bu süreçte benden bu konuda maddi-manevi desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Aydın ÇELİK'e, görüşlerinden ve bilgilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Taner YILDIRIM hocama, bilgilerinden faydalandığım ağabeyim Muhammed MAHLİ'ye tezin hazırlanması aşamasında beni sabır ile destekleyen eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

- ABD** : Ana Bilim Dalı
Age. : Adı geçen eser
Ay : Aynı yer
bkz. : Bakınız
b. : Bin
C. : Cilt
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H. : Hicrî
H.z. : Hazreti
İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
CRAS : The Journal of the Royal Asiatic Society
Krş. : Karşılaştırmamız
M. : Mîladî
neşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
s. : Sayfa
sav. : Sallallâhu aleyhi ve selem
thk. : Tahkik
terc. : Tercüme
ty. : Tarih yok
vd. : ve devamı
vdğ. : ve diğerleri
yry. : Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme

Orta çağ da kaleme alınan birçok eserden farklı olan bu eser ayrı bir öneme sahiptir, nitekim Orta çağ dönemine dair sosyo-ekonomik tarihi ele alan nadir eserlerden biridir. Bu eserde el-Makrîzî geçmişten yaşadığı döneme HİCRİ 808 kadar meydana gelen açlık ve pahalılıkları ele alır.

Ve bununla beraber eserin mukaddimesinde “ insanların başına gelenin sebebinin kader değil de yöneticilerin tedbirsizliği ve halkın çıkarını unutup gaflete düşmeleri olduğunu, zira çok sayıda pahalılık yılı geçti, mühlik yıllar da geçti” demesi el-Makrîzî'nin açlık ve pahalılığın ortaya çıkmasında yöneticilerin yanlışlarının olduğunu göstermektedir. Bununla kalmayıp el-Makrîzî kendi döneminde yaşanan açlığın ve pahalılığın ortaya çıkış sebeplerini ve çözümlerini zikretmiştir.

Sebeplerini ise şu üç şeye dayandırmaktadır :

- 1- Devlet ve din işlerine rüşvetle gelinmesi.
- 2- İşçilik fiyatlarının yükselmesi ve mahsullerin az olması.
- 3- Piyasaya bakır ve kıymeti düşük paraların sürülmesi ve alışverişlerde esas olan altın-gümüş takas yönteminden vazgeçmeleri

Buda bize el-Makrîzî'nin “ kötü para iyi parayı piyasadan kovar” diyen meşhur Gresham Kanunu'ndan en az 100 yıl önce bu teoriyi ortaya koyduğunu göstermektedir.

el-Makrîzî bu eserinde kıymetsiz veya kötü paradan bahsederken, piyasaya sürülmesinden dolayı ortaya gelen enflasyondan ve halkı kідeme, maddi duruma göre tabakalara ayırdığını, ortaya çıkan enflasyondan ise daha fazla halkın en alt tabakalarının etkilendiğini söyler.

Eser küçük ve kısa bir eser olmasına rağmen günümüzde yaşanan çoğu krizlere ve ekonomik buhranlara ışık tutmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EL-MAKRİZÎ'NİN HAYATI, GÖRÜŞLERİ VE ESERLERİ

1.1. Doğum Yeri ve Tarihi

Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Temim b. Abdüssamed, Takıyyüddin Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) el-Makrîzî ¹ HİCRİ 766, M. 1366² yılında Kahire'nin en hareketli ve kalabalık semtlerinden olan Burcuvân semtinde doğdu, günümüz Lübnan'ın Ba'lebek şehrinden Mısır'a göç eden bir aileye mensuptur. "Makrîzî" nisbesini Ba'lebek kentinin bir mahallesi olan Makârîza'ya nispetle aldığı ifade edilmektedir³

Makrîzî'nin dedesi Şeyh Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkadir b. Muhammed b. İbrâhim Kahire'ye birkaç defa gitmiş, ancak Mısır'da kalmamış ve Hicri 733 (M. 1332) yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir.

Babası Alâeddin Ali b. Abdülkadir daha sonra Kahire'ye gelip burada yerleşmiş ve HİCRİ 779'da (M. 1377-78) vefat edinceye kadar Kahire'de yaşamıştır.⁴ el-Makrîzî bir Kahire aşığı idi ve her daim Kahire'de doğduğu için gurur duyduğunu dile getirmiştir.⁵

1.2. Nesebi

el-Makrîzî, nesebinin Fâtımî hanedanı üzerinden Hz. Muhammed (sav) dayandığını ifade eder.⁶ Bir başka rivayete göre ise el-Makrîzî'nin, kökenleri Ubeydîler'e dayanmaktadır.

Buna delil olarak ise, babasının onu el-Hâkim Camii'ne⁷ götürerek "İşte bu senin dedenin camiidir."⁸ demiş olmasıdır

¹ Ebu'l-Mehâsin İbn Tağrıberdî, ö.873/1470 *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müsteyfi ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Emin, Kahire 1984, C.1, s.415; Ayrıca bkz. Eymen Fuâd, "Makrîzî", *DİA*, C: 27; s.448.

² el-Makrîzî'nin doğum tarihiyle alakalı tarihçiler ihtilafa düşmüştür, nitekim İbn Hacer HİCRİ 766 yılında, Süyûtî ise HİCRİ 769 yılında doğduğunu, İbn Tağrıberdî ve Sehâvî ise tam tarihi vermemişlerdir.

³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*, Beyrut, 1955, C.1, s.127; Eymen Fuâd, "Makrîzî", *DİA*, C.27, s.448.

⁴ Eymen Fuâd, "Makrîzî", *DİA*, C.27, s.448.

⁵ el-Makrîzî, *el-Hitâtü'l-Makrîziyye*, Bulak nüshası, Kahire, HİCRİ 1270, C.1, s.95.

⁶ Ebu'l-Mehâsin, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, C.1-C.16, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1992, C.15, s.226.

⁷ Doris Behrens Abouseif, *Hâkim Camii*, *DİA*, C. 15, s.184-185.

⁸ İbn Hacer, *İnbâ*, IV, 188.

Makrîzî, eserlerinde ayrı başlıklar açarak Fâtımîler'in neseplerinin sahihliği konusunda iki farklı görüş olduğunu belirtmiştir. Hıtat isimli eserinde onların Hz. Ali soyundan geldiğini reddedenlerin görüşlerini şu şekilde nakleder: Bu görüşe göre Fâtımîler Deysân el-Bûnî'nin soyundandırlar. Bazıları, Ubeydullah'ın (ilk halife Ubeydullah el-Mehdî) Yahudi olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre izahı şöyledir: Babası Hüseyin b. Ahmed, Selemiyyeli Yahudi bir kadınla evlenmiştir. Bu kadının da ölmüş demirci kocasından bir oğlu vardır. Hüseyin, bu çocuğu yetiştirmiş, ona ilim öğretmiş ve öz oğlu olmayınca imameti bu Yahudi kökenli üvey oğluna devretmiştir. O çocuk ise Ubeydullah'ın ta kendisidir.⁹

1.3. Memuriyetleri.

el-Makrîzî erken yaşlardan itibaren vefat edene kadar devletin bir çok organında görev almıştır, bir çok defa vaazlık görevini icra etmekle beraber hisbe divanında kadılık,

Amr bin 'As camisinde hatip, el-Hâkimü'l Fatimi camisinde imamlık gibi Şam ve Kahire'de birçok idari ve yargı görevleri yürütmüştür.¹⁰

el-Makrîzî çalışma hayatının başlangıcında babası gibi Dîvânü'l-inşâ'da iyi bir katip olduğundan dolayı devlet organlarının bir çok önemli yerinde görev almıştır, öyle ki ilk vazifesi M. 1388 yılında divanda dış ilişkilerde katip olarak çalışmaktaydı, o zamanda bu konuna sadece bilgin ve üstün adamlar bu divanda çalışmaktaydı. Bu da bize el-Makrîzî'nin erken yaşlardan itibaren emsali arasında parlamaya başlayan bir genç olduğunu göstermektedir.

el-Makrîzî bir âlim olarak Mısır'ın siyâsî, içtimaî ve iktisadî hayatını bilimsel bir araştırmaya tâbi tuttu, doğduğu yer olan Kahire'nin bilinmeyen yönlerini aydınlattı, belli başlı eserlerini kaydedip tanıtarak onu âdeta yeniden canlandırdı ve meşhurlarının hayat hikâyesini yazdı. Küçük yaşından beri toplumsal hayatla ilgilendi, genç yaşlarından itibaren birçok önemli görevde bulundu. 790 (1388) yılına kadar sürdürdüğü divan vazifelerinden sayılan tevkî' ile ilgili görevini, Kahire Kalesi'ndeki inşa salonunda Kadı Bedreddin Muhammed b. Fazlullah el-Ömerî'nin yanında yaptı. 11 Recep 801 (19 Mart 1399) tarihinde Şemseddin Muhammed el-Mehâsinî'nin yerine Kahire ve Vechü'l-bahrî

⁹ el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-itibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr* I-III thk. Muhammed Zeynuhum, Mediha eş-Şarkâvî, Kahire, 1998, C.2, 26; Ayrıca bkz. Osman Cengiz, " *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*" Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2010, s.17.

¹⁰ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme* ,Thk. Kerem Hilmi Ferhat, Ein For Human And Socail Studies, Mısır, 2007, s.17.

(Aşağı Mısır) bölgelerinin muhtesipliğini üstlenen el-Makrîzî, el-Melikü'n-Nâsır Ferec b. Berkük'un tahta çıkışından sonra aynı yılın 17 Zilkadesinde (21 Temmuz 1399) Sultan Ferec'in hil'atine mazhar oldu ve kendisine Kahire muhtesipliği verildi.

el-Makrîzî, hisbe görevinde bulunduğu sıralarda ekonominin hem teorisine hem uygulamalarına vâkıf oldu, özellikle İğâsetü'l-ümme adlı kitabını yazarken bu bilgilerini kullandı. Ayrıca tevkî' ve inşâ divanındaki görevleri onun birçok âlim ve devlet adamıyla tanışmasına vesile oldu, onlara devletin meselelerini anlattı ve elde ettiği bilgi ve tecrübelerden gelecekte bir tarihçi olarak büyük ölçüde faydalandı. Bilinmeyen tarihlerde Sultan Hasan Medresesi ve Amr b. Âs Camii'nde kadı yardımcılığı, hatiplik ve Hâkim Camii'nde imamlık görevlerinde bulundu. Muhtemelen bu görevleri, İbn Haldûn vasıtasıyla tanıştığı ve ihsanına nâil olduğu Sultan el-Melikü'z-Zâhir Berkük döneminde yapmıştır. Esasen el-Makrîzî o devirde tanıştığı, Sultan el-Melikü'n-Nâsır Ferec b. Berkük döneminde meydana gelen karışıklıkları bastıran Emîr Yeşbeg b. Abdullah el-Atâbekî ile çok iyi ilişkiler kurmuştu. Bu ilişkiler sayesinde, büyük bir siyasî kargaşanın yaşandığı Dımaşk'a Sultan el-Melikü'n-Nâsır Ferec ile beraber girdi. 815 (1412) yılına kadar Dımaşk'a birçok defa daha gitti; orada Kalânîsî Vakfı ve el-Bîmâristânü'n-Nûrî Nezâreti, Dârü'l-hadîsi'l-Eşrefiyye ve el-Medresetü'l-İkbâliyye hocalığı görevlerinde bulundu. Suriye'de kaldığı sıralarda Sultan Ferec tarafından kendisine Suriye Şâfîî kadılığı teklif edildiyse de bazı endişeleri sebebiyle bunu kabul etmedi. Nihayet Bahrî Memlûk Devleti'nin asıl kurucusu el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî devrinde 815'te (1412) tekrar Mısır'a döndü¹¹.

1.4. Vefatı

el-Makrîzî hayatının son günlerini aşık olduğu Kahire şehrinde yaşadı, Uzun bir hastalıktan sonra 845/1441 senesinin Ramazan ayının 16. günün Perşembeye tesadüf eden on altıncı günü ikinci vakti yaklaşık 80 yaşında vefat etti.¹² Kahire'nin Babu'l-Nasr semtinde bulunan el-Sûfiye el-Bibarsiye'nin kabristanında defnedildi.¹³

¹¹ Eymen Fuâd, "Makrîzî", *DİA*, C. 27. s.448-451.

¹² Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, C.15, 225-226 ; İbn Tağrıberdî, *Menhel*, C.1, s.420 ; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi* C.2,

Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, C.2,268; eş-Şevkani, *el-Bedru't-Tali'*, 1/81

24; İbnü's-Sayrafî, *Nüzhe* IV, 243; Süyûtî, 840 senesinde vefat ettiğini kaydeder.

Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, s.557; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, C.1, s.204

¹³ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme*, thk. Yâsir Seyyid Sâlihîn, yry., 1999, s.3-4.

1.5. Talebeleri

el-Makrîzî iyi bir tarihçi, fıkıhçı, hadisçi ve bunun yanında bir çok bilim dalıyla uğraşmaktaydı, bu yoğun uğraşı onu toplum içerisinde yüce bir makama ve toplumun gözdesi haline getirmişti, telif ettiği eserlerin namı her tarafa yayılmıştı, bunun yanı sıra devlet organlarında aldığı görevlerden dolayı talebelerle birebir ilgilenememişti, ancak Mısır'da Sultan Hasan ve Müeyyediyye Medreseleri, Dımaşk'ta İkbâliye ve Eşrefiye Medreseleri ile Hakim Camii'nde imamlık ve Amr b. As Camii'nde hatiplik gibi vazifeleri esnasında pek çok talebeyle ilgilenmiş onların yetişmelerine katkıda bulunmuştur. Bunların en meşhurları şunlardır:

1-Ebu'l-Mehâsin İbn Tağriberdî (ö.874/1470): 812/1409-1410 yılında doğdu. Milliyeti kesin olarak bilinmemekle birlikte isminin Türkçe olması (*Tanrıberdi/Tanrıbirdi*, "*Tanrıverdi*")¹⁴ Türkçe'yi ve Türk tarihini çok iyi bilmesinden ötürü Türk asıllı olduğu ileri sürülmüş ancak kesinlik kazanmamıştır.¹⁵

Hocası gibi Mısır ve Memlûk tarihi konusunda ünlüdür. Kaynaklarda onun el-Makrîzî ile olan ilişkisine dair ayrıntılı bilgiler yoktur. el-Makrîzî'nin hocası Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin oğlu ve Şafîî başkadısı Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî, Ebu'l-Mehâsin'in ablasının ikinci kocasıydı.¹⁶

Bu sebeple, İbn Tağriberdî'nin, sosyal bağı itibariyle müellife çok uzak olmadığı söylenebilir.¹⁷ Kaynaklarda, İbn Tağriberdî'nin farklı ilim dalları ile meşgul olduğu ve tarihe merak sardığı zamanda el-Makrîzî 'yi bulduğu kaydedilir.¹⁸Bununla beraber İbn

Tağriberdî, el-Makrîzî'nin pek çok eserini bizzat okuduğunu, kendisinin bazı konularda doğrusunu söylediği zaman, el-Makrîzî'nin onun görüşünü kabul ettiğini ve önceki eserlerinde yazdıklarını da silip doğrusuyla değiştirdiğini söyler.¹⁹

2-İbn Kutluboğa (ö. 879/1474): İsmi Ebu'l Fidâ Zeynuldin Kâsım b. Kutluboğa'dır. Hanefî fakihî ve hadis alimidir. Çok bilgili, açık ve anlaşılır konuşan,

¹⁴ el-Makrîzî, *Sülûk*, C.1, s.34.

¹⁵ Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "İbn Tağriberdî", *DİA*, C.20, s.385-386.

¹⁶ Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, *a.g.e.*, s.386.

¹⁷ Ziriklî, *A'lâm*, C.8, s.222-223.

¹⁸ Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "İbn Tağriberdî", *DİA*, C.20, s.386.

¹⁹ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, C.1, 417; Ayrıca bkz. Osman Cengiz, "*Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*" Basılmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2010, s.17.

münazaraya ehil biridir.²⁰ Babasını küçük yaşta kaybettiği ve ilme çok meraklı olduğu kaydedilir. Hocası İbn Hümam ile derse başladığı 825/1422 yılından, vefat ettiği 861/1457 yılına kadar alakasını devam ettirmesi ve onun eserlerini şerh etmesinden anlaşıldığı kadarıyla el-Makrîzî 'ye kısa dönem ve hadis öğrenmek için talebelik yapmıştır. Bu dönem de el-Makrîzî'nin Dımaşk dönüşünden sonraya denk gelmektedir. Zira İbn Kutluboğa 802/1399 doğumludur ve o sekiz yaşındayken, el-Makrîzî 810/1408 senesinde Dımaşk'a gitmiştir.

3-Ebu't-Tayyib İbn Zahîre (ö.885/1480): 825/1422 yılında Mekke-i Mükerreme'de doğmuştur. 8. - 10. (14. -16.) yüzyıllarda yaşayan Benî Mahzûm'a mensup birçok alimin yetiştiği bir aileye mensuptur. Ebu's-Saâdât İbn Zahîre'nin oğludur. İlköğreniminden sonra İbnü'l-Cezerî'nin derslerine devam etmiş ve arkasından Makrîzî'den hadis dinlemiştir.²¹ Mekke-i Mükerreme'nin yerlisi olduğu ve başka bir yere tahsil sebebiyle gitmediği bilindiği için el-Makrîzî'den aldığı hadis dersinin, onun 834-839 (1430-1435) yılları arasında Mekke-i Mükerreme'de kaldığı zamana rastladığını söyleyebiliriz.²²

4-Ebu Bekir İbn Zahîre (ö.889/1484): Aynı aileye mensup Ebu'l-Berekât İbn Zahîre'nin torunudur. Mekke-i Mükerreme'de doğmuştur.

Amcası Ebu's-Saâdât İbn Zahîre'den, ardından da hadis konusunda pek çok alimin yanında el-Makrîzî 'den ders ve icazet almıştır.²³

1.6. Eserleri

el-Makrîzî, 15. Asrın en büyük tarihçilerinden biridir. Memlûkler döneminde yazmıştır. İbn Haldun'dan da ders almış olan el-Makrîzî'nin eserleri tanzimin tüm bölümlerinin vazgeçilmez kaynakları arasında birinci derecede yer almaktadır.²⁴

Siyasî tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla meşhur olmuştur. Hadisçilerin tenkidine maruz kalması onun tarihçiliğine bir halel getirmemiş, özellikle Mısır'ın İslâmî dönem tarihine dair eserleri kaynak olarak

²⁰ Ziriklî, *A'lâm*, C.5, s.180; Ayrıca bkz. İbn Kutluboğa, *Tâci'ü't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, Dârü'l-kalem, Dımaşk 1992, s.9.

²¹ Rıza Kurtuluş, "İbn Zahîre", *DİA*, C.20, s.455.

²² Osman Cengiz, " *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2010, s.53.

²³ Rıza Kurtuluş, "İbn Zahîre", *DİA*, C.20, s.456.

²⁴ Aydın Çelik, *Fatimîler Döneminde Kahire Şehri*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi yayınları, No:15, s.7.

kullanılmıştır. Konuları kaynaklarına inerek tetkik etmesi yanında gözlemleriyle de dikkat çeken el-Makrîzî güvenilir bir tarihçidir. Siyasî, iktisadî, içtimaî ve kültürel sonuçlar doğuran hiçbir hadiseyi ihmal etmemiş, olayları objektif ve tarafsız bir gözle ifade etmeye özen göstermiştir. Tarihçiliği yanında hadis ve fıkıh gibi ilimlerde, tenkit ve edebiyat gibi konularda da kendini ispat etmiş ve otuzdan fazla eser kaleme almıştır.²⁵

Bazı şarkiyatçıların söylediğinin aksine el-Makrîzî sadece bilgi toplayıcı değil aynı zamanda belli bir metot ve bilimsel araştırma planı sahibi bir müellif olup eserlerini birbirine bilgi zinciriyle bağlamaktadır.²⁶

Makrîzî nin bir çok eserini mercek altına alan ve tahkiklerini yapan Mısırlı Tarihçi Cemaleddin eş-Şeyyâl, bu eserleri iki ana gruba ayırır:

1-Risaleler halindeki (küçük) eserler.

2-Genel (ansiklopedik) eserler.²⁷

eş-Şeyyâl, “Küçük eserler” veya risaleler dediklerini de dört bölümde inceler:

1-el-Makrîzî’ nin bazı meseleler ve genel İslam tarihi konularına yer verdiği eserleri.

en-Nizâ ve’-tehâsum fî mâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşim

Dav’u’s-sârî fî ma’rifeti haberi Temîm ed-Dârî

2-Diğer tarihçilerin bilgi vermediği veya fazla ilgilenmediği İslam dünyasının çeşitli bölgelerine ait özet tarihi bilgilere yer verdiği eserleri.

et-Tarfetü’l-ğaribe fî ahbâri vâdi Hadramevt el-acibe

el-İlmâm bi-ahbâri men bi-ardi’l-Habeşeti min mülûki’l-İslâm

3-Bazı hükümdarların hayatlarını kısa bir derleme şeklinde verdiği eserleri.

Terâcîmü mülûki’l-garb

ez-Zehbû’l-mesbûk fî zikri men hacce mine’l-hulefâ ve’lmülûk

4-Sadece bazı ilmi konuları işlediği veya genel olarak İslam dünyasındaki özel olarak da bazı ekonomik ve toplumsal konuların tarihi arka planını incelediği eserleri.

el-Mekâsidüs-seniyye fî ma’rifeti’l-ecsâmi’l-ma’deniyye

el-Evzân ve’l-ekyâli’s-şer’iyye

²⁵ Eymen Fuâd es-Seyyid, “Makrîzî”, *DİA*, C.27, s.449.

²⁶ Eymen Fuâd, *a.g.e*, *DİA*, C.27, s.449.

²⁷ el-Makrîzî, *İttiâzu’l-hunefâ bi-ahbâri’l-eimmeti’l-Fâtumîyyîn el-hulefâ*, Thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1996, s.13.

Şüzûru'l-ukûd fî zikri'n-nükûd

İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme

Genel(ansiklopedik) eserler ise iki bölümde inceler:

1 -Dünya tarihiyle alakadar eserler

‘‘el-Haber ani'l-beşer’’adlı el-Makrîzî'nin en hacimli eseri.

2-İslam dünyasıyla alakadar eserler

‘‘ed-Düreru'l-müdîe fî târihi'l-Devleti'l-İslâmiyye’’

‘‘İmtâu'l-esmâ' bi-mâ li'r-Resûli mine'l-enbâi ve'l-embvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ’’²⁸

Eserlerinin listesini verirken pek çoğunun neden bahsettiğini, yazma ise nüshalardan birinin bulunduğu kütüphaneyi, varsa neşrini ve çok defa neşredilmişse ulaşabildiğimiz son neşir hakkındaki bilgileri de ilave ettik. Bu eserler şunlardır:

1- İmtâu'l-esmâ' bi-mâ li'r-Resûli mine'l-enbâi ve'l-embvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'

Hz. Peygamber (asm) hakkında telif edilmiş geniş kapsamlı yapıtların ilklerindedir.

el-Makrîzî, siyer, hadis, delâilü'n-nübüvve gibi alanlarda yazılmış eserlerden istifade ederek Resûl-i Ekrem'i (asm) çok çeşitli yönleriyle anlatmıştır. Resûlullah'ın (asm) hayatı, gazveleri, örnek ahlakı, meziyetleri ve tabiatı, mucizeleri, aile hayatı, giyim kuşanı ve özel eşyaları, gündelik hayatı, yiyecek ve içecekleri, tıp bilgisi, devlet başkanı olarak icraatları, sahabe ile ilişkileri, geleceğe yönelik verdiği haberler, Allah Resûlü'ne (asm) salât getirme yerleri ve bunun fazileti eserin başlıca konularıdır.²⁹ Bu eseri Türkiye'de 2010 yılında, yüksek lisans çalışması olarak Osman Cengiz, Marmara üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü tarafından yayınlamıştır. Bizim de çalışmamızda özellikle el-Makrîzî'nin hayatından bahsederken başvurduğumuz bir kaynaktır.

²⁸ el-Makrîzî, *a.g.e.*, s.18.

²⁹ Osman Cengiz, *a.g.e.*, s.57.

2-Ahbâru Kıbtı Mısr

Mısır'ın yerli ve hıristiyan olan halkın tarihidir. el-Mevâiz ve'l-i'tibâr'dan alını yapılarak yazılmıştır. Eser aynı zamanda el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-âsâr adlı eserden alıntı olduğu iddia edilmektedir.³⁰

3-el-İhbâr ani'l-a'zâr

Müellifin, sosyo-tarihi konular itibariyle evlilik, sünnet ve yemekleri konu alan bir eseridir.³¹

4-İzâletü't-ta'b ve'l-inâ fî marifeti'l-hulli fî'l-ğınâ

Bu eseri İbn Tağriberdî ve Sehâvî zikretmiştir.³²

5-el-İşâre ve'l-îmâ fî luğzi'l-mâ

Suya dair atasözlerini ilm-i beyana ve kendi anlayışına göre açıkladığı bir kitaptır. Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler, Tevrat, İncil vs. pek çok eserden faydalanmıştır. Bazı hurafeler ve garip bilgileri içerir. Resâilü'l-Makrîzî içinde yayımlanmıştır.³³

6-İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme

Makrîzî'nin en seçkin yapıtlarından biridir. el-Makrîzî'nin bu eseri kıtlık ve kıtlık sebeplerini izah eden bir eserdir. el-Makrîzî 1403 yılında Kahire ve çevresini etkisi altına alan veba salgını esasında bir çocuğunu kaybettiğinden dolayı bu eserini kaleme almıştır. Eserde kıtlığın sebebinin sadece Nil nehrinin taşmaması olmadığını siyasi istikrarsızlığın da bazen kıtlıklara neden olabildiğini tespit etmesindeki etmesindeki orijinal düşüncesi onun İbn Haldun'dan etkilendiğini göstermektedir.³⁴

Tezimizde eseri konu edindiği için yer yer eser hakkında detaylı bilgiler vereceğiz.

7-el-İlmâm bi-ahbâri men bi-ardı'l-Habeşeti min mülûki'l-İslâm

Mekke-i Mükerreme'de iken yazdığı bir eserdir. Habeşistan'ın coğrafi özelliklerini ve yeraltı zenginliklerini anlatarak başladığı eserine bu devlete hâkim olan

³⁰ el-Makrîzî, *Ahbâru Kıbtı Mısr*, Neşr. Henrik Arent Hamaker, Amsterdam 1824.

³¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* C.2, s.23.

³² Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, C.1, s.419; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* C.2, s.23.

³³ el-Makrîzî, *el-İşâre ve'l-îmâ fî luğzi'l-mâ*, Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

³⁴ Aydın Çelik, *Kahire Şehri*, s.8.

Hıristiyan ve Müslüman yöneticilerle devam eder. Resâilü'l-Makrîzî içinde yayımlanmıştır.³⁵

8- *el-Beyânü'l-müfd fi'l-farkı beyne't-tevhîd ve't-tel-hîd*

Risâlesinde ilhad (inkarcılık) nazariyesinin 9. (15.) yüzyılda Dımaşk'ta kendisine taraftarlarının bulunduğunu, Kahire'de yayıldığını ve nazariyeyi benimseyenlerin gerçek müslüman olmadığını kaydeder. Eserin iki nüshası vardır biri Mısır'da Darul Kutub el-Mısriya kütüphanesinde öbürü ise Leiden'de yazma bir nüshası vardır.³⁶

9- *İttiâzü'l-hunafâ bi-ahbâri'l-Fâtumîyyîn el-hulefâ*

Eser baştan sonra Fatımîler devletinin kronolojisini vermektedir. Bu eserin bir çok nüshası bulunmaktadır, birincisi Milâdi 1909 yılında Kudüs'te basılmış fakat günümüze eksik olarak gelmiş, ikinci nüshası ise Dr. Cemaleddin eş-Şeyyal tarafından 1948 yılında, üçüncü cildi ise Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed tarafından 1996 yılında tahkikli olarak yayınlanmıştır.³⁷

10- *el-Evzân ve'l-ekyâli's-şer'iyye*

Ölçüler ve tartılar hakkında bir eserdir. Leiden kütüphanesinde 1014 numarada kayıtlı bir yazma nüshası vardır.

11- *el-İşâre ve'l-i'lâm bi-binâi Ka'beti'l-Beyti'l-Harâm*

Dımaşk Zâhirîye kütüphanesinde müellif hattıyla 4805 numarada kayıtlı bir yazması vardır.

12- *el-Beyân ve'l-i'râb ammen fi-ardı Mısır min Kabail'il-A'râb*

İlk İslam fetihleriyle Mısır'a gelen Arap kabilelerinden değinilerek başlayan eser, bu kabilelerin isimlerini teker teker sayar. Onların her birini oba, yöre, kol ve aşiret sayar. Bu sebeple eserin yarıdan fazlasını isimler ve soy silsileleri oluşturur. Resâilü'l-Makrîzî içinde yayımlanmıştır.³⁸

³⁵ el-Makrîzî, *el-İlmâm bi-ahbâri men bi-ardı'l-Habeşeti min mülûki'l-İslâm*, Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

³⁶ el-Makrîzî, *el-Muqaffa'l-kebûr*, dar'ul kutub'il ilmiyye, Beyrut, 1971 s.14.

³⁷ Aydın Çelik, *Kahire Şehri*, s.8.

³⁸ el-Makrîzî, Resâilü'l-Makrîzî, Ramadan el-Bedri – Ahmet Mustafa Kasım, Darul Hadis, Kahire, 1998, s.125-154.

13-et-Târîhu'l-mukaffâ fî târîhi ehli Mısır ve'l-vâridîne aleyhâ (el-Mukaffâ el-kebir)

Bu eserinde özellikle Mısır'ın siyasî tarihini ele alan el-Makrîzî aslında Mısır'ın İslamî dönem tarihini yazmak arzusundaydı.

Dolayısıyla Mısır'ın fethinden (20/641) 8. /14. yy. ortalarına kadar Mısır'da doğup yaşayan ve Mısır'a gelen ünlü alim, şair ve edebiyatçıları içine alan geniş hacimli bir meşhurlar ansiklopedisi yazmayı hedeflemişti. müellif seksen cilt olarak tasarladığı eserinin on altı cildini tamamlayabilmiş, bunların da beşi günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan kısımlar, Muhammed Ya'lâvî tarafından sekiz cilt olarak neşredilmiştir.³⁹

14- el-Haber ani'l-beşer

İmtâ'a giriş mahiyetinde hacimli bir eserdir. Bu eserde el-Makrîzî, dünyanın yaratılışından, çeşitli kavimlerden, Arap kabilelerinden ve Cahiliye dönemindeki Arap panayırlarından söz etmektedir. Dört cilt tutan bu eserine bir ciltlik bir mukaddime yazmıştır. Pek çok yazma nüshası vardır.

Başta el-Makrîzî'nin hattıyla yazılmış, sonunda eksik ve 1. Cildin başlangıcında fihrist bulunan altı ciltlik bir nüsha Süleymaniye (Fatih, nr.4338) ve Topkapı Sarayı Müzesi (3. Ahmed, nr.2926) kütüphanelerinde kayıtlıdır.⁴⁰

15-et-Tezkira

Hanefi Mezhebi alimlerine dair bir tabakattır.⁴¹ İbn Kutluboğa bu eserin bazı yerlerini tashih ederek genişletmiş ve *Tâcü't-terâcîm* isimli eseri yazmıştır.⁴²

16-Terâcîmü mülûki'l-mağrib

Mağrib'deki bazı Arap sultanların hayat hikâyelerini muhtevindir.⁴³

³⁹ el-Makrîzî, *Kitabul-Mukaffâ el-kebir*, Dar'ul Garbi'l İslami, Beyrut, 1991.

⁴⁰ el-Makrîzî, *el-Haber ani'l-beşer*, thk. Halit el-Suveydi- Arif Abdulgani, nşr. Eldaru'l Arabiye, Beyrut.

⁴¹ Eymen Fuâd Seyyid, *a.g.e, DİA*, C.27, s.45.

⁴² Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *DİA*, C.20, s.153.

⁴³ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, C.1, s.419.

17-Telkîhu'l-ukûl ve'l-ârâ fî tenkîh ahbâri'l-ecilleti'lvüzerâ⁴⁴

18-Cina'l-ezhâr mine'r-ravdı'l-mi'târ

İslam beldeleri hakkında coğrafi bilgiler içeren kısa bir eser.⁴⁵

19-Husûlü'l-inâm ve'l-meyr fî süâli hâtimeti'l-hayr

Hz. Yusuf'un “Beni Müslüman olarak öldür ve salihlere ilhak eyle” duası etrafında dönen risale, kulun, kendisinin ve mümin kardeşinin sonunu hayırlı kılması için nasıl münacat edeceğini ve bu münacatlardan örnekleri muhtevidir.⁴⁶

20- Tecrîdü't-tevhîdi'l-müfid

Tevhid ve şirkin kısımlarını tahkik eden el-Makrîzî'nin, tevhid-i uluhiyyet ve tevhid-i rubûbiyyet gibi İbn Teymiyye'ye ait görüşleri benimsediği görülür.⁴⁷

21-Hulâsatü't-tibr fî kitâbi's-sirr⁴⁸

22-Düreru'l-ukûdil-ferîde fî terâcîmi'l-a'yâni'l-müfide

el-Makrîzî 816/1413 senesinden sonra vefat eden arkadaş ve akrabalarının hayat Hikâyelerini yazdığı esere ayrıca 760-816/1359-1413 yılları arasında ölen hükümdar, emir, kâtip, nazır, muhaddis, fakih, şair ve diğer şöhret sahiplerini de ekleyerek biyografi sayısını 1472'ye çıkarmıştır.

23-ed-Düreru'l-müdde fî târihi'l-İslâmiyye

Cambridge Üniversitesi kütüphanesinde bir yazması (nr.365) mevcuttur.

24-ez-Zehebü'l-mesbûk fî zikri men hacce mine'l-hulefâ ve'lmülûk

Resûlullah'ın veda haccı ile başlayan müellif, kitabını iki kısma ayırmıştır. Birinci kısımda hilafeti sırasında hacceden ilk halifelere, Emevî ve Abbâsîlere temas etmiş iki

⁴⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* C.2, s.23; Eymen Fuâd Seyyid, “Makrîzî”, *DİA*, C.27, s.450.

⁴⁵ el-Makrîzî, *Cina'l-ezhâr mine'r-ravdı'l-mi'târ*, Muhammed Zinhum, el-Dar'ul Sakafiye, Kahire, 2006.

⁴⁶ el-Makrîzî, *Resâilü'l-Makrîzî*, Ramadan el-Bedri – Ahmet Mustafa Kasım, Darul Hadis, Kahire, 1998, s.255-264.

⁴⁷ el-Makrîzî, *a.g.e* s.85-122.

⁴⁸ el-Makrîzî, *İmtâ' C.1*, s.19.

kısımda da hilafetten sonra haccedenlerle Emevî ve Abbâsî hanedanı dışındaki diğer melik ve sultanlardan hacı olanlara işaret etmiştir.⁴⁹

25-Hırsu'n-nüfûs el-fâdile alâ bekâi'z-zikr

Bu küçük risaleye Allah'ın en güzel sıfatlarından birinin de "Bekâ" sıfatı olduğunu söyleyerek başlayan el-Makrîzî, iyi işlerle hatırlanmanın da buna benzeyeceğini nitekim Hz. İbrahim'in sonradan gelenler arasında kendisi için lisân-ı sıdk kılması duasının Resûlullah'ın şahsında gerçekleştiğini anlatmış ve Allah'ın, Resûlullah'ın zikrini yükselttiği ile alakalı ayetlerle bu konuda izahlarda bulunmuştur. Resâilü'l-Makrîzî içinde neşredilmiştir.⁵⁰

26-es-Sülûk fî ma'rifeti düvel-i'l-mülûk

Eserde Kahire Kalesi'nin Mısır'ın saltanat merkezi haline gelmesi üzerine kaleye hakim olan sultanlar, Selahaddin Eyyûbî'nin halefleri ve Memlûk sultanlarının müellifin dönemine kadar gelen tarihi hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir.⁵¹

27-Şâriu'n-necât

Kelama dair bir eserdir. Usuluddin konuları delilleriyle yer almaktadır.⁵²

28-Şüzûru'l-ukûd fî zikri'n-nükûd (en-Nükûdü'l-Kadîme el-İslâmiyye)

Sultan Berkuk devrine kadar (784/1382) Mısır'da basılan paralar hakkında geniş bilgiler verir.⁵³

29-Dav'ü's-sârî fî ma'rifeti haberi Temîmi'd-Dârî

Eser, Resûlullah'ın cessâse ve Mesîh-i'd-Deccal hadisini kendisinden naklettiği sahâbeden Temim b. Evs ed-Dârî' hakkındadır. Dârîlerin Resûlullah'a gelmeleri ve Temim'in Müslüman oluşunu da anlatan müellif ona ikta edilen arazilerden de bahseder.⁵⁴

⁴⁹ "Makrîzî", *DİA*, C.27, s.450.

⁵⁰ el-Makrîzî, *Resâilü'l-Makrîzî*, s.247-251.

⁵¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk fî ma'rifeti düvel-i'l-mülûk*, Neşr. Muhammed Mustafa Ziyâde-Saîd - Abdülfettah Âşûr, I-IV, Kahire, 1934-1973.

⁵² Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* C.2, s.23.

⁵³ <http://www.shekhmorsy.com/article/details-53.html>

⁵⁴ el-Makrîzî, *Dav'ü's-sârî fî ma'rifeti haberi Temîmi'd-Dârî*, Muhammed ahmed Aşur, Darul İ'tisam, Kahire, 1972.

30-et-Tarfetü'l-ğarîbe fî ahbâri vâdi Hadramevt el-acîbe

el-Makrîzî bu eserini Mekke-i Mükerrreme'deki ikameti esnasında yazmıştır. Hadramevt'ten buraya gelen hacılardan ve yolculardan dinledikleri ve bunlarla ilgili yorumları yer alır.⁵⁵

31-Acâibü't-Timûr⁵⁶

32-Ikdü cevâhiri'l-esfât fî ahbâri medîneti'l-Fustât

el-Makrîzî Kahire şehriyle ilgili olayları günümüze ulaşmayan bu eserinde toplamıştır.⁵⁷

33-Karzu sîrati'l-müeyyed libni'l-nâhid⁵⁸

34-Mecmau'l-ferâid ve menbeü'l-fevâid⁵⁹

35-Ma'rifetü mâ yecibü li-âli beyti'n-nebevî mine'l-hak alâ men adâhüm

el-Makrîzî bu eserin de Ehl-i beyt hakkındaki ayeti (Ahzab, 33/33) farklı tariklerden gelen hadislerle tefsir ederek Ehl-i beytin kimler olduğunu tartışmıştır. Daha pek çok ayet, hadis ve fakihlerin görüşlerini nakleden müellif Ehl-i beyte saygılı olmanın Müslümanlar arasında unutulduğunu bunun önemli bir mesele olduğunu kaydeder.⁶⁰

36-el-Mekâsidüs-seniyye fî ma'rifeti'l-ecsâmi'l-ma'deniyye

Bu eserde, yeryüzünün ve gökyüzünün özelliklerinden bahseden müellif madenlerin nasıl oluştuğuna ve türlerine temas ederek çeşitli bilgiler verir.⁶¹

37-el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr (el-Hutat el-Makrîziyye)

el-Makrîzî'nin en meşhur eseridir. Kısaca *Hutat* olarak bilinen *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, adlı eseri iki cildi bazı baskıları dört cilttir, eser ağırlıklı

⁵⁵ el-Makrîzî, *et-Tarfetü'l-ğarîbe fî ahbâri vâdi Hadramevt el-acîbe*, Umar el-Hadrami, Yemen, HİCRİ 1438.

⁵⁶ el-Makrîzî, *İmtâ C.1*, s.24.

⁵⁷ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, C.1, s.420.

⁵⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* C.2, s.23.

⁵⁹ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, C.1, s.419.

⁶⁰ el-Makrîzî, *Resâilü'l-Makrîzî*, s.177-212.

⁶¹ el-Makrîzî, *a.g.e.*, s.213-228.

olarak Kahire şehri hakkında detaylı ve mükemmel bilgileri vermektedir. Şehirde bulunan saray ve müştemilatı, sur kapıları, divanlar, çarşılar, camiler, kütüphaneler, vs. tüm önemli fizikî yapılar ve bu yapıların zaman içerisinde geçirdikleri merhaleler, Kahire'nin zaman içerisindeki fizikî genişleme istikamet, mahalleleri, caddeleri, sokakları vs. hakkında son derece zengin bilgiler vermektir. Bununla birlikte şehrin sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili olarak , saray hayatı, Fatımîler'de kutlanan dini ve milli bayramlar, devlet idaresi, kurumları ve iktisatla ilgili son derece değerli bilgiler verilmektedir.⁶²

el-Makrîzî verdiği bilgilere dayanarak 820-840 (1417-1437) yılları arasında kaleme aldığı ifade edilir.

38-Nihâyetü'l-cem' li-ahbâri'l-kirâati's-seb'

el-Makrîzî'nin telif eserlerinin yanında ihtisar ettiği eserler de vardır. En meşhur olduğu saha olan hadis ve tarihe dair bu ihtisarlar, müellifin sadece telif değil aynı zamanda pek çok alimin yaptığı gibi önemli gördüğü eserleri ihtisar etme, sevdiği alanlara ait bütün eserlere ulaşma ve onlar üzerinden tarihe not düşerek adını yaşatmaya önem verdiğini göstermektedir.⁶³

39-en-Nizâ ve'tehâsum fî mâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşim

el-Makrîzî tarafından yazılan ve "Ümeyye ve Hâşim oğulları Arasındaki Çekişme ve Anlaşmazlıklar" adını taşıyan dördüncü çalışma, adından da anlaşıldığı gibi, İslam öncesi dönemden başlayarak Abbasî devletinin yıkılışına kadar süren uzun zaman zarfında Kureyş kabilesine mensup Hâşim ve Ümeyye oğullarının genellikle olumsuz olan ilişkilerine, Emevî devleti hükümdarlarının, Hz. Ali ve soyundan gelen insanlara karşı katı tavırlarına, Abbasî halifelerinin, adı geçen gruba karşı olumlu ve olumsuz davranışlarına değinmekte ve bu olayların genel bir yorumunu içermektedir.⁶⁴

40- Nahl iberâ'n-nahl

Müellif bu eserde, arılardan onların çeşitlerinden ve böylece de kâinattaki düzenden bahsederek bunlardan alınacak ibretleri sıralar.⁶⁵

⁶² Aydın Çelik, *Kahire Şehri*, s.8.

⁶³ Osman Cengiz, " *Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ*", s.63-64.

⁶⁴ Abdulhalik Bakır, *Orta çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, , Ankara 2008, s.15

⁶⁵ el-Makrîzî, *Nahl iberâ'n-nahl*, thk. Ahmed Elsayyih-Elseyyid Elcemili, Merkez'ül Kitab, Kahire.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EL-MAKRİZÎ'NİN "İĞÂSETÜ'L-ÜMME Bİ-KEŞFİ'L-ĞUMME" İSİMLİ ESERİ

2.1. el-Makrîzî'nin İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme İsimli Eserin Türkçeye Tercümesi

(Yazarın Takdimi)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)' e salat ve selam olsun. Hikmeti ile dünyayı çeviren, kudreti ile istediği şekilde hareket ettiren Allah'a hamdolsun. O ki bir kavime yarattığının en güzelini göstererek nimetlendirdi, şeriatının yolundan gitmeyi nasip etti, onlara hikmet ve açık sözlülük nasip etti ve onlara bilim ve marifet nasip etti. Yaptıkları işlerde ve dediklerinde onlara doğruları nasip etti. Onlara, diğer insanlara olan musibetleri anlatmayı bahşetti. Üzerlerine gelen fitnelerden kurtulmaları için doğru yolu gösterdi. Diğerlerini de dalalete uğratarak dünyadaki ifsatlarını arttırdı. Onlara temadi etmeleri için diyarda ve insanlara karşı zulmü arttı. Daha sonra onları beklemedikleri yerden çekti. Onlar dalaletleri ile köreldi. Yaptıkları batıl şeyleri ile sevindi. Allah'ın kullarını aşağıladılar. Allah'ı ibadet etmekten istikbâr ettiler. Allah'ın nimetlerini gören, nasıl şükredeceğini bilmeyen kul misali. Rabbime şükürler olsun, o kul ki her şeyin Allah'tan olduğunu bildi ve Allah'a güvendi ve ondan işlerini kolaylaştırmasını diledi.

Allah'ın, insanları hidayet etsin diye gönderdiği, Hz. Muhammed (s.a.v)' e salat ve selam olsun, ehli beytine, ashabına, sevdiklerine ve onun ardından gelenlere ve sevenlere selam olsun. Sayısız ve sonsuz salat olsun.

Bu açık belanın süresi uzayınca halka her türlü azap düştü; bundan dolayı, herkes bu musibetlerin devam edeceğini sandı.

Şüpheleri hiçbir zaman geçmedi, hatta haddi aşarak asla bitmeyecek dediler, mahlûkattan asla ayrılmayacak dediler, zira onlar anlamayan bir kavimdir, hadiselerin sebeplerinden cahiller, olaylara vâkıf değiller, Allah'ın ruhuna güvenmeyip yeise düşenler. Bu hadiseyi başından sonuna kadar inceleyen biri, başını ve gayesini bilen, insanların başına gelenin tek sebebinin yöneticilerin tedbirsizliğinin olduğunu görecektir. Halkın çıkarını unutup gaflete düşmeleridir, zira çok sayıda pahalılık yılı geçti, yıkıcı

yıllar da geçti, ancak bu da beyan ve açıklamayı gerektirir, detay ve beyanatı gerektirir, bundan dolayı büyük hadislerle sebep olan durumları açıklamak istedim, büyük musibetin ülkede nasıl yayıldığını açıklamak istedim. Sözlerime, bu hastalığa son veren ve bu belayı ortadan kaldıranın adı ile son verir, burada bu zamanda vuku bulan durumları ve fiyatları zikredeceğim. Bu pahalılıktan dolayı ortaya çıkan musibetleri sayacağım. Yüce Allah'tan kullarını muvaffak etmesini temenni eder, yarattığı yeryüzünde, iyiliği yaymasını ve insanlar için en iyisinin olmasını niyaz ederim. Azını da çoğunu da sebebi bilindiği zaman bilirkışı, düzeltmesini de daha kolay gerçekleştirir. Ki Allah her kolay ve zor durumda güvendiğimiz ve tevekkül ettiğimizdir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir.

Bil ki – Allah seni rahmeti ile destekledi, seni anlaman için muvaffak eyledi – eski zamandaki durumlar şimdikine göre çok daha zordur. Duyanlara göre daha tuhaf gelirdi. Buna nazaran geleceğe dair umutlar geçmişe göre daha fazla olurdu. Çünkü var olan durumun sıkıcılığı geleceği daha güzel gösterir, bundan dolayı şimdiki durumun her zaman değeri az olur, çünkü şerrin azı çok gözükür, zira nefis az sıkıntıyı geçmişteki büyük sıkıntılardan daha zor görür.

Gece sivrisineklerden rahatsız olup geçmişte sıtma ateşini hatırlayan aynı derecede sanan kişi misali. O zaman yaşadığı sıkıntılar bile sivrisineğin ısırmasından daha kolay gelir. Gerçekken, bu durumda devam eden bir his, hakikatte hükmü farklı olur, zira sivrisineğin ısırması ile sıtmanın ateşi aynı olamaz, sağlıklı günlerde geceleri uyumamak da ölüm acılarının gecelerinde çekilen acılarla aynı olamaz.

Bundan dolayı, bu iki hadiseyi karşılaştırdığımız zaman, şimdiki zamanların musibetleri ile sıkıntıya girenler, bu musibetlerin, eskiden vuku bulan musibetlerden daha zor olduğunu sanır. Onların iddialarına göre kıyas ettikleri zaman geçmiş zamandaki ve şimdiki zamandaki sıkıntılarını anlatırken haddi aşarlar. Mesela kış günlerinde Mısır'da yaşayan bir kişi döşeginden kalktığı zaman, gerçekten kaçınılmaz. Ve seher vakti evinin içinde gezerken, yağın yağmuru, yerleri kaplarken gördüğü zaman, şöyle der: bugün çok soğuk bir gündür. Bu onun gördüğü duruma nazaran doğru olur, yanlış olmaz zira gördüğü durum budur. Genelde insanlar böyle bir şey söylemese dahi bu kişi durumdan dolayı çok üşür ve direkt yatağına, yorganının altına döner. Öyle üşür ki, şöyle der: Bu gün çok soğuk, hatta Rumların ve Türklerin diyarından daha soğuk. Bu söylem doğru değil ama diyene göre bu durum öyle sanılır. Bunu diyen kişi zayıf, yanıltıcı ve aldanmış sayılır.

Bir zayıflık içerisindeki küçük çocuk gibi çocukça durumda görülür. Hacul giyen misali. Daha sonra bu durum onu sıcak yatağından çıkarır. Yağmur suları ile oynayan çocukları görür, böyle bu durumun çok farklı olduğunu, kendisini ifratta, sabırsız ve az tahammüllü olduğunu anlar.

Burada, Allah'ın izniyle, sizlere geçmiş zamanlarda vuku bulan, pahalılık dönemlerini zikredeceğim ve anlatacağım, zira bu durumlar şimdi yaşanan durumlardan kat kat daha zor, daha fazla ve bu musibetler onların habercisi olsa da.

Biliniz ki geçmişe ait ve duyduğumuz bu hadiselerin kalplerdeki yerleri hali hazırdakileri ile aynı olmayacaktır. Mazi büyük, şimdiki zaman küçük olsa da, az görmek, çok duymaktan daha fazla etkilidir.

“Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.”, “Ve Allah hakkı söyler. Ve O, (Kendine ulaştıran) yola hidayet eder.”.

Mısır'da Vuku Bulan Pahalılık Durumu ve O Yıllarda Yaşananlara Dair Bilgileri İçeren kısım

Bil ki – Allah sana nimetlerini ve senin masumiyetini verdi -pahalılık ve refah her zaman dünyada fesatla birlikte yaşanır. Allah mahlûkatını her nerede yarattı ise bu böyle devam etti. Bu dönemlere dair haberler tarih kitaplarında yer aldı ve zamanımıza nakledildi. Benim niyetim Allah'ın izni ile-bir kitap yazmak ve bu kitapta insanların başına gelenleri ve musibetleri anlatmaktır. Hz. Âdem aleyhisselamdan şimdiki zamana kadar, ben bunda tek bir neden görmedim. Özet olması için burada Mısır'ın başına gelen pahalılıktan dolayı olanları, uzayan ve çoğalan şeyleri anlattım. Ve diyorum ki Allah'a güveniyorum o en iyi vekildir Üstat İbrâhim bin Vasîf Şah, “Ahbâru Mısır Kable'l-İslam” adlı kitabında bundan bahseder. Bu çok değerli kitapta ali faydalar vardır.

Mısır'daki ilk pahalılık:

Tufan öncesi Mısır kralı olan on yedinci kral döneminde yaşandı. Kralın adı Afros bin Muhaviş idi. Hz. Nuh zamanında yaşanan tufan da onun dönemindeydi. Bunu İbnü'l-Hâcib böyle rivayet etmişti. Bu pahalılığın nedeni ise yağmurların azalması ve Nil Nehri'nin sularının çekilmesi idi. Bundan dolayı hayvanlar doğuramaz oldu, ölümler çoğaldı, böylece tufan ile birlikte helak geldi.

Faran Bin Musavver Zamanında Pahalılık:

Mısır'ın tufan öncesi on dokuzuncu kralıdır. Dönemindeki bu pahalılığın sebebi kimsenin inkâr etmediği zulüm ve baskıdır. Yer kurudu ve bitkiler bozuldu. Ardından tufan geldi. Tufanda kral Faran sarhoş bir şekilde öldü. Kendisi Faran adını alan ilk kral oldu.

Etrib Bin Masrim Zamanında Pahalılık:

Mısır'ın tufan sonrası on üçüncü kralıydı. Bunun sebebi ise Nil Nehri'nin akışının yüz kırk yıl boyunca durmasıdır. İnsanlar bu dönemde tüm hayvanları yedi ve hepsi tükendi. Kral Etrib ise açlıktan dolayı yürümeye başladı ve en son düştü sadece elleri hareket ediyordu. Durum böyle olunca, Nil Nehri akmamaya devam edince ve bölgedeki ölümler artınca, Etrib, Hz. Nuh'un oğlu olan Sâm oğlu Lazu'ya yazdı. O da kardeşi olan Sâm oğlu Erfahşed'e yazdı. Kardeşi ona cevap vermedi. Daha sonra Allâhu Teâlâ Hz. Hûd'u gönderince, Etrib ona da yazdı ve ondan Mısır'ı vuran bu musibetin kalkması için dua etmesini istedi. Hz. Hûd aleyhisselâm ona cevabında şöyle yazdı: "Size şu günde dua edeceğimi, o gün Nil'in geri akmasını bekleyin".

O gün geldiğinde, Etrib Mısır'da kalan kadın ve erkekleri topladı, sayıları da azdı. Bu topluluk ile Allah'a dua ettiler ve kurbanlar kestiler. Cuma gününün yarısıydı o zaman. Tam o saatte Allâhu Teâlâ Nil Nehri'ni yeniden akıttı. Allah, Hz. Hûd'a vahiy gönderdi ve ondan Etrib'e bir Lahf'a gitmesini ve keza yeri kazmasını istedi. Hz. Hûd, Etrib'e yazarak ona bilgi verdi. Kazdıkları zaman kurşundan yapılmış kolyeler buldular. Ayrıca altında başaklar da vardır. Sanki o gün gömülmüş gibiydiler. Hâlâ çekilmemişlerdi.

Bunun ardından tam sekiz yıl boyunca bunları taşıdılar. Beş yıl boyunca bunları ekip rızıklandılar. Kardeşi Sâbir Bin Masrim, kendisine bunların Hz. Âdem'in oğlu Kabil'in çocukları yerde yayıldıkları zaman bir olayın olduğunu gördüler, bundan dolayı burayı yapıp içine bu başakları gömdüler. Daha sonra Mısır ekildi ve içindeki her İrdeb ve Dank satıldı ve bu refah iki yüz yıl boyunca devam etti.

Tufan Sonrası Mısır'ın Otuz İkinci Kralı Zamanında Pahalılık:

Kendisi Kıptîlerin tarihçilerine göre, Alamalika'ların ikinci kralı ve Firavunların üçüncüsüdür. Adı üzerinde çok ihtilaflar oluşmuştur. Bazıları Nahravs dedi. Bazıları da adının Darmağ Alamlıki oğlu el-Vel-îd oğlu el-Reyyen olduğunu söylemiştir. Bu pahalılık döneminde de Hz. Yusuf aleyhisselâm ülkenin ihtiyaçlarını karşıladı. Allâhu

Teâlâ bu hadiseyi Kuran-ı Kerim’de zikretti ve bu hadise Tevrat’ta da vardır. Ayrıca geçmişte ve fi kavimlere ait çok sayıda kitapta da geçti.

Daha sonra pahalılık oldu ve ağaçlar ile ekinler kurudu. Meyveler ve hububatlar yok oldu. Hayvanların çoğu öldü. Daha sonra Allâhu Teâlâ Hz. Musa’yı aleyhisselâmı Firavun’a gönderdi. Bu pahalılık dönemine ait haberler İsraililerin ve diğerlerinin kitaplarında geçmiştir. Kuran-ı Kerim’de de Allâhu Teâlâ şu ayetlerde işaret ediyor: “Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik.” Ve “Ant olsun biz, Firavun ailesini, öğüt alsınlar diye yıllarca süren kıtlık ve ürün eksikliği ile cezalandırdık.”.

Hız. Peygamber (s.a.v) gönderilmeden önce yeryüzünde çok sayıda belalar vuku buldu. Özellikle de Mısır’da çok sayıda pahalılık meydana geldi.

Allâhu Teâlâ İslâm’ı Gönderdi:

Mısır’da vuku bulan ilk pahalılık hadisesi hicretten sonra (HİCRİ 78) yılında gerçekleşti. Bu dönemin Mısır Emiri Abdullah Bin Abdülmelik Bin Mervân idi, bundan dolayı insanlar ona karşı kötümser oldu. Çünkü bu ilk pahalılıktı ve Müslümanların Mısır’da gördüğü ilk sıkıntılı dönemdi.

İhşidi Devleti Zamanında Pahalılık:

Bu pahalılık üç yüz otuz sekiz yılında oldu. Bu dönemi emiri de Ebû'l-Kasım Anûcûr b. el-İhşîd’di, bundan dolayı korku yayıldı ve kendisini Atik camide utme namazını etmekten menettiler.

Üç Yüz Kırk Bir Hicri Yılında Pahalılık:

(HİCRİ 341), bu dönemde fareler çoğaldı ve bağlarla tarlaları mahvetti, daha sonra Nil Nehri çekildi. Ramazan ayına fiyatlar yükseldi. Daha sonra HİCRİ 343 yılında pahalılık daha kötü duruma geldi.

Hatta bu dönemde, buğdayın her iki buçuk vaybası⁶⁶ yarım dinara satılır oldu. Daha sonra piyasada bulunmaz oldu. Bundan dolayı kriz oldu ve Mısır’daki cami minberi kırıldı.

⁶⁶ Özellikle Mısır’da kullanılan bir hacim ölçüsüdür. Eski devirde = menn veya 12,168 kg (buğday), 14. ve 15. Yüzyıllarda herbiri 232 dirhem olan 16 kadeh = 11,6 kg buğday, yani pratikte = 15 litre. 1665 yıllarında A. Gonsales 1 vayba pirincin herbiri 3 rıtlı kebir olan 8 kadeh= 1,5 kg olduğunu bildiriyordu ki, buradan 1 vayba’nın 12 gk pirinç veya sadece 12,5 litrelik hacim olduğunu görüyoruz.

Ihşidî Devleti Zamanında Yeniden Pahalılık:

Pahalılık kesintisiz dokuz yıl sürdü, bu dönem üç yüz elli iki (HİCRİ 352) yılında başladı. O zaman emir, Ali Bin el-Ihşid idi, bu zamanın yönetim sorumlusu da üstat Ebi el-Meslek Kâfur el-Ihşidî idi. Bu dönemde pahalılığın nedeni ise Nil sularının artışının on beş arşın, dört parmak boyunca son bulmasından dolayıydı. Ucuzluk döneminden sonra fiyatlar yükseldi.

Dönemde, buğdayın her iki vayba⁶⁷ yarım dinara satılır oldu. Daha sonra üç yüz elli üç yılında Nil Nehri'nin yükseltisi yine düştü ve yaklaşık on üç arşın azaldı. Sonra biraz arttı ve hemen düştü, pahalılık hızlıca arttı, işler bozuldu ve fitneler arttı. Soygunlar arttı ve Mısır'da insanlar arasında sıkıntılar çoğaldı. Bir gün Cuma günü Fustat bölgesindeki Atik Camii'ye girildi ve mihrap bölgesinde izdiham yaşandı ve bu izdihamda bir kadın ve bir erkek öldü. O gün Cuma namazı kılınmadı. Sonra pahalılık HİCRİ 354 yılına kadar devam etti. Aynı yıl içinde nehrin yükseltisi sadece on altı arşın oldu, ertesi yıl HİCRİ 355 ise sadece on dört arşın oldu, ertesi yılda ise sadece on iki arşın ve bir parmak oldu.

Kendisi Ihşidî devletinin üçüncü hükümdarıdır. Kardeşi Ebû'l-Kasım Anûcûr b. el-Ihşid'in ölümünün ardından HİCRİ 349 yılında yönetime geldi. Kendisine Ebi el-Hasan denirdi. İsmen yöneticiydi, fiili yönetimde Kâfur el-Ihşidî vardı. HİCRİ 355 yılında öldü.

Böyle bir durum daha önce İslâm devletinde yaşanmamıştı. Bu dönemde Mısır üstat Kâfur el-Ihşidî tarafından yönetiliyordu. Pahalılık daha çok artıyordu.

Daha sonra Kâfur öldü ve karışıklıklar ve fitneler arttı. Emirler ile asker arasında çok sayıda savaş yaşandı ve çok sayıda insan hayatını kaybetti. Ülkedeki çarşılar kundaklandı, çok sayıda mekân yakıldı ve soyuldu. İnsanların korkusu arttı, çok sayıda mal varlığı yok oldu ve niyetler değişti. Fiyatlar arttı, gıda maddeleri bulunmaz oldu, bu dönemde buğdayın her vaybası⁶⁸ bir dinardan satılır oldu. Askerler birbirine düştü, büyük

19. yüzyılda vayba = 33 litreydi, burada irdebb 'in 100 okka buğdayın ağırlığına eşit yapma yoluna giderek Osmanlılarca ayarlanması sözkonusudur. Bu vayba 5/6 Osmanlı kile'si veya 21,367 gk buğdaya denkti. Er-Remle'de vayba = ¼ kafiz yani = yakl. 37,8 litreydi. Tunus'ta (1330'larda) 1 vayba = yakl. 12 mudd yani yakl 12,6 litreydi; Walther HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar SEVİM, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s.64-65.

⁶⁷ HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.64-65.

⁶⁸ HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.64-65.

bir kısmı Remle'de bulunan el-Hasan Bin Abdullah Bin Tağic'in peşinden gitti. Bir kısmı ise el-Muiz-Lidînillâh el-Fâtımî'nin peşinden gitti, karâmitaların Mısır'a gelmesine yönelik korkular arttı. Ayrıca el-Muiz'in Fas'tan askerlerinin geleceği yönünde haberler gelmeye başladı. Bu durum HİCRİ 358 yılına kadar devam etti, o yılda komutan Cevher el-Muiz-Lidînillâh'ın askerlerinin başında geldi ve Kahire'ye girdi. Geldiği zaman yüksek fiyatları görünce, ilk olarak un ustalarını getirdi ve mahsul komisyoncularını bir yerde topladı ve mahsullerin sadece orada satılması yönünde talimat verdi. Satışı sadece bir yerden yaptırdı.

Kâfur el-Ihşidî (HİCRİ 355-357 yılları arasında Mısır'ı yönetti): Kendisi Habeşeli bir köleydi. Ihşidîler tarafından küçük bir para ile satın alındı. Ancak kendisi çok çalışkan olmasından dolayı, sahipleri tarafından beğenildi daha sonra devlet erkânına alındı, çok zeki olduğu için kendisiyle istişare edilirdi. Daha sonra en büyük komutanlardan oldu ve tüm durumları kontrol eder oldu. Kendisi Mısır'ı gizli bir şekilde yönetiyordu. Hem Anûcûr hem Ali İbn Ihşid'e velayet etti. Daha sonra Ali İbn Ihşid'in ölümünün ardından HİCRİ 355 yılında iki yıl boyunca Mısır valisi oldu. Bu ekonomik krizden dolayı, bu durum büyüdü ve Ihşidî devletinin düşmesine neden oldu. Bu dönemde asker bölündü ve bu dönemde büyük bir kısmı Remle'de bulunan el-Hasan Bin Abdullah Bin Tağic'in peşinden gitti. Bir kısmı ise el-Muiz-Lidînillâh el-Fatımî'nin peşinden gitti.

el-Muiz-Lidînillâh el-Fatımî (HİCRİ 341-365): Fas, Fatımî devletinin dördüncü ve Mısır Fatımî devletinin ilk hükümdarıdır. Mısır'daki yönetimi iki yıl gibi kısa bir süre devam etse de, kendi döneminde Fatımî devletine ait çok sayıda kutlama yayıldı, HİCRİ 365 yılında öldü.

Korku ve rahatsızlık:

Bu dönemde Süleyman Bin İzze el-Muhtesib tarafından kontrol edilmeyen en küçük buğday miktarı geçmezdi. Bu pahalılık durumu HİCRİ 360 yılına kadar devam etti ve bu dönemde vebalar arttı ve hastalıklar yayıldı. Ölümler çok fazla arttı, insanlar ölümlerinin kefen ve defin işlemlerini yapamaz oldu. Ölen insanlar Nil Nehri'ne atılırdı. HİCRİ 361 yılı geldiği zaman ise, pahalılık azaldı ve refah arttı, toprak daha bereketli oldu.

el-Hâkim-Biemrillâh Döneminde Pahalılık:

Ebi Muhammed el-Hasan Bin Ammâr yönetiminde HİCRİ 387 yılında vuku bulan bu pahalılık Nil Nehri'nin yükseltisinin azalmasından kaynaklandı. Artış bu dönemde on altı arşın ve birkaç parmak oldu. Buğday bulunmaz oldu ve fiyatlar arttı. İnsanlar arasında korku arttı, kadınlar kaçırılmaya başlandı. Ekmeğin her dört ölçüğünün fiyatı bir dirheme oldu. Daha sonra fiyatlar daha fazla arttı. HİCRİ 395 yılı geldiği zaman Nil'in akışı durdu ve körfez çekildi. Bu dönemde su yükseltisi on beş arşın ve yedi parmağa kadar çekildi ve en son on altı arşın ve birkaç parmak oldu. Bundan dolayı fiyatlar çok yükse-di ve dirhemın muamele değeri düştü. O zaman dirheme müzayede ve kati olarak ad verilirdi.

Süleyman Bin İzze el-Muhtesib: Mısır Fatımî devletinin ikinci denetçisiydi. İbn Ca'fere el-Horasânî'den sonra geldi. İbn Ca'fer, HİCRİ 358 yılında geldi ve aynı yılda görevi bıraktı. Ardından Süleyman HİCRİ 358 yılında geldi ve HİCRİ 363 yılına kadar görevde kaldı. Daha sonra denetçiliği ve para işlerinin takibini Ya'kub Bin Killis ve Asluc Bin el-Hasan devraldı. Fatımî devletinde denetçinin özel bir yeri vardı. Zira bu devletin mezhebi olan şîlik lehine çalışma yapardı.

el-Hâkim-Biemrillâh: Fatımî devletinin üçüncü hükümdarıdır. Kendisi halife ibn el-Azîz-Billâh'ın oğludur. On üç yıllığına hilafete biat edildi. Burcuvân el-Hâkim tarafından vesayeti sürdü ve HİCRİ 390 yılında öldürüldü. Genç yaşına rağmen her şeyi yönetmeye çalıştı ve çoğu zaman kan döktü ve sapık davranışları oldu. Son dönemlerinde ise ilahlığını iddia etti, bu da Dürzîlerin bir grubunun kendisine bağlı olan Durzî önderi olan, Muhammed Bin İsmail el-Durzî'den dolayıldı. HİCRİ 411 yılında hükümdar her zamanki turunu yapmak üzere el-Mukattam dağına doğru çıktı ve bir daha dönmedi.

Muamele dirhemleri: Bunlar insanlar arasında yaygın olan ve devlet kanunlarına göre basılan dirhemlerdir. Bunlardaki artış ise ağırlıkta değil sadece hacimde olur. Kati ise, içinden bir kısım kesilen dirhemlerdir. Kati ve artış yapılan dirhemlerin değeri piyasaya ve resmi dirheme göre daha az olurdu. Bundan dolayı her para reformunda yeniden çıkarılırlardı.

İnsanlar bunun üzerine çok ısrar etti. Her dinar yirmi altı dirheme tekabül eder oldu. Daha sonra dinarın değeri daha fazla arttı, ta ki doksan altı yılında her dinar otuz dört dirheme tekabül eder oldu. Fiyat arttı ve insanların endişeleri de arttı. Bundan dolayı işler de durdu ve durum beytûlmalden dirhemlerle dolu yirmi sandık para sevk etmeye kadar gitti. Daha sonra insanlara kati ve artışı dirhemleri kullanmamaları yönünde talimat verildi. Ayrıca tedavülde olan bu paraları darphaneye götürmeleri yönünde talimat

verildi, kendilerine bunu yapmaları için 3 gün mühlet verildi. İnsanlara bu işlemi yapmak zor geldi, çünkü kati ve artışlı dirhemlerden her dördü için bir adet yeni dirhem veriliyordu. Ayrıca ekmeğin her 12 ölçeğinin bir yeni dirhemle verilmesi ve her dinar için on sekiz dirhem olarak kabul edilmesi yönünde talimat verildi. Ayrıca insanları kullandıkları için çok sayıda un ve ekmek ustası kırbaçlandı. Çünkü bunlar ekmeği ıslatarak satıyordu. Bu dönemde Nil Nehri'nin meddi azaldı ve on üç arşın ve birkaç parmağa ulaştı. Fiyatlar arttı. Bu fiyat artışı meselesi sitir mütevellisi olan Mesud el-Sakâli'ye sunuldu. Kendisi de bu tüccar, uncu ve ekmek fırıncılarını topladı.

Ayrıca sahil bölgesinde bulunan mahsullere el koyuldu. Ayrıca unculara hariç satılmaması yönünde talimat verildi. Her telis buğday için bir dinardan bir karat eksik bir paha biçilmiştir. Arpanın her vaybanın⁶⁹ bir dinara, her on yük odun için bir dinar, diğer hububat ve malların fiyatı da belirlendi. Bir takım spekülâtör ise diğer insanlara ibret olsun diye herkesin önünde kırbaçlanmıştır. İnsanlar ekmek fiyatı düşünce sakinleşti. Daha sonra talep artınca akşamları bulunması zorlaştı. Bundan dolayı buğdayın sadece unculara satılması talimatı verildi. Çok sayıda mahsul basıldı, içindeki unlar toplanarak uncu ve ekmekçiler dağıtıldı. Daha sonra durumlar daha sıkıntılı oldu, yarım yük unun fiyatı bir buçuk dinar oldu. Ekmeğin her altı rıtlı⁷⁰ (ölçeği) bir dirhem oldu. Nil Nehri artışı durdu, insanlar iki defa yağmur duasına çıktı. Daha sonra fiyat daha fazla artarak bir yük un (den) altı dinar oldu. Körfez ve su on beş arşına düştü. Kriz daha fazla arttı, buğdayın her telisi dört dinara yükseldi. Birincin her vayba⁷¹ sını bir dinara, dana etinin her bir buçuk ölçeği bir dirhem oldu. Küçükbaş etinin her ölçeği bir dirheme. Soğanın her ölçeği bir dirhem, peynirin her sekiz ukiyyesi⁷² bir dirheme, yemek yağının her sekiz ukiyyesi bir dirhem ve gaz yağının her rıtlı bir dirhem oldu.

Nil Nehri'nin seviyesi HİCRİ 398 yılında on dört arşın ve birkaç parmak oldu, bundan dolayı insanlar çok büyük sıkıntılara maruz kaldı. HİCRİ 399 yılına kadar bu durum böyle devam etti. Körfez on beş ölçüden daha alta düştü, su seviyesi on beş arşın

⁶⁹ HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.64-65.

⁷⁰ Rıtl (ritl, rotl, ratl, diye de telaffuz edilir. Orta çağ'da Avrupa'da rotolo ya da benzer bir şekilde bildirdi) Yunanca Litron'dan gelir ve Arap dünyasında en fazla kullanılan ağırlık birimidir. H. Sauvare 165 ayrı bekgeyi içeren ve rıtl ağırlıklardan oluşan bir listeyi hazırlamıştır, ancak bunlar hep 3,125 gr. Yerine çok düşük 3,0898 gramlık dirhem ağırlığına dönüştürülmüştür. Aşağıda en önemli rıtl ağırlıklarını veriyor. 1 rıtl pensipte = 12 ukiye (ons) = 1/100 kintar olduğuna göre, ukiye ve kinter başlıkları altındaki bölümler de bakmak gerekir; HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.34.

⁷¹ HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.64-65.

⁷² Ukiye veya ons az sayıda istisna bir tarafa, pensipte rıtl idi. H. Sauvare, ayrıntılı, kısmen de tamamen teorik bir ons ağırlıkları listesi verir, burada ayrıca dirhem'e dönüştürme hesabı yapılmış ve esas olarak 3125 g yerine 3,0898 g alınmıştır; HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.43.

oldu ve körfez on dokuz seviyeye geldi. Kriz daha çok büyüdü. İnsanlar açlıktan kırıldı, iki saray arasında toplanarak yöneticiden yardım istediler, kendisine ihmal etmemesini söylediler.

Kendisi de eşeğine bindi ve deniz kapısından çıkarak şöyle konuştu: “ben Râşide camisine gidiyorum, yemin ederim dönerken yolumun üzerinde açık mahsul görürsem ve birilerinin bunları insanlarından gizlediğini duyarsam bu kişilerin mallarına el koyacağıma ve evlerini yakacağıma dair yemin ederim”.

Daha sonra gitti ve geç saatlerde döndü. Mısır ve Kahire’de bu esnaya kadar hiç kimsenin evinde hububat ve mahsul kalmadı. Her bir eşek yükü için bir dinar ödendi. Bundan dolayı insanların gözleri doydu, nefisleri de doydu. Daha sonra yönetici her gün için ihtiyaç kadarının kullanılmasına dair emir verdi. Herkes için fayda getirecek şekilde fiyat belirlemelerini istedi.

Ayrıca yeni mahsul çıkana kadar bu fiyattan satmalarını ve arttırmamalarını, bu karara uymamaları durumunda iş yerlerini mühürleyeceğini söyledi. Bundan dolayı kendisine kulak verdiler ve itaat ettiler. Daha sonra fiyatlar düştü, insanların durumunda düzelme oldu.

el-Müstansır-Billâh Döneminde Pahalılık Oldu:

Bu dönemde vezir en-Nâsır-Lidîmillâh Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali el-Yâzûrî’ydi, bu pahalılığın nedeni Nil Nehri’nin HİCRİ 444 yılında çekilmesinden dolayıydı. Bu dönemde sultanlık depolarında stok da yoktu, bundan dolayı fiyatlar yükseldi. Depoların boş olmasının sebebi ise, vezirin, Ebi el-Barakat bakanlığı döneminde, haftanın cumartesi ve salı günleri Mısır’da camiye giderek ikindiye kıldıktan sonra orada caminin içinde Ziyâde bölümünde kalarak planlama için zaman geçirmesinden dolayıdır.

Mısır’da bu dönemde her mesleğin bir ustası, bu mesleğin lideri olarak seçilirdi. Mısır’da bu dönemde çok sayıda olay yaşandığından dolayı, çoğu hadise duyulmazdı. Ekmekçilerin liderinin içinde ekmek sattığı bir dükkânı vardı, yan tarafında yine ekmek satan başka bir esnafa ait dükkân vardı. Bu dönemde ekmeğin her dört ölçeğinin fiyatı bir dirhem ve sekizde bir olarak belirlenmişti. Esnaf bir gün kendi ekmeğinin çok olduğunu ve soğumasın diye ucuza satmak istedi. Bundan dolayı her dört ölçek ekmeği bir dirheme satmaya karar verdi ve yüksek sesle satış yapmaya başladı. Bundan dolayı herkes ona yöneldi ve elindeki tüm ekmekler tükendi. Ancak meslek liderinin elindeki ekmekler kaldı. Bundan dolayı maliye sorumlularına talimat vererek esnafa on dirhem para cezası

yazılması yönünde talimat verdi. Kadı Ebû Muhammed el-Yâzûrî bölgeden geçerken kişi ondan yardım istedi. Kendisi de bu sorumluyu çağırarak yaptığını kınadı. Bundan dolayı sorumlu kişi, kendisine böyle bir uygulamanın olduğunu ve her mesleğin bir liderinin olduğunu söyledi. Bu kişilerin sözünün dinlendiğini, bundan dolayı herhangi bir çarşıda bir ihtilaf söz konusu olduğunda, ihtilaf eden taraflar bu kişinin yanına giderek tahkim olurlar. Kadı bu olayı kabul etmedi ve vezire havale etti. Vezir de bu olayı kabul etmedi ve esnafa kesilen cezayı reddetti. Ayrıca kendisine otuz çeyrek altın verilmesi yönünde talimat verdi. Bunu duyan esnafın sevinçten aklı şaştı. Döndüğü zaman ekmeğinin hazır olduğunu gördü. Daha sonra ekmeğin her beş ölçüğünün bir dirheme olduğuna dair yüksek sesle satış yapmaya başladı. Müşteri ona gelmeye başladı. Daha sonra diğer ekmekçiler de kendisi gibi yapar ve aynı fiyata satar diye, fiyatı daha düşük yaptı ve her altı ölçüğü bir dirheme yaptı. Bundan dolayı diğerleri de onun peşinden geldi. Herkes onun gibi fiyat düşürdü. Bundan dolayı fiyatlar düşmeye başladı. Durum öyle bir yere gitti ki, sonunda fiyatlar her on ölçük için bir dirheme kadar ulaştı. Çünkü diğer ekmekçiler, ekmeklerin elinde kalmasından endişeleniyordu. Bu durum daha sonra bütün memlekete yayıldı. Kadı camiden çıkana kadar memleketin her yerinde ekmeğin on ölçüğü bir dirhem olmuştu.

Bu dönemde Sultan'a her yıl yüz bin dinarlık mahsul satılırdı ve bununla ticaret yapılırdı. el-Yâzûrî evinin de bulunduğu Kahire'ye döndüğü zaman Sultan'a gitti ve kendine memlekette olup bitenleri ve ucuzluğu ve insanların ona dua ettiğini anlattı. Bunun Allah'ın sayesinde olduğunu ve bu durumun Allah'ın kullarına inayeti sayesinde olduğunu söyledi. Ayrıca bu durumun hiç kimsenin sayesinde değil ve sadece Allah sayesinde olduğunu söyledi. Bir dükkânda Müslümanların zararına bir durum olduğu zaman orada kesat olduğunu ve satış olmadığını, hatta malların ellerinde kaldığını ve çoğu zaman bu malların itlaf edildiğini söyledi. Bunun yerine insanların faydası için olan bir dükkân açılır ve burada faydalı mahsuller satılır. Diğer faydalı mallar bu dükkânlarda satılırdı. Buralarda ahşap, sabun, demir, kurşun ve bal gibi ürünler satılırdı. Sultan gördüğü bu durumdan memnun kaldı ve bu refah durumu yıllarca devam etti.

Daha sonra beş yılın ardından Nil Nehri'nin seviyesi yine düştü. Daha sonra HİCRİ 447 yılında mahzenler boşaldı ve içinde sadece Sultan ve etrafındaki kişilere ait erzak kaldı. Durum vezir Ebû Muhammed'e söylendi. İnsanlar çok sıkıntılı duruma düştü ve her telisin fiyatı sekiz dinar oldu. Bundan dolayı ekmek azaldı. Bundan dolayı vezir bu duruma el koydu ve tüccarlara talimat verdi.

Bundan dolayı divan tarafından vergiler toplanmaya başlandı, çiftçilerden de ödemeleri istendi. Çiftçiler bundan doları mahsullerini zamanı gelmeden önce satmaya başladı. Daha sonra divana Cehbez'e gelerek üzerlerine düşen vergileri ödemeye başladılar. Bu ödeme, ardından Cehbez'e ait olan Roznamaya işlenirdi. Daha sonra tüccarlar olan mahsulleri Beyder'lerden alır depolarda tutardı. Vezir Ebû Muhammed bu uygulamayı yasakladı. Ayrıca Roznamaya Cehbezler tarafından işlenen listeleri istedi ve tüccarlardan halka ait malları serbest bırakmalarını, hak edilen değerini verilmesini ve tüccarlara hak ettikleri tutarın parasını ödemelerine dair talimat verdi. Kendilerine her dinara bir dinar kâr ödenmesi ve depoların mühürlenmesi yönünde talimat verdi. Elleri olan miktarın parasının ödenmesine dair emir verildi. Kendisine buna dair bilgi verildiği zaman merkepleri hazırladı ve mahsulleri Mısır sultanlık depolarına doğru gönderdi. Her telis için üç dinarlık bir fiyat biçildi. Ayrıca ekmeçkilere gerekli talimatlar verilerek her yerin ihtiyacı belirlendi. Mısır ve Kahire için günlük olarak bin telis belirlendi bunların yedi yüzü Mısır'a ve üç yüzü Kahire'ye verildi. Bu durum çok iyileşti ve yaklaşık yirmi ay süren bir refah oluştu. İyi yönetimden dolayı diğer yıla kadar bu refah devam etti ve neredeyse sıkıntı kalmadı.

Vezir Ebû Muhammed öldürüldükten sonra ülke güzel gün görmedi, durumu hiç düzelmedi. Ayrıca ülkede istikrar kalmadı ve yönetime karşı memnuniyet kalmadı.

Bu dönemde karışıklıklar ve güvensizlik arttı. Bir vezir göreve geldiği zaman hem zan altına alınıyor ve görevinde uzun süre kalamadan görevi sonlanıyordu. Sultan halk ile çok iç içe oldu ve halk onunla sürekli yazıştıyordu. Kendisi de halktan gelen mektuplara sürekli cevap yazıyordu. Her sefsef ona başvurdu, ayrıca birkaç zalim etrafında oldu, hatta bunların sayısı o kadar çoğaldı ki, onlara ait Rika'lar Cille ve başkanlara ait yazılardan daha önemliydi. Yazışmalarda her türlü sanata başvuruldu. Hatta çok yoğun bir hâle geldi ve günde Sultan'a yaklaşık sekiz yüz mektup gönderiliyordu. Bundan dolayı durumlar ona göre karıştı ve durumlar kötüleşti, devlet erkânı arasında ihtilaflar oluştu ve vezirlerin gücü azaldı ve kısa görev süreleri nedeni ile etkileri de azaldı, hatta vezir göreve gelir gelmez, vezir nezdinde ona karşı oyunlar yapan bir grup ortaya çıkar ve ona karşı çalışırdı. Bundan dolayı kendini savunacak zamanı ve gücü bile olmazdı. Bundan dolayı ülkenin durumu karıştı ve gelirleri azaldı, hatta bundan dolayı normalde olan artış da olmadı ve daha fazla azalma yaşandı. Bu kıtlık yıllarından önceki dönemlerde bu gelirler yılda iki defa olmak üzere, Recep ve Muharrem aylarının başında gerçekleşirdi. Bundan dolayı Sultan'a karşı zıtlar arttı, ayrıca görevler ve yükler de daha fazla oldu, hatta

etrafında olan insanlar ona karşı çok sert davrandı ve kendi kendine bırakmadı. Ayrıca vezirlere de karşı geldiler, onları hafife aldılar, ayrıca kendilerini sürekli itham ve suçlama oklarına maruz bıraktılar ve vezirlik için en uzun süre bile çok kısa oldu.

Durumlar daha fazla karıştı ve krizin boyutu arttı. Durumlar hatta mal varlıklarına el koymaya kadar geldi. Halifeden çok miktarda para çekildi ve hazine sıkıntılı duruma düştü, kendisine ait eşyaları satmaya zorladılar. İnsanlar bu eşyaları normal fiyatları ile satın aldılar. Bu etraftaki grup satışlara karşı gelerek, fiyatı bir dirhem olan şeye on dirhem alıyorlardı, kimse de buna karşı gelemiyordu. O kadar haddi aştılar ki, durumu düzeltmek isteyenlere karşı cephe aldılar ve onları korkutarak uzaklaştırdılar. el-Müstansır ve etrafındaki yetkililer ve beytülmal sorumlusu bu durumu görüyor ancak ellerinden bir şey gelmiyordu. Ayrıca gereken işlemleri yerine getiremiyorlardı. Bundan dolayı mülk azaldı ve etraftaki kişiler paylaşacak bir şey kalmayınca işleri ve görevleri paylaşmaya başladılar. Bu durumlardan dolayı kriz daha farklı bir boyuta geldi. Bu grup bundan dolayı yenenlerin yanında yenilenlere karşı oluyor ve güçlerini böyle koruyordu. Bu durum beş ya da altı yıl sürdü, daha sonra Nil Nehri'nin seviyesi yine düştü, bundan dolayı fiyatlar yükseldi ve insanlar arasında düşmanlıklar oluştu. Taraflar birbirini öldürmeye başladı. Eserleri yok oldu, zulüm ettikleri için başlarına da aynı bela geldi.

el-Müstansır Dönemindeki Pahalılık:

Bu dönemde fiyat artışı çok sıkıntılı bir hâle geldi ve fahiş bir şekilde yaygınlaştı. Yedi yıl süren bu sıkıntılı dönemin nedeni ise yönetim zafiyeti olarak açıklandı. Ayrıca ülkenin idaresi zayıfladı, emirler devleti ele geçirdi ve fitne çoğaldı. Nil Nehri'nin seviyesi düştü. Sulama imkânı kalmadı ve ekinler kurudu. Bunun başlangıcı HİCRİ 457 yılında oldu. Fiyatlar çok fahiş hâle geldi, daha sonra vebalar ve hastalıklar arttı ve tarım darbe yedi. Korku hâkim oldu ve çoğu yerde güvenlik zafiyeti ortaya çıktı. Boş yerlerde yürümek sıkıntılı hâle geldi.

Tehlikeler arttı, açlık çok yayıldı. Hatta el-Fustat bölgesinde ekmek çok değerli mal misali satılır oldu ve her ekmek için on beş dinara yakın bir paha biçilir oldu. Buğdayın her irdebbi için seksen dinar paha biçildi. Hatta bu dönemde kedi ve köpekler de yenilir oldu. Köpeklerin sayısı çok azaldı. Her köpek 5 dinara satılır oldu. Hatta durum o kadar kötü oldu ki insanlar birbirini yemeye başladı. Bazı kişiler yüksek yerlere oturup tuzak kurmaya başladı. Ellerinde kancalı ipler olan kişiler sokaktan geçen birini yakalayıp, öldürüyor ve sonra parçalayıp etini yiyordu. Daha sonra durum o kadar kötüye

gitti ki, el-Müstansır, sarayında bulunan tüm eşya, kıyafet ve mobilyaları sattı, kendisinin altında sadece bir hasır kaldı. İşler durdu ve gücü kalmadı. Saraydaki kadınlar başları açık bir şekilde çıkmaya başladı ve açlık açlık diye bağırmaya başladılar, hatta yola koyularak Irak'a doğru çıkmaya başladılar, ancak yolda açlığa yenik düşerek el-Musalla bölgesine varmadan öldüler. el-Müstansır bu dönemde atalarına ait mezar ziynetlerini bile sattı ve o para ile yiyecek satın alarak insanlara dağıttı. Bir kesimi astı ve o asılan kişileri de insanlar yedi. Durum el-Müstansır'ın elinde hiçbir şey kalmayana kadar böyle devam etti. Bu dönemde eşraflar ona her gün bir kap içinde o pahalılık döneminde bulunduğu kadar bir şeyler gönderiyordu. Her şey bitmişti. el-Müstansır 'ın hiçbir şeyi kalmamıştı ve elinden gelen de yoktu. Kendisi sadece sabah ve akşam tüketeceği kadar bir şeylere sahipti.

Çok garip ki bu dönemde bir kadının elinde çok değerli bir kolye vardı. O kolyenin değeri bin dinara yakındı. Tüccarlara bu kolyeyi alıp yerine kendisine un vermelerini istedi, ancak buna bile yanaşan olmadı, çünkü un tükenmişti.

Kimse ona bir şey satmadı, daha sonra birileri ona şefkat gösterdi ve bir telis un sattı. Kahire'de yaşıyordu, unu aldığı zaman bir kısmını kendisini yolda korumaları için bir grup kişiye verdi. Züveyle kapısına ulaştığı zaman, bu yükü onlardan aldı ve yürümeye başladı. İnsanlar onu görünce hemen üzerine saldırdılar ve elindekilerini aldılar. Kendisi bu undan avuç dolusu alabilirdi sadece. Daha sonra bunu yoğurdu ve pişirdi. Eline aldı ve saraya doğru gitti. Sarayın kapısına ulaştığı zaman yüksek bir yere çıktı ve ekmeği havaya kaldırdı. Ve yüksek sesle dalga geçerek şöyle seslendi: "Ey Mısır halkı! Bizlere refah dolu günler yaşatmak için çalışan el-Müstansır 'a dua edin, sayesinde bir ekmeğin fiyatı bin dinar oldu". Bu haber ona ulaştıkça çok sinirlendi, bu durum onu çok kızdırdı. Valiyi yanına çağırdı ve ona tehditler savurdu. Ona dedi ki, Allah'a yemin ederim ki eğer çarşıda ekmek temin edilmezse senin malına el koyup seni asacağım dedi. Vali oradan ayrılınca bir plan yaparak hapiste bulunan bir grup kişiyi çıkardı ve onlara yuvarlak Taylas Sabile giydirdi. Mahsul ve un tüccarlarını topladı ve büyük bir meclis kurdu. Bu kişilerin içeriye tek tek alınmalarını söyledi. Birinci kişiye bakarak ona "sen nasıl böyle bir şey yaparsın? Neden Sultan'a ihanet ettin, mal varlıklarına el koydun ve fesat karıştırdın? Mahsulleri kötüye kullandın, sen insanların helakına yol açtın" dedi ve asılmasına dair emir verdi. Emri hemen infaz edildi. Ardından diğer kişiyi de çağırdı ve aynı şekilde ona da aynı suçları yöneltti. "mal varlıklarına el koydun ve fesat karıştırdın. Mahsulleri kötüye kullandın, sen insanların helakına yol açtın" dedi ve asılmasına dair emir verdi. Emri

hemen infaz edildi. Bu durumu diğerkleri için tekrar etti. Bu durumu gören tüccar, uncular ve ekmeçiler: "Ey Emir, bu kadar yeter, biz elimizde bulunan tüm mahsulleri çıkaracağız ve un üreteceğiz ve çarşıya yeniden ekmeç vereceğiz, fiyatları düşüreceğiz!" dediler. "Ekmeğın her ölçeğini bir dirhemden satacağız!" dediler. "İnsanlar kabul etmez "dedi. Onlar da: "O zaman iki ölçek olsun" dediler. Durum böyle olunca insanlar kendine geldi ve Allah'ın izni ile Nil Nehri yeniden akmaya başladı. İnsanlar ekinlerini ekte ve hayırlı bir mevsim oluştu. Bu pahalılık dönemi meşhur bu kadar tarif etmemiz yeterlidir. Allah verir ve alır ve ona döneceksiniz.

Halife el-Âmir-Biahkâmillâh Dönemindeki Pahalılık:

Bu dönemde vezir el-Efdal'dı, buğdayın her yüz irdebbi, yüz otuz dinardan satılıyordu. Halife, komutan Ebi Abdullah Bin Fâtik'e başvurdu. O zaman da kendisine el-Me'mûn el-Batâihî adı verilen biri vardı. Kendisinden durumlara el atmasını istedi. Mahsul tüccarlarının dükkânlarını mühürledi, tüccarları davet etti ve onlara iki seçenek verdi. Ya bu mahsullere yeni mahsul çıkana kadar el konulacağını, ya da her irdebbin otuz dinardan satmalarını istedi. Kendisinin bu talebini kabul edenler, bu fiyattan satmaya başladı.

Kabul etmeyenlerin malları da mühürlü kaldı. Bu dönemde insanların ihtiyacını karşılayacak miktar belirlendi. Bu miktar için istenen fiyat belirlendi. İhtiyaç kadar istenen miktar belirlendi. Bu durum yeni mahsul çıkana kadar devam etti. Fiyatlar ucuzladı. Depolanan mahsullerin sahipleri, ellerindeki miktarları satmak zorunda kaldı.

Düşük fiyata satmaya devam ettiler. Daha önceki pahalı satmalarından dolayı da pişman oldular. Fahiş Bir Pahalılık ve Kuraklık, el-Hâfız-Lidîmillâh Döneminde Oldu:

Bu Dönemde Vezir el-Efdal Bin Vahiş İdi. Ancak devam etmedi. el-Efdal bu dönemde Atik Camii'ye yol alarak orada bulunan tüm mahsulleri getirdi. Fiyatları arttıran bir grup spekülâtöre ağır uygulamalar yaptı. Kendilerinden ihtiyaç duyulan miktarları temin etmeleri yönünde talimat verdi. Karşı gelenlere ceza uygulanacağını söyledi. Kimse karşı gelmedi, daha sonra Allah ülkeye refah verdi. İnsanların başına gelen belayı üzerlerinden aldı. Rabbim istediğine karşı Latîf'tir, O Alîm ve Hakîm'dir.

el-Fâiz Dönemindeki Pahalılık:

Bu dönemde vezir idi, bu dönemde her irdebb⁷³ buğday beş dinardan satılıyordu. Çünkü Nil Nehrinin seviyesi düştü. Ahralar'da bulunan mahsuller

el-Hâfız-Lidîmillâh (HİCRİ 526-544): kendisi Ebü'l-Meymûn Abdülmecîd, el-Âmir'in amcasının oğludur. halifelîğe HİCRİ 526 yılında geldi. Kendisi öncesinde halife değil, ancak halife eşinin kefilî olarak görev yaptı. Daha sonra asker tarafından ona karşı ihtilal yapıldı. Ali Ahmed Bin el-Efdal'ı vezir olarak atadılar. O da tek başına yönetmeye başladı ve zulmetti. el-Hâfız'ı HİCRİ 524 yılında hapse attı. HİCRİ 526 yılında el-Âmir'in adamları başkaldırdı. Daha sonra el-Hâfız yönetime döndü ve Ali el-Efdal öldürüldü. HİCRİ 544 yılında vefat edene kadar yönetimde kaldı.

Çok miktarda bulunuyordu, bunların bir kısmını çıkardı ve unculara dağıttı. Fiyatları düşürdü ve tekelleşmelerini engelledi. İnsanlara var olanları satmaları yönünde talimat verdi. Bir kısmını fakir ve kimsesizlere sadaka olarak verdi. Emirlerden Seyfeddin Hassûn ve diğer emirler ve saray içinden diğer kişiler sadaka verdi. Durum böyle kısa bir süre devam etti daha sonra Allah durumları iyileştirdi ve refah arttı.

Eyyûbî Devleti Sultan Ebû Bekir b. Eyyûb Dönemindeki Pahalılık:

HİCRİ 596 yılında her zaman olduğu gibi Nil Nehri'nin suları çekildi. Artış on iki arşın ve birkaç parmağa kadar geldi. Açlıktan dolayı köylerden Kahire'ye gelen insanların sayısı arttı. Daha sonra bahar ayı geldi ve esen rüzgârlar ile hastalıklar yayıldı. Erzak azaldı ve açlık o kadar arttı ki, insanlar kendi çocuklarını yemeye başladı. Hatta baba çocuğunu pişirir ve yer oldu. Anne de çocuğunu yerdı. Bundan dolayı bir grup insan cezalandırıldı. Daha sonra bu durum daha fazla arttı ve yöneticilerin elinden gelen bir şey kalmadı. Hatta kadın ya da erkeğin elbisesinde bir cep olurdu ve onun içinde bir çocuğa ait bir parça olurdu. Bazen insanlar komşularının evine girdikleri zaman çocuklarını pişirdiklerini görürdü. Hatta pazarlarda bile satılırdı. Yollarda ve pazarlarda yaklaşık kadın gark edildi, bu da iki aydan az sürede oldu. Durum öyle bir hâle geldi ki, insan etinin her yerde satılması normal oldu. Bu durumun nedeni ekinlerin olmaması ve Nil Nehri'nin azalmasından dolayı oldu.

⁷³ Mısır'da tahıl ölçmek için kullanılan hacim ölçüşür. Her biri 8 büyük veya 16 küçük kadehten oluşan 6 vayba'ya eşitti tam tespit zordur, el-Mukaddesi'ye göre, bir irdebb'in 6 vaybasının herbiri 15 menn'e (tahıla) eşitti. Bu tür bir menn için herbiri 3,125 g olan 260 dirhem koyarsak, irdebb için 71,125 kiloluk bir tahıl ağırlığı elde ederiz; HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.47.

el-Âdil Seyfeddîn Ebû Bekir, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşidir ve Eyyûbî devletinin dördüncü sultanıdır. Mısır'ı HİCRİ 595-615 yılları arasında yönetti.

Doğru olan galiba “hark” zira “el-İfâde ve'l-itibâr” kitabında, Mısır'da otuz kadının hark edilmesi yönünde bir ifade geçiyor.

Sular büyük derecede çekildi. Hatta Cîze kırsalına kadar geldi. Suların tadı ve rengi değişti. Daha sonra sular artmaya başladı ve on altı parmak oldu ve bir parmağa kadar geldi. Daha sonra birkaç gün durdu. Daha sonra artışa geçti. Daha sonra on beş arşın on altıparmağa kadar geldi. Hızından dolayı kimsenin faydasına olmadı. Köy sakinleri çok kötü bir duruma geldi. Köylerde ölümler o kadar arttı ki, içinde beş yüz kişi olan bir köyde sadece iki ya da üç kişi hayatta kalmıştı. Bundan dolayı insanların rızıkları tükendi. İnekler azaldı ve bulunmaz oldu. Her baş inek için doksan dinar isteniyordu. Zayıf olan için de altmış dinar isteniyordu. Yollar kurudu ve üzerlerinde bulunan tüm hayratlar yok oldu. Ölümün tüm bölgelerde çok fazla sayılarda oldu. Çocukların etleri yenmeye devam etti. Hiçbir yerde tavuk bulunmaz oldu. Ekilen şeyleri de kurtlar yedi. Kullanılması da zor oldu. Çocuklar yenmeye devam edildi. Evler boş oluyordu. Kahire'de sokaklar bomboş oluyordu. Bazıları boş evlerdeki eşyalara el koyup, satıyordu. Mısır kırsalındaki çiftçiler ölüyordu. Bir tarlada çift süren biri ölüyordu, yerine gelen de biraz dayanıp o da ölüyordu. Nil Nehri üç yıl boyunca azaldı ve buğday azaldı ve her irdebbi sekiz dinara oldu. Daha sonra el-Âdil mahsullerin bir kısmını fakirlere dağıttı. Fakirleri zenginlere zimmetledi ve onlara yardım etmelerini istedi. On iki bin kişiyi saray menahına aldı ve onlara yemek yardımında bulundu. Diğer emirler ve varlıklılar da aynı şeyi yaptı.

İnsanlar uzun süre yemek yememişti. Hatta bazıları yemek yediği zaman duramadığı için, bazıları çok yemek yedikleri için ölüyordu. Her gün çok sayıda insan hayatını kaybediyordu. Hatta el-Âdil döneminde kısa bir süre içinde iki yüz yirmi bin kişi öldü. İnsanlar yollarda açlıktan düşüyordu. Gün geçmiyordu ki bir insan yenilmesin. İşler durdu. Durumlar çok kötüleşti. Bu dönemde “yedi yırtıcı yıl hayatı yedi” denildi. Daha sonra Allah'ın rahmeti ile Nil yeniden akmaya başladı. Ancak ekinleri ekecek kimse kalmadığı için, askerler çıktı ve bu işi kendileri yaptı. Çiftçilerin olmadığı için çoğu yerde ekinler yetişmedi. Hayvanlar tümünden yok oldu. Bir piliç fiyatı iki buçuk dinar oldu. Buna rağmen depolar mahsullerle doldu ve ekmek bulunuyordu. Hz. Yusuf aleyhisselâm döneminde olduğu gibi oldu. Bazı kötü niyetliler mahsulleri sakladı ancak onlara faydası olmadı. Çoğunun elinde kaldı. Refah artınca bu mahsuller ellerinde kaldı ve kurtlandı. Bu

kişiler kötü şekilde öldü ve bazıları hayatlarının sonunda muhtaç olarak yaşadı. Allah onların karşısında ve O istediğini yapar.

Türk devleti, el-Âdil Kutboğa Döneminde Pahalılık:

Türk devleti: Yani Memlûklerin Bahriye devleti. Çünkü kendileri Türk asıllıydı. Bu devlet HİCRİ 648 – 784 yılları arasında var oldu. Bu devleti yıllar boyunca 24 sultan yönetti. Kendilerine Bahriye adının verilmesinin nedeni Sâlih Necmeddin el-Eyyûbî'ye bağlı oldukları için, zira kendisi bu grubu kurdu. Merkezleri Nil bölgesi Ravda adasıdır.

el-Âdil Kutboğa (HİCRİ 694-696 yılları arasında) kendisi Mısır Memlûk devleti sultanlarından biri. HİCRİ 694 yılında yönetime geldi. Döneminde olan pahalılık nedeni ile kendisine karşı başkaldırıldı. Lâcîn ve etrafındaki kişiler onu öldürmek istedi. Kendisi de bundan dolayı Şam'a kaçtı. el-Âdil Kutboğa orada kayıplara karıştı. Lâcîn yerini aldı. Yönetimde iki yıl on yedi gün kaldı daha sonra HİCRİ 696 yılında görevden alındı.

Daha sonra HİCRİ 696 yılında, ülkede yağmur durdu ve kuraklık oldu, pınarlardan gelen sular kesildi. Açlık her yerde yayıldı. Otuz bine yakın kişi aileleri ile birlikte bölgeden çıkarak Mısır'a doğru gitti. Çoğu açlık ve susuzluktan öldü. Çok az sayıda kişi ulaştı. Şam bölgesinde yağmur gecikti, ta ki ekin zamanı geçti. Üç yıl boyunca yağmur namazı kılındı ve duası yapıldı ancak yağmur yağmadı, daha sonra herkes yağmur duasına çıktı, bu defa Allah onları geri çevirmedi ve yağmur yağdı. Nil'in artışı durdu. Fiyatlar hareketlendi. Filistin'de ve sahil bölgelerinde yağmur geciktiği için ekinlerin de zamanı geçti, kuyular kurudu. Kudüs Ayn Silvan'da kuyular kurudu, Nil Nehri bu yılda, yani HİCRİ 694 yılında on altı arşın ve on yedi parmak oldu, daha sonra hızlı bir şekilde düştü. Ebî el-Mence denizi, süresinden üç gün daha önce kırıldı. Buğdayın her irdebbi yüz dirhemden satıldı. Arpa da altmışa, bakla elliye, etin her rıtlı ise üç dirheme oldu. Mahsuller depolardan çıkarıldı ve ekmekçilere dağıtıldı. Her fırın için iki ayda bir altı hisse tahsis edildi. Burada çalışan kişilere her gün için altı yüz elli irdebb buğday ve arpa tahsis edilirdi. Et satanlar için de günde yirmi bin rıtl (ölçek) verilirdi. Bunun üzerine devlette sıkıntılar ortaya çıkmaya başladı. Bunun nedeni paranın kıtlığı ve masrafların fazla olmasıydı. Bundan dolayı vali ve mübaşirlerin el koyma eylemleri çoğaldı. Mallar tüccarlara pahalı fiyatlarla sunuldu.

Daha sonra HİCRİ 695 yılında insanlar pahalılıktan dolayı çok büyük sıkıntılar çekmeye başladı. İnsanlar kendilerini yeni gelecek olan mahsullerle teselli ediyordu. Ancak yeni mahsullerin zamanı yaklaştığında ise kâra rüzgârlar esmeye başladı. Sarı bir

toprak getiren sert rüzgâr tüm ekinleri kapattı. Hepsi telef oldu. Zaten çok az ekin vardı. Hepsi de bozuldu. Daha sonra o sert rüzgâr tüm göl bölgesine yayıldı. Ardından üst doğu Said bölgesine de geldi. Ekinler bozuldu ve yaz ekinleri de telef oldu. Pirinç, susam, kalkas ve şeker kamışı gibi mahsuller yok oldu. Ayrıca su mecralarının etrafında yetişen ekinler de yok oldu. Bu da fiyatların artmasına neden oldu. Bu rüzgârların ardından insanlar arasında hastalıklar da arttı. Şeker ve bal gibi hastaların ihtiyaç duyduğu şeyler yok oldu. Meyve de bulunmaz oldu, piliç fiyatı otuz dirhem, karpuz kırka, her ölçek karpuz bir dirhem, ayvanın üç tanesi bir dirhem, yumurtanın üç tanesi bir dirheme oldu. Buğdayın her irdebbi yüz doksan, arpa yüz yirmi, bakla ve mercimek yüz ona oldu. Kudüs ve sahil bölgesi ile Şam ve Halep ve diğer şehirlerde kuraklık ve yokluk oldu. Etin her ölçeği bir dirhem oldu. Meyve dört katına çıktı. Kerak ve Şavbak bölgeleri ile sahillerde yirmi bine yakın kişi zor durumda kaldı. Yağmur durdu ve kuraklık yaşandı. Mekke’de de kuraklık oldu, buğdayın her irdebbi dokuz yüz dirheme, arpa yedi yüze oldu. Tüm halk, evlerini terk etti ve çok az sayıda insan kaldı. Köy sakinleri Hicaz’a sığındı. Yemen’de hastalıklar arttı ve ellerinde imkân kalmayan insanlar çocuklarını satmak zorunda kaldı. Daha sonra Ehli Yakubub Hili bölgesine gitti ve orada Mekke halkı ile buluştular. Açlık onları çok kötü vurdu ve sıkıntıya düşürdü. Daha sonra doğu bölgesi de kurudu, hayvanlar öldü ve sayıları çok az diyecek kadar azaldı. Yağmur da durdu. Mısır’da durumlar çok kötü oldu. Oraya sığınan insanların sayısı arttı, açlık daha fazla arttı. Dükkânlar ve fırınlar kundaklandı ve soyuldu. Buralardan ekmek çıkınca bu ekmeği koruyan insanlar olurdu. Ellerinde sopalar ile dolaşan insanlar olurdu. Bazıları saldırıyor ve ekmek almak istiyordu. Ve bunlar bazen darbediliyordu.

Durum daha kötü bir hâle gelince, sultan fakirlerin toplanmasını ve emirleri dağıtmaları yönünde talimat verdi. Her yüzlük emire yüz ve elliliğe de elli fakir zimmetlendi. Fakir insanlara inek eti suyuna bandırılmış ekmek verilirdi. Bazılarına da aş verilirdi. Bazılarına da ekmek verirdi. Diğerlerine ise yufka, un mamulleri benzeri şeyler dağıtırdı. Kahire’de ve kırsaldaki köylerde hastalıklar arttı. el-Deylem mahallesinde bulunan bir aktar bir ay içinde otuz iki bin dirhemlik satış yaparken, Siyûfiyyin çarşısında “el-Şerîf Atûf” adlı diğer bir dükkânda benzeri bir tutarda satış yapıldı. Aynı şekilde kullar ve el-Vezîriye’de de aynı şekilde oldu. Doktorlara talep arttı, bundan dolayı onların da gelirleri arttı. Hatta her doktor günde yüz dirheme yakın kazanıyordu. Daha sonra ölümler çok arttı, hatta bu sayı Sultan divanı yazılarına göre günde üç bine kadar ulaştı. Vebalı cenazeler için yer bulunmaz oldu. Bunlar için toplu

mezarlar ve kuyular kazıldı ve içlerine atıldılar. Yollar ve çarşılar ölümler ile doldu. İnsanlar ve özellikle çocuklar çokça yenilmeye başlandı. Daha sonra bu durum daha fazla arttı ve yöneticilerin elinden gelen bir şey kalmadı. Hatta kadın ya da erkeğin elbisesinde bir cep olurdu ve onun içinde bir çocuğa ait bir parça olurdu. Bazen insanlar komşularının evlerine girdikleri zaman çocuklarını pişirdiklerini görürdü. Hatta pazarlarda bile satılırdı. Bazı köylerde hiç insan olmazdı. Bazı köylerde sadece yirmi kişi kaldı. Çoğu bakla çiftliklerinde az da olsa yiyecek ararken ölü bulunurdu.

Çok sayıda insan öldü. Buna rağmen mahsuller kat kat oldu. Hatta emirlerden Fahreddin Altınboğa el-Mesâhi ektiği yüz dönüm baklayı herkese açtı ve yemelerine izin verdi. Kimse oradan bir şey almazdı. Hasat zamanı geldiğinde, kimse ekinleri toplamaya rıza göstermedi. Daha sonra kendisi gidip hasat yapanların başında durmak zorunda kaldı. Gidip tarlaların başında durduğu zaman, tarlada sadece sap buldu. Baklaların içini fakirler yemişti ve geriye sadece sapsarı kalmıştı. Bundan dolayı bu kalan sapsarıların çekilmesi ve saman olarak faydalanılması yönünde talimat verdi. Buradan altmış yedi irdebb çıkarabildi. Bu davranış sonucu alınan bereket, sadakanın faydalarından olarak görüldü. “Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir”.

Tüccar ve satıcıların kârları arttı, faydaları arttı, her satıcı günde yaklaşık yüz ile iki yüz arasında kâr ediyordu. Çarşıdaki en az kazanan esnaf yaklaşık otuz dirhem kazanıyordu. Aynı şekilde sanatkârlar da iyi kazanıyordu. Çok sayıda esnaf kâr etti. Bu kârdan çok sayıda emir ve asker de payını aldı. Bazıları bu pahalılık döneminde zenginliğine zenginlik kattı. Daha sonra ellerinde kalanlar da oldu. Hatta bazıları ellerinde bulunan altı yüz irdebblik malı yüz elli irdebb fiyatına sattı. Fiyatlar artınca da ucuz fiyata satanlar çok pişman oldular. Daha sonra ellerinde kalan ve ucuza sattıkları her şeyin değeri daha sonra arttı. Pahalılık döneminde mallarını saklayanların ise, malları ellerinde kaldı ve yandı ve çoğundan faydalanamadılar.

Sultanlar ve emirler arasında fitneler oldu. Vezir Fahreddin b. el-Halîlî'nin durumu bozuldu. Sultan'ın tebaası ile Memlûklerin zulümleri arttı. Hurileri çoğaldı.

Rüşvet ve haraç almaya başladılar. Emirlerle karşı öfkeleri arttı. İnsanlar darp edilen paralar ile oynadılar. Daha sonra her rıtl ölçeği için iki dirhem fiyat belirlenmesi istendi. Bu da paraların ilk ağırlığı olarak belirlendi. Bu dönemde vezir Fahreddin b. el-Halîlî'nin zulmü daha fazla arttı. Devletin durumu giderlerin artmasından dolayı daha da kötüye gitti. Miras tahsildarları vârislere ait olan mal varlıklarına el koydu. Mirası hak edenler kendisine başvurduğu zaman onlara miras verilmesin diye her türlü zorlukları

koyar ve sürekli farklı soy belgeleri isterdi. Bu tür soy kanıtlamaları ise çok uzun ve meşakkatli bir durum olurdu. Miras meselesi sürekli zor hâle getirilirdi. Bundan dolayı, vârisler genelde haklarından feragat ederdi.

Tüccarlar fiyatları arttırırdı ve sürekli zammı yaparlardı. El koymalar da çok fazla oldu. Bundan dolayı zayıf tabakanın üzerindeki zulüm daha fazla oldu. Sultandan güç alanlar diğer insanlara karşı kötü davranıyordu. Şam, Nablus, Baalbek, Bekaa ve diğer yerlerde de durumlar kötüleşti. Bu günler çok zor günlerdi ve zulüm ile ölümler çok arttı.

Bu pahalılık döneminde çok acayip bir durum, daha önce duyulmayan bir hadise yaşandı: Cebbetü Assal bölgesinde bir adam –Şam’ın köylerinden biri-su almak için, kuyuya doğru gitti. Gittiği zaman bir grup çiftçi de vardı. Düzgün fasih bir Arapça ile konuştu ve dedi ki: “Allah’a hamdolsun bu ümmetin başından yedi kuraklık yılı geçti. Allah'ın Peygamberi (s.a.v) onlara şefaati etti” dedi. Peygamber (s.a.v) ona bu mesajı ilettikten sonra öleceğini söyledi. Ardından yüksek bir yere çıktı ve oradan düşerek hayatını kaybetti. Bu olayı duyan halk hemen oraya geldi. Bazıları mübarek sandıkları saçını, bazıları da kemiklerini alıp gitti. Bu olaya dair bir tutanak da kadı tarafından tutuldu. Bu olayın haberi Mısır sultanına gitti. Emirler ve halk arasında da duyuldu. Bu hadisenin ardından Allah’ın bereketi geldi ve fiyatlar düştü. “Sizin yaratılışınızda ve Allah’ın (yeryüzüne) yaydığı her bir canlıda da, kesin olarak inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır. Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah’ın gökten rızık (sebebi olarak yağmur) indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde aklını kullanan bir toplum için deliller vardır.”

Hicri 736 yılının Recep ayının başında Mısır diyarında kral el-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn döneminde pahalılık başladı ve buğday az bulunmaya başladı.

Buğdayın fiyatı yetmiş dirheme, bakla elliye, ekmeğin her beş rıtlı bir dirheme kadar geldi. Çok az bulunmaya başladı. Daha sonra çarşıda buğday kalmadı, insanlar fırınların önünde kalabalık gruplarla beklemeye başladı. İnsanlar fırınlara saldırmaya başladı. Bundan dolayı vali her fırın için 4 koruma tahsis etti. İnsanlar bu durumdan sıkıldı ve Sultan’a şikâyetinde bulundu. Sultan emirleri topladı ve onlara seslendi: Ey emirler, bir ay benden, bir ay sizden ve bir ay Allah’tan” dedi. Ardından emirler mahsulleri sürdürdüler ve her irdebb otuz dirheme satılmaya başladı. İnsanlar rahatladı. Sultan mahsulleri şaban ayında sürdürdü ve her irdebbi yirmi beş dirheme sattı. Daha sonra yeni mahsul bakla ve arpa geldi. İnsanlar bunları Ramazan ayına kadar tüketti. Ardından yeni mahsul buğday geldi ve fiyatlar düştü.

Daha sonra şaban ayında fiyatlar yükseldi. Bu yükselişin sebebi de Nil Nehri'nin seviyesinin düşmesiydi. HİCRİ 776 yılında nehir seviyesindeki artış, en fazla on altı arşına ulaşabildi. Buğdayın her irdebbi yüz elli dirheme kadar ulaştı. Arpa yüze, ekmeğin de her bir buçuk rıtlı, bir buçuk dirheme geldi. Bundan dolayı yiyecek azaldı ve bulunması çok zor oldu. Çok sayıda insan acından öldü ve yollar onlar ile doldu. Daha sonra vebalar arttı ve ölen insanların sayısı da arttı. Bu pahalılık döneminde bir pilicin fiyatı yüz dirheme, bir karpuz yüz elliye kadar ulaştı. İnsanlar bunları alır koklar, geri verirdi. Bundan dolayı Sultan fakirleri toplamaya ve emirler ile zengin tüccarlara dağıtmaya dair talimat verdi.

Bu durumlar yaklaşık iki yıl boyunca devam etti, daha sonra Allahu Teâlâ rahmeti ile Nil nehrini yeniden akıttı. Yerler suya doydular ve refah yeniden döndü. İnsanlar umudunu kesmiş ve durumların böyle devam edeceğini sanmıştı. Bu durumu gördük ve yakaladık. “(Onların) ümit kesmelerinden sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan, O’dur. Ve O, Velî’dir (dost), Hamîd’dir (hamdedilen).”

Bu Tür Musibetlerin Oluşmasına Neden Olan Ve Uzun Süre Devam Etmesine Neden Olan Faktörlere Dair kısım:

Bil ki, Allah seni hidayet ve ihata ile korudu ve sana inayet etti ve kifayetli kıldı. Kâinat yaratıldı yaratılalı insanlar pahalılıklara maruz kaldı. Eski ve yeni zamanlara dair bununla ilgili çok sayıda haber ulaşmıştır günümüze. Çok sayıda millet ile ilgili şeyler nakledildi. Çoğu zaman doğal afetler oldu ve bu musibetlere yol açtı. Mısır’da Nil Nehri'nin cereyanı durdu, Şam, Irak, Hicaz ve diğer yerlerde yağmur yağmadı. Bazen de mahsullere hastalıklar, çekirgeler veya başka haşere ve vebalar dadandı ya da yandı. Ya da benzeri şeyler oldu ki bu Allah’ın kendine karşı gelen kullarına cezasıdır.

Mısır’da olanlar ise bunlardan çok farklıdır. HİCRİ 796 yılında Nil Nehri'nin seviyesi çok düştü. Bundan dolayı çok sayıda tarla atıl duruma düştü. Tarım durdu. Fiyatlar çok yükseldi. Ta ki bir irdebb buğdayın fiyatı yetmiş dirheme kadar geldi. Daha sonra Allah rahmeti ile Nil Nehri'nin sularını arttırdı ve bu sayede tüm bölge suya doydular. Bundan dolayı insanlar tohum aradı çünkü ellerindeki mahsuller azdı. Daha sonra doksan altı yılında fiyatlar yeniden yükseldi. Her buğday irdebbi yaklaşık iki yüz, arpa yaklaşık yüz elli dirheme oldu. Bu durum Mısır diyarında hep olurdu. Nil Nehri'nin akışı azalınca pahalılık olurdu. HİCRİ 798 yılında yeni mahsuller gelince fiyatlar yeniden düştü ve yaklaşık olarak pahalılık dönemi öncesindeki hâle döndü. Bu durum el-Zâhir Berkuk

HİCRİ 801 yılında ölene kadar böyle devam etti. Bu dönemde Kahire’de buğday yoktu, fiyatlar her irdebb için yaklaşık otuz dirhemdi. Öldüğü gün fiyat hemen kırk dirhem oldu. Daha sonra Hicri 802 yılında ise fiyat yetmiş dirheme kadar ulaştı. Daha sonra Nil Nehri'nin seviyesi de düştü. Bu da durumu daha kötü hâle getirdi. Fiyatlar çok yükseldi. Ta ki bir irdebb buğdayın fiyatı dört yüz dirheme kadar yükseldi. Bu durum tüm yiyecek, içecek ve giysiler için de aynıydı. İşçilerin ücretleri de şişti, daha önce hiç olmadığı seviyelere ulaştı. Daha sonra Allah’ın rahmeti geldi HİCRİ 807 yılında Nil Nehri'nin seviyesi arttı, bölgede hayır arttı ve insanlar tohuma ihtiyaç duydu. Mahsuller iki durumdan dolayı devlet erkânının elindeydi. Birisi, devletin bunları tek elde tutmasından dolayıydı.

Bu da insanların, onlara istedikleri fiyatla ulaşamamalarına neden oldu. Diğeri ise Hicri 806 yılındaki mahsul durumu. Zira bu dönemde daha önce hiç olmamış bir şekilde bir şey oldu. İleride inşallah bundan bahsedeceğiz. Bu dönemde çok sıkıntılar baş gösterdi ve fiyatlar daha çok arttı. Hatta bölge insanların, yaklaşık yarısından fazlası açlık ve soğuktan dolayı öldü. Hayvanların arasında da ölüm çok arttı ve hatta HİCRİ 806-807 yılları arasında hiç bulunmaz oldular. Hatta fiyatları o kadar arttı ki, zikretmeye utanırız. Ve şimdi biz HİCRİ 808 yılının başındayız ve bu durumda parada ihtilaf var, idare sıkıntısından dolayı çok büyük bir musibet söz konusudur.

Bunların da sebebi üç husustan ibarettir:

Birinci sebep: Aslında bu belanın da aslıdır. O da siyaset adamları ile din adamlarının rüşvet ile sınanmalarıdır. Buna vezir, kadı, denetçilik ve diğer yöneticiler de dâhil oldu. Hatta bu kişilere ulaşmak için, rüşvet vermekten başka bir yol kalmadı. Bundan dolayı büyük fesat ve zulümler ortaya çıktı. İnsanların hakları kayboldu ve bu da büyük zulümlere yol açtı. Bir iş yapmak için torpil ve rüşvetler araya girdi. Bir durumun ya da işin yapılması istendiği zaman hemen buna bir paha biçilir ve işin türüne göre az ya da çok bir miktar istenirdi. Buna at, giysi veya hizmetçiler de dâhil. Bundan dolayı insanların üzerindeki borçlar arttı. Bir yolsuzluk yapılması için yetkililer göz yumuyor ve yanlış da olsa geçiyordu.

Bu yolda kan dökülüyor ve kadınlar köle ediliyordu. Bundan dolayı sultanın etrafındaki grup vergiler ve ek paralar istiyordu. Ayrıca daha fazla almak için halkın parasına el uzatıyorlardı. Hatta almak için her şeyi yapıyor ve el uzatmaktan da çekinmiyorlardı. Bundan dolayı insanlar borçlu duruma düşüyordu ve bu grup, kimseye merhamet etmediği için, borçlu kişiler, borç paralarını ödeyemediği durumda, onlardan bu

paraları farklı şekillerde tahsil ediyorlardı. Bazıları ödemeyi yapamadığı için farklı işlere sevk ediliyordu ve köylerde işçi olarak kullanılıyordu. Duruma göre de atlara seyis olarak ya da köle olarak görev yapmaları isteniyordu. Bu durumlar sadece bunlarla sınırlı kalmadı. Biri borcunu ödeyemediği durumda ayrıca mal varlığına ve menkul kıymetlerine de el konuluyordu ve elindeki mülkü, çok ucuz fiyatlarla elinden alınıyordu. Elinde olan hayvanları ve ev eşyaları da alınıyordu. Çok sayıda ağır cezalar uygulanıyordu.

Kırsaldaki insanlar bu kadar zor durumlara maruz kaldıkları ve zulüm arttığı için dağıldılar ve evlerinden, tarhalarından uzaklaştılar. Bundan dolayı bölgede çiftçilik yapılmaz oldu. Zulme dayanamayan insanlar diyarlarını terk etmek zorunda kaldılar. el-Zâhir Berkuk döneminde HİCRİ 796 yılında olan ve zikredilen pahalılık döneminde, insanlarda çok fazla sıkıntı olmadı. Bunun sebepleri: ilk olarak insanlar ellerinde bir miktar mahsul muhafaza ettiği için pahalılığa dayandı. Diğer ise, el-Zâhir'in yardım etmesinden dolayı HİCRİ 797-798 yıllarında insanlardan kimsenin öldüğü ile ilgili bir şey duymadık.

el-Zâhir Berkuk ölene kadar durum böyle devam etti. Ölümünün ardından, devlet erkânı birbirine düştü ve aralarında savaşlar çıktı. Köylü insanlar ihtilal yaptı.

İnsanlar arasında zorbalık arttı, eşkıyalar çoğaldı ve korku arttı. Bundan dolayı, bir yere ulaşmak için çok sayıda tehlikelere maruz kalınıyordu. Ayrıca devlet erkânının zulmü arttı. Ayrıca halkın çıkarına da dikkat etmediler. Ayrıca nefsin şehvetlerine düştüler ve azabı hak ettiler. “Biz bir memleketi helak etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz.”.

İkinci Sebep: Atyanların Pahalılığı

Bunlar da emirlere hizmet veren bir grubun yükselmesinden oluşan bir kesimden ibarettir. Bu kişiler, diğer insanların mal varlıklarına göz diktiler ve el koydular, ayrıca çiftçileri çalıştırdılar ve ücretlerini arttırdılar. Bundan dolayı emirlerin masrafları arttı. Bundan dolayı her yılda, halka bir artış oldu. Hatta her dönümün fiyatı o kadar arttı ki, bir önceki dönemin on katına kadar geldi. Bundan dolayı buğday irdebbinin fiyatı arttı. Bu da tohum kıtlığına yol açtı. Ayrıca, tarlada çalışanların ücretlerinin artmasından dolayı, çiftçilik işi yapmak zorlaştı. Bundan dolayı, tarla çalışanlarının yükü arttı. Ayrıca mahsulleri elde etmek daha zor oldu.

Tarım arazileri de hayır vermez oldu. Çünkü bir yerde zulüm olduğu zaman, toprağın bereketi de olmaz. Ayrıca, onu ekenlere fayda da vermez. Ayrıca, zararı kimse istemez ve başına gelmesini istemez tabii ki. Ki bu tüccarların çoğu, devlet erkânından ya da onlara ait olan kişiler olurdu. Bu grubun lezzetlere yönelik istekleri de arttı, ayrıca bu kişilerde refah isteği arttı. Tarıma isteğin azalmasından dolayı tarım da durdu. Bunun sebebi de çok sayıda çiftçinin ölmesinden dolayıydı. Çok sayıda çiftçi de, evlerini ve diyarlarını terk ederek başka yerlere sığındı. Bunun yanı sıra tarımla uğraşmak isteyen kişilerin de, tohumun pahalı olmasından ve yok diyecek kadar az olmasından dolayı, tarım yapmaları mümkün olmuyordu. Bundan dolayı, bölgede ölüm ve kuraklık arttı. “Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir. Allah’ın kanununda asla değişme bulamazsın.”

Üçüncü sebep: Paranın Yayılması

Bil ki Allah sana, her hayra doğru bir yol vermiştir. Allah’ın sünneti yeryüzünde kulları içindir, bundan dolayı, böyle olaylar her zaman oldu. Ayrıca yeryüzünde bu türden, böyle hadiseler oldu. Tüm milletlerin ve ümmetlerin başından geçti. Farslar, Rumlar, İsraililer, Yunanlılar, Kıptiler, Nabtîler, Yemenliler, Araplar ve sonradan Arap olanlar ve daha sonra İslâm devletinin çıkışı. Gidişatı farklı olsa dahi, tüm farklı devletler, aynı şeriat üzerinden gitti, Şam ve Endülüs’teki Emevî devleti, doğuda Abbâsî devleti, Tabaristan’da alevî ve Mağrib diyarı, Mısır, Şam ve Yemen’deki devletler ve Selçuklu Türk devleti, Deylem ve Moğol Doğu Devleti ve Mısır, Şam ve Diyarbakır İbiri devleti, daha sonra Mısır Türk kralları, devletin paraları, iş karşılığı veren değerlerden ibaret olup, altın ve gümüştedir sadece.

Geçmişteki her ümmetten devletler ve kavimler, eski zamandan bu yana, hatta denir ki tarihin ilk dinar ve dirhemler Hz. Âdem aleyhissalâtu vesselâm olduğu belirtilir. Ayrıca “onlar (dinar ve dirhem) olmadan hayat yürümez” dediği el-Hâfız Bin Asâkir /Şam tarafından rivayet edilir. Size, buna dair ispatları gösteren birkaç delil göstereceğiz:

Ona güvendiğim ve Mevlâm olan Allah’a güvenerek diyorum ki: Bil ki, Allahu Teâlâ sana ilim verdi, sana beyan verdi, insanların kullandığı dirhemler tarih boyunca kullanılmıştır. Hatta bazı rivayetlere göre, ilk para ve altın, gümüş ve değerli madenlerden dinar ve dirhem darp eden ve süs eşyaları yapanın, Fâliğ b. Ğabir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh (a.s) olduğu söylenmektedir. Onun zamanından bu yana insanlar, bu paraları

tedavül etmiş ve kullanmıştır. Son olarak da dirhemler iki tür olarak kullanılmıştır, bunlar şöyle: es-Sevdâü'l-vâfiye” ve “et-Taberiyetü'l-utuk. Bu iki tür, insanlar tarafından en sık kullanılanlardır. Ayrıca "Corafiye" diye adlandırılan dirhemler de vardı. Arapların Câhiliye döneminde kullandığı paralar gümüş ve altından yapılan paralardan ibaretti. Rumlar tarafından da kayser altın dinarları ile gümüş dirhemler kullanılırdı bunlarda es-Sevdâü'l-vâfiye” ve “et-Taberiyetü'l-utuk'tan ibaretti. Câhiliye döneminde dinar ve dirhemlerin ağırlığı, İslâm döneminde olanların iki katıydı, ayrıca bir dinar ağırlığında olan dirhemlerdir. Mekke’de Câhiliye döneminde bunu kullananlar yoktu, ancak bunun yerine ölçekler kullanılıyordu. Bu kapsamda dirhem ağırlığı dinarın ağırlığıdır. Ayrıca ağırlık için farklı ölçekler kullanılıyordu. Rıtl olarak adlandırılan ölçek, on iki ugiyeye tekabül ediyor. Bir ugiye de kırk dirhem, bundan dolayı bir rıtl, dört yüz seksen dirheme tekabül ediyor. Bir rıtl, şimdi Mısır’da on iki ugiyedir. Bir ugiye de on iki dirhem, bundan dolayı bir rıtl, yüz kırk dört dirheme tekabül ediyor. Şam’da ise on iki ugiyedir. Bir ugiye de on elli dirhem, bundan dolayı bir rıtl, altı yüz dirheme tekabül ediyor. Niş ise yarım ugiye demek. Aslında nis olarak yazılıyordu ama zamanla S harfi Ş harfine döndü. O da yirmi dirhem, bir nuvat ise beş dirhem. Dirhemler ikiye ayrılır: Taberiyeye olanın ağırlığı bir dirhem, o da sekiz davanik, bazen de dört davanik olduğu söylenir. Ve bağliye için birinin ağırlığı dört davanik, ayrıca sekiz davanik olduğu söylenir. Bir corafi dirhem ağırlığı ise dört buçuk davanik, her bir adet davanik ağırlığı, sekiz orta boylu beş arpa tanesine tekabül eder. Bağli dirhem veya Vâfi olarak adlandırılanın ağırlığı, bir dinarla aynıdır. Bunun üzerine Fars dirheminin ağırlığı ve Cevaz dirheminin ağırlığı on bağliyeden, üçten daha eksiktir. Yani her yedi bağliye bir cevaza tekabül eder. Dinar, ağırlığından dolayı bu adı alır.

Dirhem ağırlığı da, bir dirhem ağırlığında olduğu için verilmiştir. Her altı dirhem ağırlığı, altı miskala tekabül eder, her miskalın ağırlığı, on iki karattan bir eksiktir. Bunun da ağırlığı, yetmiş iki arpa tanesine tekabül eder. Ayrıca, bir miskalın Câhiliye ve İslâm döneminde de aynı ağırlıkta olduğu belirtilir. Ayrıca, bu ölçüğün eski zamandan beri bulunduğu ve kullanıldığı beyan edilir. Bir miskalın, altmış taneye karşı geldiği ve her yüz tanenin, bir tane hardala denk geldiği söylenir. Ayrıca bir sanca diye adlandırılan ağırlığın, yüz adet hardal tanesine denk geldiği belirtilir. Her yüz sanca ise, bir ölçüğe tekabül eder, daha sonra beş sanca birimi bulundu. Her bir buçuk sanca ise, yarım miskala tekabül eder. Daha sonra bir sancanın ağırlığı azaldı ve her sanca, üçte bir miskala denk gelir. Bir miskal ise / on beş ve daha fazlaya tekabül eder. Bunun üzerine bir miskalın

ağırlığı, altı bin taneye tekabül eder. Allahu Teâlâ Peygamberi Muhammed'i (s.a.v) gönderdiği zaman, Mekke ahali bu kabul etti ve "mizan Mekke mizanı olarak kabul etti", başka bir rivayete göre "Medine mizanı" da kullanıldı. Peygamber efendimiz Muhammed (s.a.v) mallara zekâtı farz ettiği zaman, her beş gümüş kağıt için, içine hile girmemiş olan beş dirhem olan, nuvat bir gümüş olarak belirledi. Ayrıca her yirmi dinar için yarım dinar farz etmiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a) halifeliği döneminde bunu uyguladı. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v) tarafından farz edileni aynen uyguladı. Hz.Ömer (r.a) de halifeliği döneminde bunu uyguladı. Paraları olduğu şekliyle bıraktı, daha sonra HİCRİ 18 yılında, hilafetinin altıncı yılında kendisine Basra'dan, el-Ahnef b. Kays'ın içinde bulunduğu bir heyet geldi. Hz. Ömer (r.a) kendilerine Basra ahalesinin durumunu sordu. Ma'kıl b. Yesâr'ı görevlendirerek ondan Basra halkı için bir nehir kazmasını istedi. Ayrıca Hz. Ömer (r.a) kistrâvî nakışlı dirhemleri darp etti, ayrıca bunların üzerine eklemeler de yaptırdı. Bir kısmına "elhamdülillâh" diğer kısmına da "Resûlallah" yazılarını ekletti. Bir kısmına ise "Lâ ilâhe illallah", Bir kısmına ise "Ömer", her birinin ağırlığı ise on dirhem altı miskal olarak belirlendi. Daha sonra Hz.Osmân b. Affân (r.a), biat edildiği zaman dirhemler bastırdı ve üzerine "Allahu Ekber" yazdırdı.

Muâviye (r.a) Döneminde

Ziyâd b. Ebîh, Kûfe ve Basra ahali ile toplanarak ona seslendi: "Ey Müminlerin emiri! Müminlerin emiri Hz. Ömer (r.a) dirhemi küçülttü, üzerine ayrıca halkın çıkarı için ve ihsan etmek için vergi koydu, sen de böyle bir uygulama yaparsan ve daha az darp edersen ve insanlar için böyle bir ihsan uygulaması yaparsan halk sana da duacı olacaktır. Bunun üzerine Muâviye, 6 davanik ağırlığında dirhemleri bastırdı. Bunların ağırlığı, on beş karattan iki tane eksik oldu. Ziyâd aynısını darp etti, her birinin ağırlığı yedi miskal yazıldı, bunların üzerine (.....) yazıldı. Bunlar da dirhem yerine geçerli oldu. Muâviye, ayrıca üzerinde kılıcı ile resmedilen bir heykeli ile bir dinar bastırdı. Bunlardan kötü basılan biri, asker komutanının eline geldi. O da bunu alıp Muâviye'ye gitti ve kendisine: "Bu çok kötü olmuş ey Muâviye!" dedi. Muâviye de ona: "Seni bundan mahrum edeceğim" dedi.

Daha sonra, Abdullah b. ez-Zübeyr (r.a) tarafından, Mekke'de yuvarlak dirhemler darp edildi. Kendisi, bu kapsamda ilk yuvarlak dirhem basan oldu. Kendisinden önce basılanlar ise kısa ve kabaydı. Abdullah, bunları yuvarlak ve ikiyüzlü yaptırdı. Bir tarafa "Muhammed Resûlallah" diğerine de "Allah vefa ve adaleti emreder" yazdırdı. Kardeşi

Mus'ab b. ez-Zübeyr (r.a), Irak'ta dirhemler bastırđı. Her on dirhem, yedi miskala denk geliyordu. İnsanlara hayrat arttırdı. Daha sonra Haccâc b.Yûsuf es-Sekafî, Abdullah b.Mervân tarafından gönderildiği zaman, "Münafıktan geriye kalan her şeyi kaldırmalıyız" dedi ve değiştirdi.

Mus'ab ve Abdullah b. ez-Zübeyr öldükten sonra, Abdülmelik b. Mervân geldi ve paralar ile ölçeklerin ağırlığını ölçtü. Ardından dinar ve dirhemleri darp ettirdi. HİCRİ 76 yılında yeni olanları çıkardı. Bunun sebebi ise, Rumlara yazdığı yazılarda, "De ki Allah tektir" ve Hz. Peygamber'i (s.a.v) tarihi ile birlikte zikretti. Rum lideri ona cevaben "şu ve şöyle tarzlarda, dinarlarınıza yazılar yazdınız bundan vazgeçin, yoksa peygamberiniz ile ilgili hoşunuza gitmeyen şeyler yazarız" dedi. Bu durum, ona çok ağır geldi ve durumu Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye yazdı. Ondan, Rum dinarlarından vazgeçilmesini istedi. Bu para biriminin kullanılmaması yönünde talepte bulundu. Ayrıca, üzerinde Allah'ın adı olan dinar ve dirhemleri yaptırmasını talep etti. Bir dinarın ağırlığı, yirmi iki karat olarak belirlendi ve bir dirhem ağırlığını, on beş karat olarak belirledi. Her karat ise, dört tane olarak belirlendi. Her davanik ise, iki buçuk karattan ibaretti. Daha sonra Irak'ta Haccâc'a yazarak ondan da bunların aynısını yapmasını istedi. O da aynen yaptı. Üzerine "De ki Allah tektir" yazdırdı ve başka bir şey yazılmasını yasakladı. Yahudi Semîr de dirhemler yapınca, onu öldürmek istedi. O da kendisine:" Benim dirhemlerimin ayarı seninkinden daha iyi" dedi. "Neden beni öldüreceksin?" dedi. Ancak o, öldürmekte ısrarcı oldu. Semîr, insanlara ölçekleri verdi ancak insanlar bunu kullanamadı. İnsanlar, o zamanda dirhemleri birbirlerine kıyas ile tartıyordu. Ancak bu dirhemler, Hz. Peygamber'in Medinesine gelince insanlar bunları kullandı, sadece üzerinde bulunan resimler, onların hoşuna gitmedi. Saîd b. el-Müseyyeb, bunlarla alışveriş yaptı. Hiçbir eksikten bahsetmedi. Abdülmelik daha sonra yeni dinarları darp etti, bunun sebebi ise, ona Hâlid bin Yezîd bin Muâviye'nin gelerek kendisine "Ehli kitap alimleri der ki, Hz. Ömer, Allah'ın adını dirhemlere koymuştur" dediği içindir. Bunun üzerine Abdülmelik, İslâmi sikkelyi bastırdı. Bu dirhemleri bu dönemde Yahudi Semîr'di, bunun üzerine dirhemler, ona mal edildi. Adı "Semîr dirhemleri" olarak anıldı. Daha sonra Haccâc'da emir göndererek aynısını yapmasını istedi. Ayrıca kendisinden yeni İslâmi paraların bu türden olmasını istedi. Dirhemlerin, İslâm sikkeleri üzerinden darp edilmesini istedi. Bu basılan paraların, kendisine peyderpey gelmesini istedi. Ayrıca her yüz dirhem için, bir dirhem odun ve darp ücreti verilmesini istedi. Bunların üzerine "de ki Allah tektir" ve diğer yüzüne de "Lâ ilâhe illallah" yazdırdı. Ayrıca, dirhemlerin her iki tarafına çerçevelerin konulmasını

emretti. Bu çerçevelerin bir yüzüne “bu dirhem falanca şehirde darp edildi” diğer yüzüne de “Muhammed Allah'ın Resulüdür, O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.” Yazdırdı.

Güvenilir insanlar, Abdülmelik tarafından bu dirhemlerin iki tür olarak "es-Sevdâu'l-vâfiye" ve "et-Taberiyyetü'l-utuk" bastırıldı. Abdülmelik bu dirhemlere bakıp şöyle demiş: “Bu dirhemler zaman kaldıkça devam edecek, zekât olarak da her iki yüz ve her beş ugiye için, beş dirhem olarak belirtildi. Zekât için, iki yüz sevda olarak belirlendi. Taberiyye zekâtı olarak belirlendi ve sayısı iki yüzü bulunca üzerine zekât vacip olur.” Abdülmelik zekât miktarının üzerine zarar olmamasına ve peygamberin sünnetine uygun olmasına riayet etti.

İnsanlar, Abdülmelik döneminden önce zekât mallarını iki kategori olarak öderdi. Bunlar küçük ve büyük olarak belirlendi. Abdülmelik döneminde, insanlar bir araya gelince her iki kategori için bir araya getiren bir uygulama yaptı. Bu kapsamda sekiz davanik olanlar ile küçük olanları bir araya getirdi. Her iki dirhem in ortalamasını aldı ve ağırlıklarını aynı yaptı. Her birinin ağırlığı altı davanik olarak belirlendi. Bunun üzerine imzaladı ve artık üzerinde değişiklik yapılmaması yönünde karar verdi.

Abdülmelik döneminde darp edilen dirhemlerin üç özelliği vardır: Birincisi ağırlıklarının yedi miskal ve on dirhem ağırlığında olması, ikincisi ise küçük ve büyükler arasında ortalamanın alınması ve eşit yapılmaları, böylece her dirhem altı davanik oldu. Üçüncüsü ise, Allah'ın Peygamber'inin (s.a.v) sünnetine uygun olması ve zekât farızası ile uygun olmasıdır. Böylece sünnet de uygulandı ve ümmet bunun üzerine mutabık oldu. Ayrıca bu dirhem ağırlığı da ayarlandı. Böylece her on dirhem için yedi miskal belirlendi. Her dirhem in ağırlığı ise, elli beş tane arpa olarak belirlendi. Medd olarak bir ölçek belirlendi. Her medd, bir rıtl olarak belirlendi. Bunun yanı sıra, her on gümüş dirhem için yedi altın dirhem belirlendi, çünkü altın gümüşten daha değerli. Altın ve gümüş tanelerinin ağırlığı kıyas edildiği zaman altının daha değerli ve daha ağır olduğu görüldü. Her on gümüş dirhem için, yedi altın dirhem belirlendi. Sebebi ise, altının gümüşten daha değerli olmasıdır. Dirhemden, onda üç miktarında eksilince bir dirhem kalır. Her on miskal, on dört dirhem olarak belirlenir. Ayrıca ağırlıkları belirleyen in, her dirhem in ağırlığını altmış tane olarak belirlediği söylenir. Ayrıca dedi ki: Her on dirhem yedi miskal, bunun üzerine her tanenin ağırlığı, yetmiş hardal tanesine tekabül eder. Bunun üzerine miskalın ağırlığı bin taneye yakına tekabül etti.

Haccâc, beyaz dirhemleri darp etti ve üzerine “de ki Allah tektir”, bunu görenler çok kızdı ve aralarda “Allah onu kıtal eylesin nasıl bunu yazar, bunu muayyen gününde olan kadınlar ve cenabetler de eline alacak”, dirhemler daha önce farsça nakışlarla süslenmişti. Bundan dolayı insanlar, bu yeni dirhemlere tahir olmadan dokunmak istemediler. Bundan dolayı bunlara “mekruh” adı verildi. Bunların bir işareti olarak anılır oldu. Mâlik(r.a), dirhem ve dinarların kitabelerinin değişmesi ile ilgili kendine sorulduğunda, dedi ki: İlk olarak Abdülmelik b. Mervân döneminde darp edildiler. O zaman, hiç kimse bunlara karşı gelmedi. Ehli ilimden de karşı çıkan olmadı.” ve rahmetli Abdülmelik’e dendi ki: “Bu beyaz dirhemlerde Allah’ın kitabı var. Bunu muayyen gününde olan kadınlar ve cenabetler, Yahudiler de Hristiyanlar da eline alacak. Bu yazıları sildirmekte fayda var denildiğinde o da dedi ki: Allah’ın ve Resulü’ nün adları olan paralarımız var, bunu silmek doğru olmaz” daha sonra ölünce oğulları el-Velîd, Süleyman ve Ömer b. Abdülazîz de yolundan devam ettiler.

Yezîd b.Abdülmelik yönetime geldiği zaman, heyberiyeye denilen dirhemi, Ömer Bin Heybere’ye darp ettirdi. Ayrıca mizan konusuna çok önem verdi. Ayrıca gümüş dirhemleri saf gümüşten yaptırdı. Hişâm b. Abdülmelik yönetime geldiği zaman Hâlid b. Abdullah el-Kasrî’ye Hicri 106 yılında talimat vererek ondan, ayarı yedi ölçüğe getirmesini talep etti. Vâsıt hariç, her yerden gelen sikkeleri iptal etmesini istedi. Sikkeyi büyüttü ve dirhemler Vâsıt’ ta basıldı. Hâlid gümüşün halis olması konusunda, ondan önce gelenlerden daha katıydı. Döneminde Hâlid sikkeler basıldı. Daha sonra Hâlid HİCRÎ 120 yılında görevinden alındı ve yerine Yûsuf b. Ömer es-Sekafî geldi. Daha katı oldu ve bir gün ayarı ölçtüğü zaman, bir dirhemden bir tane eksik olduğunu görünce her sanatkâra bin kırbaç cezası verdi. Sayıları yüz kişi olan bu sanatkârlara, yüz bin kırbaç vuruldu. Yûsuf, sikkeyi küçülttü ve yedi ölçük ağırlığında yaptı. Vâsıt’ ta yapılan dirhemleri yaptı. Daha sonra HİCRÎ 126 yılında el-Velîd b. Yezîd ölünce, yerine Mervân b. Muhammed el-Hımâr geldi. Kendisi emevîlerin son halifesidir. Döneminde dirhemler, Cezîre bölgesinde darp edildi. Daha sonra, o da öldürüldü. Emevî dönemindeki Yusufiye, Hâlidîye ve heyberiyeye paraları, en kaliteli paralardı.

Abbâsî Devleti

el-Seffâh, bu dönemde dirhemleri el-Enbâr’ da yaptırdı ve dinar nakışları ile üzerine Abbâsî sikkesi yazdırdı.

Yeni paralardan iki tane eksiltti. Daha sonra, Ebû Ca'fer el-Mansûr yönetime geldiği zaman üç tane eksiltti. Bu dirhemlere üç karat dirhemleri adı verildi. Çünkü her karat dört tane. Dirhemler de öyleydi. Haşimi göz miskal ile kesilirdi. Mizan meyilli miskaller ile kesim işlemleri yapılırdı. Daha sonra haşimi dirhemler dörtte üç karat ile Mansûr zamanında yapıldı. HİCRÎ 158 yılına kadar durum böyle devam etti. Ardından el-Mehdî yuvarlak sikkeler yaparak üzerlerine noktalar koydurttu. Mûsâ el-Hâdî b. el-Mehdî dönemine ait bilinen sikke yoktur. Bu durum Recep HİCRÎ 178 ayına kadar devam etti bu dönemde eksiklik, bir karattan bir tane eksik olarak belirlendi. Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî sikkeleri er-Reşîd'e gönderince, adını es-Selâm şehrinde ve Rey bölgesinde, el-Muhammediye' de yazdı. Ayrıca adını dinar ve dirhemlere de yazdı. Her biri bin miskal olan dinarlar yaptırdı. Bunları insanlara nevruzda ve festivallerde dağıtırdı. Üzerlerine şöyle yazdı:

Sarıdır kral evinden darp edildi	üzerinde Cafer yüzü belirir
Yüz kişiden fazlasına denk gelir	sıkıntıda olan alırsa işi düzelir
Abbâsîler' e ait harita dinarları vardı, bunlar da üzerinde iki yüz olan yüz dinarlar.	

Üzerlerinde “emirü'l-mü'minîn haritasına hüsnâ ile darp edildi” yazdı. Dedim ki :emirü'l-mü'minîn bunları şarkı söyleyenlere verirdi. Hüsnâ'nın anlamı ise, Bağdat'ta bulunan el-Hasen b. Sehl tarafından yapılan el-Hüsnâ sarayıdır. Dirhemlerin ağırlığı, bir tane eksik bir karat olarak belirlendi. Bu durum HİCRÎ 184 yılı Ramazan ayına kadar böyle devam etti.

Eksiltme böylece dört karat ve bir buçuk tane oldu. Bundan dolayı iptal oldular.

Er-Reşîd

Ca'fer b. Yahyâ öldürüldüğü zaman, vezir görevine el-Fazl b. er-Rebî geldi. Sikkeleri el-Sende Bin Şahik'a yaptırdı. Dirhemleri dinarlarla aynı yaptırdı. el-Sende dönemi daha katı oldu ve bu dönemde altın ve gümüş halis oldu.

H191 yılının Recep ayında, hâşimi dinarından yarım tane eksiltildi. Durum böyle devam etti ve miskalları aynı oldu. Daha sonra miskallar kendi ağırlıklarına geri alındı. Ta ki Emir Muhammed b. Hârûn er-Reşîd dönemine gelene kadar, bu dönemde darphane işlemleri Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. er-Rebî'ye devredildi. O da sikkelerin üzerine “Rabbim Allah” ve altlarına “el-Abbâs b. el-Fazl ” yazdırdı.

el-Emîn öldürüldüğü zaman, insanlar Abdullâh el-Me'mûn' a karşı geldi. Dirhemleri nakşedecek kimseyi bulamadı. Bundan dolayı yüzükler nakşedilir gibi aynı şekilde nakşedildi.

İnsanlar İslâm'ın ilk dönemlerinde şahinler ile tartı yaparlardı. Daha sonra HİCRİ 28 yılında Abdullah b. Âmir, Basra valisi olunca mizan tartılarına dil yerleştirdi. Bu durum, el-Me'mûn ölene kadar, paralar için böyle devam etti. Daha sonra Ebû İshâk el-Mu'tasım, el-Vâsik, el-Mütevekkil döneminde de böyle devam etti. Ta ki onu Türkler öldürene kadar, Abbâsîler de işlere girdi. Bu dönemde, devlet refahtan dolayı hidayet nurunu unuttu ve dinde olmayan şeyler çıktı. Çok sayıda bidat ile Allah'ın rızası olmayan şeyler ortaya çıktı. Bu dönemde dirhemlere hile katıldı. Denir ki; Ubeydullah b. Ziyâd, Basra'dan HİCRİ 64 yılında kaçınca bu dirhemleri hileli bastı.

Daha sonra, devlet genelinde sahte dirhemler yayıldı ve Irak'ta yorumlar değişti. Hiç kimse uymadı, Allahu Teâlâ inşallah bana bu detayları vermemde muvaffak kılar.

Kısım

Mısırda ise kendi paraları altın üzerinden yapılırdı. İslâm devleti ve Câhiliye'de olduğu gibi buralarda da aynı şekilde altın kullanılırdı. Herkes şu hususta anlaşır ki; Mısır'da eskiden beri kullanılan para birimi yerine altın kullanılırdı. İnşallah bu konulara dair detayları ileride vereceğim. Bu kapsamda genel olarak Mısır ile ilgili bilgi vereceğim bir araştırtma sunacağım. Bu araştırmada, geçmişten bu güne kadar tüm detayları vereceğim.

Buna en iyi şahit, Hz.Ebû Hüreyre tarafında rivayet edilen şu hadistir: "İrak dirhemini ve kafzini, Şam Meddini ve Dinarını ve Mısır İrdebbve Dinarını engelledi" Müslim ve Ebû Dâvûd. Hz. Peygamber (s.a.v) her diyarı zikretti ve Mısır para biriminden bahsedince altını zikretti. Bu hadise bir ispat ise Hz. Ömer'in Irak'ı HİCRİ 16 yılında fethetmesidir. Bu dönemde Osman b. Huneyf'i göndererek hurma cerîbi sahipleri için on dirhem vergi koydu, her cerîb hurma için sekiz dirhem ve kamış için altı dirhem ve buğday için dört dirhem, arpa için iki dirhem koydu ve buna dair Hz. Ömer'e yazarak onun rızasını istedi.

Mısır HİCRİ 20 yılında fethedildiği zaman, Ömer Bin Alas(Amr b. el-Âs)Kıptilere ikişer dinar vergi koydu, böylece her yıl on bin bin dinar toplandı. Bazı kaynaklar da on altı bin bin toplandığını söyler.

Mısır'ın her ilci için dört dinar cizye alınarak ülkenin ıslahı için kullanılırdı. Hz. Ömer (r.a) bunu kabul etti. Ayrıca Hz. Ömer, ödeme gücü olmayanlar için ehli zimmet olarak kabul edilmelerini ve onlardan hiçbir şey alınmamasını emretti. Daha sonra, kişi başına kırk dirhem belirlenerek cizye toplandı. Bu dönemde yüz bin bin ve seksen yedi

bin bin dirhem toplandığı söylenir. Bazı kaynaklar ise yüz bin bin ve altmış bin dirhem toplandığını söyler. Uzatma endişemden dolayı fazla detaya girmeyeceğim. Yoksa işlemlerin Mısır genelinde altın ile yapıldığına dair çok sayıda detay var.

Gümüşe gelince, Mısır'da gümüş kap ve süs eşyaları yapımında kullanılıyordu. Ayrıca bir kısmı da bazen evlerin günlük masrafı için bedelolarak veriliyordu. Mısır'da dirhemler, ilk defa Fatımî hükümdarı el-Hâkim-Biemrillâh döneminde zikredilmeye başlandı. el-Emîru'l Muhtâr İzze'l-Melik Muhammed b. Ubeydullah b Ahmed el-Mesbahinin kitabı ‘‘et-TÂRÎHU’l-KEBÎR’’de şöyle der: ‘‘hicri üç yüz doksan yedi yılının Rabiülevvel ayında katı’ ve müzayede dirhemler arttı, bu dönemde her otuz dört dirhem, bir dinara satılır oldu ve fiyat bozuldu.’’⁷⁴

Bundan dolayı durumlar kötüleşti. Ardından beytülmal dan yirmi sandık yeni dirhemler getirildi. Sarraflara dağıtıldı, daha sonra uygun olmayan paralara muamele edilmemesi istendi ve hepsinin darphaneye gönderilmesi istendi.

İnsanların durumları sıkıntıya girdi. Her dört kat ve ziyâde dirhem fiyatı, bir yeni dirhem oldu. Ardından her on sekiz yeni dirhem bir dinara karşı gelmesi kararı verildi. Kitaplarda ayrıca gümüşün Mısır'da para yerine kullanıldığı da söylendi. Bunlara dirhem ve müsvedde adının da verildiği söylenir. İskenderiye ahalisi sadece bunları kullanırdı. Bunlara varak adı da verilir. Mısır halifelerinin ve krallarının dirhem miktarı üzerine farklı görüşleri vardır.’’

Bu siyah dirhemlerin hakikati ise: Bakır ve içinde az miktarda gümüşler vardır. Bunlar uzun süre kullanıldı. Ta ki Eyyübî devleti yönetime gelene kadar, Mısır ve Şam'da yönetime gelen devletin Muhammed el-Kâmil b. el-Âdil(Ebü'l-Me‘âlî el-Melikü'l-Kâmil Nâsırüddîn Muhammed b. el-Meliki'l-Âdil) dönemine kadar devam etti. HİCRİ 622 yılında Zilkade ayında ise, el-Kâmil yuvarlak dirhemlerin darp edilmesini emretti. Ayrıca sadece Mısır dirhemleri ile muamele edilmesini istedi. İnsanlar varak dedikleri dirhemleri bırakıp kâmilî dirhemlere geçti.

İnsanların kullandığı bu paraların üçte ikisi gümüş ve üçte biri de bakırdan. Yüz halis gümüşe elli bakır ekleniyordu.

Bu dirhemler Eyyübî devletinin diğer yerlerine de yayıldı. Daha sonra mevalileri olan Türkler tarafından Mısır ve Şam'da yayıldı. Altının revacı daha az oldu. Büyük satışlar bu paralar ile yapılırdı. Bu paralar ile kiralar ve vergiler de tahsil edildi. Her

⁷⁴ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme*, s.37

dirhem, on sekiz haruba olarak belirlendi. Bir haruba ise üç buğday tanesine denk gelir. Bir miskal ise yirmi dört haruba. Mısır ve Şam'da bu konuda değişim gözetleniyordu. Her yüz Şam miskali, bir ve çeyrek Mısır miskalidir. Dirhemler de yanı şekildeydi.

Felsler⁷⁵ ise, dirhemlere karşı gelen satışlar için kullanılırdı. Bundan dolayı insanlar hem geçmişte hem şimdi altın ve gümüşten daha düşük değerinde olan paralara ihtiyaç duydu. İnsanların bu kapasimde para kullanımları değişti. Her zaman farklı işlemler yapıldı ve farklı işlemlere tabi tutuldu.

Mısır, Şam ve Irak'ta, Araplar, Acemler, Farslar ve Rumlar zamanın başında ve sonunda bu bölgelerde, bu tür para birimlerine ihtiyaç duydular. Sultanlar ve hükümdarlar bunları kullandılar. Ancak bu daha az değerli paralar çok fazla yaygın olmadı. Ayrıca gümüş ve altın paralarının yerini hiçbir zaman alamadılar. Mısır'da el-Kâmil el-Eyyûbî döneminde basılmasının nedeni ise, bir kadının Mısır'da Cami imamı olan Ebû Tahir el-Mahli(Ebû Tâhir Mahallî)'ye gelip ona bir fetva sorması. O dedi ki "su içmek helal mi değil mi?" o da dedi ki: "su içmeyi ne engeller?" dedi. Kadın: "Sultan bu dirhemleri yaptırdı, bende bir ölçek suyu yarım dirheme alıyorum ve yanımda bir dirhem var diye onu veriyorum. Sakka ise bana varak veriyor. Yani sanki yarım dirhemlik suyu ve yarım dirhem satın almış gibi oldum" dedi. Ebû el-Tâhir, bu durumun kabul edilemez olduğunu söyledi. Sultan ile bir araya gelerek konuyu anlattı. Sultan da bunun üzerine felslerin yapılmasını istedi.

Bağdat'ta da kullanılan bu paralar çoğu sayıda satışlarda kullanılıyordu ve ekmek alımında da geçiyordu. (Bu durum el-Şeyh el-Reis Ebu'l-Kâsım Bin Ebü Zeyd (Ebû Zeyd Muhammed b. Ebü'l-Kâsım) bazı kardeşlerine ülkenin durumunu anlatırken, dört yüz yılında Mısır ve Bağdat seyahatlerini anlattı.) Fırıncılar ekmek yapardı ancak bu

⁷⁵ İslâmiyet'in ilk devirlerinden itibaren basılan bakır veya bronz sikke.

Latince follis kelimesinin Arapçalaşmış şekli olan fels "akçe, para, mangır" anlamına gelir. Çoğulu fülûs olup ağırlık ve büyüklükleri hesaba katılmaksızın bütün bakır ve bronz sikkeler hakkında kullanılır. Halk dilinde kırmızı renkte olduğu için bakır sikkelere "fülûs-i ahmer" denilir.

Bizans para sisteminde bakır sikke için kullanılan follis kelimesi İmparator I. Anastasios'un (491-518) "meskukât ni-zamnâmesi"nde geçer. Arka yüzünde değerini belirten işaretlerin bulunduğu Bizans follisleri ilk dönemlerde 30 gr. ağırlığında idi. Fakat zamanla ağırlıkları hızlı bir şekilde azalmaya başladı. Müslümanların Suriye'yi fethi sırasında 6 gr. kadar gelen Bizans bakır sikkeleri VII. yüzyıldan itibaren tamamıyla bozuldu. Müslüman Araplar fetihden sonra bu bakır sikkeleri kullanmadılar. Ancak Bizans topraklarında yaygın olarak buldukları para sistemini taklit ettiler. Emevîler devrinde ve Abbâsîler'in ilk dönemine kadar Bizans modeline uygun bakır sikkeler basıldı. En eski İslâm bakır sikkesi (fels) 638 yılında Dımaşk'ta basılmıştır. Hz. Ömer Dımaşk'ta basılan felslere "câyiz", Humus'ta basılanlara "tayyib", ölçüsünün tam olduğunu göstermek için de "vâfi" kelimesini ilâve ettirmiştir. İbrahim Artuk, Fels, *DİA*, C. 12, s.309.

ekmeklere sinekler dadanırdı. Bundan dolayı dumana maruz bırakılır ve ekmek çok kuru satılırdı. Bu para ekmek alımında kullanılırdı.

İnsanlar bu paraları dikkatli bir şekilde kullanırdı. Hatta sahte dinar muamelesi görürdü. Ancak her alanda da kullanılırdı. Bu kapsamda yemek alışverişi, hamamlara gitmekte ve, pazar alışverişi ve aktarlarda da geçerli olurdu. Her şeyin hesaplanması buna dair yapılırdı. Her altmış ekmek bir karat ile satılırdı. el-Mağrib hafızı Muhammed b. Saîd kitabı “Cene'l-Nahil ve Haya'l-Mahil” adlı kitabında şöyle der: “tüccarların biri bana çıkardı burada Bağdat'ta bulunan tüccarlardan bahsediyor orada kağıt ve üzerinde çizgiler var dedi. Bu kâğıtlar ile Çin'de alışveriş yapılıyor ve değeri beş dirhemdi. Bu kâğıtlar kralın kaşesi ile geçerli oluyordu.”

Ayrıca bana, bazı şehir ve bölgelerde insanların Kuda adlı bir şeyle, Mısır'da ise Vada diye bir şeyle alışveriş yapıyorlardı. Hint diyarında ise insanlar hurma çekirdeği ile alışveriş yapıyordu. İskenderiye'de ayrıca insanlar alışverişi, ekmek, sebze ve ekşigiller ile hububatı da bunlar ile alıyordu.

Daha sonra HİCRİ 770 yılında ise, Mısır kırsalındaki insanlar ihtiyaçlarını, yiyeceklerini ve diğer şeyleri tavuk veya un vererek satın alıyorlardı. Ya da keten ile alışveriş yapıldığı da oluyordu. İnsanlar tüm bu eşyaları ve malzemeleri alışveriş için kullanıyordu o zamanlarda. Daha düşük değeri olan eşyaları satın almak için kullanılan bu araçlar, insanlar tarafından daha fazla tercih ediliyordu. Ayrıca bu araçları kullanarak hiç kimse çok değerli bir eşya ya da mal satın almıyordu.

el-Kâmil döneminde fülûs paraları basıldığı zamanda ise, krallar bu paraları basmaya devam etti. Daha sonra çok fazla sayıda bu paralardan oldu. Halk bu paraları kullanmaya inat ediyordu çünkü bunların içinde Sultanın kullanmaya emrettiği şekilde olanlar ile aynı değildi. Bundan dolayı valiler bunların düzeltilmesi için başvuruda bulundular.

Her kamili bir dirhem, bu dönemde kırk sekiz felse denk geliyordu. Her fels dörde bölünür her biri fels yerine geçer ve fülûs ile satın alınan şeyler bununla alınabilirdi. Böyle ihtiyaç sahiplerinin çok sayıda ihtiyacı böylece karşılanırdı. Durum böyle devam etti, ta ki HİCRİ 650 yılına gelene kadar, bazı devlet çalışanları kendi istekleri ile yeni felsler bastılar, bunların da ağırlığını bir miskal ile eş değer yaptılar. Bundan dolayı insanlar zarara uğradı ve onlar için sıkıntı kaynağı oldu. Her dirhem yirmi dört fels olarak belirlendi. Çünkü eskiden yarım dirheme alınan şeyin fiyatı bir dirhem oldu ve paranın değeri düştü. Daha sonra insanlar buna alıştı ancak bu felsler ile asla değerli bir şey

alınamazdı. Sadece evin günlük ihtiyaçları için kullanılır ve bakliyat ve sebze benzeri şeyler alınır.

el-Âdil Kutboğa yönetimi dönemi gelince de vezir Fahreddin b. Abdülazîz el-Halîlî' ye çok sayıda şikayet geldi. Sultanın etrafındaki haşiye insanlara zulüm etti. Haraç ve rüşvetler çoğaldı, bu dönemde fülûslar yine basıldı.

İnsanlar bunları hafif oldukları için kullanmadılar. Daha sonra HİCRİ 695 yılında felsler terazi ile tartılmaya başlandı. Her fels ağırlığı, bir dirhem ağırlığında oldu. Daha sonra her bir rıtlın iki dirhem olması istendi. İlk olarak Mısır'da felsler sayı ile değil ağırlık ile ölçülmeye başlandı.

el-Zâhir Berkuk döneminde, Mahmûd b. Ali el-Üstâdâr, Sultan malları amiri oldu. Fayda ve para toplamak için hırs yaptı. Fülûslarda bundan dolayı büyük artış yaşandı. Bundan dolayı Rum diyarından kırmızı bakır getirilmesi için talimat verdi. Ayrıca Kahire darphanesi için bir miktar para garantisi de yaptı. Burada para darp edilmesi işlemleri birkaç gün devam etti. İskenderiye'de bu tür fülûsların darp edilmesi için bir darphane kuruldu. Bundan dolayı piyasadaki fülûs çok fazla arttı. Çok sayıda revaçta olmasından dolayı, insanlar bunları paradan daha fazla kullanılır oldu. Dirhem sayısı da azaldı. Bunu nedenleri ise, hiç darp edilmemesinden dolayı ve insanların bunları zamanla ziynet eşyası olarak kullanmaya başlamasından dolayı. Çünkü bunlar artık sadece zenginlerin elinde bulunuyordu. Genelde insanlar hava atmak için, bunları altınlar ile birlikte saklar ve takı olarak kullanırdı. Herkeste bulunmayan bu dirhemler, devlet erkânında bulunurdu.

el-Zâhir Berkuk zamanında emirlerde ve devlet adamlarında ve savaş nafakaları için kullanılırdı. el-Zâhir öldüğü zaman insanlar üç para birimi ile alışveriş yapıyordu. Bunların biri fülûstu, bu da en yaygın olandı diğeri ise altındı, o da çok az bulunuyordu. Gümüş ise fazla tedavülde değildi. Her otuz gümüş dirhem, bir altın dinara denk geliyordu. Daha sonra insanların elinde altın arttı ve değeri azaldı. Daha sonra fülûs çok miktarda arttı, bundan dolayı bu fülûslarla alışveriş çok büyük miktarda arttı.

Her bir miskal altın, yüz elli fülûsa denk geldi. Her beş fülûs ise bir gümüş dirheme denk geliyordu.

İskenderiye'de her miskal altın üç yüz fülûs dirhemine tekabül ederdi. Bundan dolayı insanlar büyük sıkıntıya girdi, bundan dolayı, ayrıca insanların günlük hayatlarını sürdürmeleri için imkânları kalmadı. Paraların farklı olması insanların birçok mala ulaşmalarına engel oldu. "Ve Allah, bir kavme ceza vermeyi dilediği zaman, artık onu

reddedecek (mani olacak kimse) yoktur. Ve onlar için, ondan başka koruyan bir dost yoktur.”

İnsanların Kategorileri ve Esnafların Durumlarına ve Niteliklerine Dair kısım

Bil ki, Allah seni uyumayan gözü ile korur. Mısır bölgesinde yaşayan insanlar, yedi bölüme ayrılır: Birinci kısım: Devlet erkânı, ikinci kısım: Durumu daha iyi olan tüccar ve müreffeh kesim. Üçüncü kısım: Satıcılar ve orta halli tüccarlar, daha sonra aracılar gelir. Dördüncü kısım: Çiftçi kesim, onlar tarımla uğraşan kesimdir ve genelde kırsal ve köy sakinleridir. Beşinci kısım: Fakir kesim genelde alimler ve öğrencilerden oluşur. Altıncı kısım: Sanatkârlar ve meslek sahipleri. Yedinci kısım: İhtiyaç sahipleri ve evsizler, kendileri muhtaç kesimden ibarettir.

Birinci Kesim Devlet Erkânı:

Bu kesim devlet adamlarından oluşur ve onlar genelde bu musibetlerde sıkıntı çekmeyenlerdir. Genelde bihaber olurlardı, ellerindeki mal varlığı çok olduğu için musibetlerden etkilenmediler. Tarlalardan ellerine geçen gelirlerden dolayı durumları iyiydi, hatta vergisi yirmi bin dirhem olan bir tarla için yüz bin dirhem alır oldular denilebilir. Ancak bu durum tam olarak doğru değil. Zira onların da elindeki para azaldı çünkü eskiden yirmi bin dirhem alan biri bununla yetiniyor ve birikim yapıyordu ancak şimdi yüz bin dirhem ona mukabil değildi.

Ya da atın veya benzeri şeyler de ellerinde azalmıştı. Kendilerine gelen yüz bin dirhem fülûs için biçilen değer altı yüz altmışaltı miskal altın ile aynı değer ile bir tutuldu. Bu dönemde gün için gerekli olan günlük et, sebze, baharat, zeytinyağı ve benzeri şeyler alınıyordu. Ev ihtiyaçları ve giysi gibi giderlerin yanı sıra, at ve silah gibi şeylerin de giderleri vardı. Bunlara bu belalar gelmeden önce, on bin gümüşe alabiliyordu. Halk ile aynı derecede bu sıkıntıların hacmi satış fiyatları aynı şekilde etkiledi. Ama burada şuna işaret etmek gerekir. Devlet erkânı Allah'ın hidayeti yolunda gitseydi ve kendilerine gelerek dikkatli bir şekilde davransaydı, kendileri için bu kazancın herhangi bir faydasının olmadığını görmelilerdi. Zira altın fiyatının yükselmesi tam olarak bu belanın sebebiydi. Kendileri de aslında bundan dolayı zarara uğradılar. Kendileri de aslında kazdıkları çukura düştüler ve aynı şeyleri yaşadılar.

İkinci Kısım:

Durumu daha iyi olan tüccar ve müreffeh kesimdir. Bir tüccar elindeki malları satarak üç bin dirhem kazanıyorsa, bunları harcamak için, ailesinin ihtiyaçları için ve giysi ihtiyaçlarını ve yiyecekleri karşılamak için kullanırdı. Ancak biraz düşünseydi ve daha fazla hırs yapmasaydı ve bu malları, üç bin yerine bine satsaydı, hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış olur hem de piyasadaki fiyatlar şişmemiş olurdu. Bunu bilmeyen zavallı daha çok kazandığını sanar, ancak aslında zarara uğramış olur, böylece faydası için çalışacağına zararı için çalışmış olur. “Allah, kuluna yetmez mi? Seni O’ndan (Allah’tan) başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur.”

Üçüncü Kısım:

Satıcılar ve orta halli tüccarlar, daha sonra aracılar gelir. Bunlar da bu musibetlerin döneminde kâr edemediler. Bunlar faydalardan fazla elde edemediler.

Genelde, günde kazandıkları parayı, aynı günde harcarlardı, diğer ihtiyaçları için de borç alırlardı. Bu konuya dair şöyle diyen biri vardır:

Hava taşımaya hazırım. Bana ve üzerime olanlardan kurtulmam için.

Dördüncü Kısım:

Çiftçi kesim, onlar tarımla uğraşan kesimdir ve genelde kırsal ve köy sakinleridir. Bunlar büyük musibetlerden dolayı çok sıkıntı yaşayan insanlardır. Onlar bu musibetler olmadan önce durumları nispeten iyi sayılan insanlardır. Zira hayrat zamanında tarım yapıyor, daha sonra buradan gelen mahsulleri satıyorlardı. Bazıları ise servetini büyüttü ve durum daha iyi oldu. “(Rızk) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz.”

Beşinci Kısım:

Fakir kesim genelde âlimler ve öğrencilerden oluşur. Bunlar başını sokabilecek insanlar olup çoğunun durum çok kötü, durumları ölü gibi ve bazıları ölümü isteyenlerdir. Bunlara; mesela iki yüz dirhem gelse, eskiden gelen yirmi dirhem ile nasıl harcıyorsa aynı şekilde harcar bundan dolayı ellerinde bir şey kalmaz ve durumları daha kötü olur. “Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.”

Altıncı Kısım:

sanatkârlar ve meslek sahipleri. Yedinci kısım: İhtiyaç sahipleri ve evsizler, kendileri muhtaç kesimden ibarettir. Ayrıca hademe ve meslek erbabı olan kişilerden oluşan kesimden ibarettir. Bunların çok azı hayatta kalırdı çünkü çoğunun artık ayakta kalacak durumu yoktu.

Yedinci kısım:

İhtiyaç sahipleri ve evsizler, kendileri muhtaç kesimden ibarettir. Miskin insanlardan ibaret olan bu kesim, açlık ve soğuktan ölen ve çok az sayıda kalan kesimdir.

Fiyatlara Dair Bir tanımlama ve Bu Zamanda Yaşanan Musibetlere Dair kısım

Bil ki, Allah sana ebedî saadet vermiştir. Sana ayrıca büyük bir zafer nasip etmiştir. Mısır'da özellikle para ile ilgili halk çok durum yaşadı. Özellikle fülûs konusu ile ilgili, bu para birimi genelde sair yeme içme ve satışlar için kullanılırdı. Bunları genelde ticaret malları için kullanırlardı ve tarım için yapılan işlere karşılık alınırdı. Bu kapsamda, daha sonra büyük ve düşük işler için de ödemeler için kullanıldı. Her kantarı yüz rıtla, bu da altı yüz dirheme mukabildi. Her kantar için, her biri altı dirhem ağırlığında olan toplamda yüz kırk dört dirhemdir. Her dirhem ağırlığı, yirmi dört dirheme denk gelen iki ugiyeye tekabül eder. Bu bidatler yüzünden faklı sıkıntılara maruz kaldılar. Ayrıca bu bidatlerin, ne bulana ne de diğerlerine faydası oldu. Sadece dünyada onlara zarar oldu, bunun yanı sıra ayrıca mal varlıklarının yok olmasına ve fesadına neden oldu.

Satış fiyatları ise:

Altın Kahire'de çok düştü ve her miskali yüz elli fülûse denk gelir oldu. İskenderiye'de ise her miskalı üç yüz dirheme mukabil oldu. Ayrıca her beş dirhem ağırlığı bir dirhem değerinde oldu.

Bu dönemde buğdayın her bir irdebbi dört yüz elli fülûse oldu. Buna komisyoncuların aracılık ücreti olan on dirhem hariç. Taşıma ücreti ise yedi dirhem. Eleme ücreti üç dirhem. Öğütme ve un hâline getirme ücreti otuz dirhem. Bu da üzerine elli dirhem eklenmesine neden oldu. Bir irdebbden sadece beş vayba⁷⁶ saf buğday alınabilirdi. Altıda biri azalırdı. Her irdebb in hazır edilmesi için altıyüz dirhem fülûs gerekirdi. Arpa ve baklanın her irdebbi üç yüz dirheme artı masraflara mal olurdu.

⁷⁶ HINZ, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, s.64-65.

Beslenin bir irdebbi sekiz yüz dirhem, nohut ise beş yüz dirhem. İneğin her başı yüz miskal altından ibarettir. Bu da on beş bin dirhem fülûstan ibarettir. İnek etinin bir rıtlı yedi dirhem fülûs, bir rıtlı küçükbaş eti ise on beş dirhem, her bir tavuk seksen dirheme, her kaz yüz elli dirheme, her koyun başı da yaklaşık iki bin dirhem fülûsa oldu. Her bir deve ise yedi bin fülûsa, kabak içi suyunun her şişesi ise yüz yirmi dirhem fülûsa, her ölçek pirinç on beş dirhem fülûsa, havuç tohumunun her irdebb i beş yüz dirhem fülûsa, turpun tohumunun her irdebbi iki yüz elli dirhem fülûsa, şalgam turpunun her bir şişe tohumu ise üç yüze fülûsa, her karpuz da mevsiminde yirmi dirhem fülûsa, üzümün de her rıtlı mevsiminde dört dirheme. Ayrıca her bir kantar kabak yüz dirhem fülûsa. Şekerin her rıtlı yetmiş dirhem fülûsa, zeytinyağının her kantarı da beş yüz elli dirhem fülûsa, pamuk elbise de bin beş yüz dirhem fülûsa, keten elbisenin her bir arşını,

On dirheme, her bir tavuk yumurtası da yarım dirheme oldu. Her bir limonun fiyatı üç dirhem fülûsa, her bir rıtlı keten de yirmi dirhem fülûsa.

İskenderiye’de her bir kadah⁷⁷ buğdayın fiyatının kırk dirhem fülûsa geldiği söylendi. Arpa da otuz dirheme, ekmeğin her bir rıtlı da on dirheme, küçükbaş etinin her bir rıtlı altmış dirhem fülûsa, orta boylu tavuk yaklaşık elli dirhem fülûsa. Her bir tavuk yumurtası iki dirhem fülûsa, her zeytinyağı ugiyesi de dört dirhem fülûsa.

Kahirde, racla tohumunun her bir kadahı altmış dirhem fülûsa, her rıtlı armut da yaklaşık elli dirhem fülûsa, helvanın her bir kantarı yaklaşık otuz bin dirhem fülûsa, tarçının her bir kantarı yaklaşık on beş bin dirhem fülûsa, nilüfer çiçeğinin tanesi bir dirhem fülûsa, salatalığın her bir tanesi bir buçuk dirhem fülûsa. Ayrıca her bir piliç de otuz yedi dirhem fülûsa, pamuğun da her iki malutu iki bin iki yüz kırk dirheme, diğer satışlar da yaklaşık olarak bu oranlarda oluyordu. Bu kapsamda altın ve gümüş fiyatları çok yükseldi.

Bu yükselen fiyatlardan dolayı insanların çoğu yerde durumu, en kötü duruma geldi ve bölgedeki tahribat çok büyük bir dereceye ulaştı. Ancak, Allah istediğini yapar.

⁷⁷ İki ayrı değere sahip bir Mısır hacim ölçüsüdür. Küçük kadeh’in 16 tanesi 1 vaybe, 96 tanesi de 1 irdebb eder, büyük kadeh’in tanesi 1 vaybe, 48 tanesi de 1 irdebb ederdi.

Kadeh’in büyüklüğü hakkındaki çelişkili bilgiler arasında en güvenilir olarak el-Kalkaşendi’nin notu ortaya çıkar. Bu nota göre, küçük kadeh 232 dirhem tahıl= 716,83 gram (buğday) ediyor. Şimdi bu bilgiden kareketle ve irdebb konusunda yaptığımız hesabın ışığında, 1 küçük kadeh yaklaşık 0,94 litre olarak büyük kadeh ise, 1,88 litre olarak ortaya çıkar. Bugün 1 kadeh resmen=2,062 litredir. Bu arada sadece bir tane kadeh değeri kullanılır. HINZ, *İslam’da Ölçü Sistemleri*, s.64-65.

Kulların Üzerinden Hastalığı Kaldıran ve Bu Hastalığa İlaç Olan Şeylerin kısmı bu musibetlerin sebepleri ile ilgili daha önce sayılan sebepler geçmiştir. Artık Allah tarafından zihni açılanlar bunu görmeli. Onların gözlerinin önündeki perde kalktı, insanların üzerindeki bu belayı kaldırmak ve durumlarını eskide olduğu gibi daha iyi duruma döndürmeleri için çalışmaları gerekir. Deriz ki: Bil ki, Allah seni, nefsini ıslah etmen için doğru yola yöneltti. Ayrıca sana doğru olan şeyleri öğretti. Aslında akıl ve mantığın yanı sıra şeriatça kabul edilen paralar sadece altın ve gümüşdür. Bunların haricinde olanların hepsi değersizdir. İnsanların durumu, bu para birimlerini kullanmadıkları sürece düzelmez. Satın aldıkları mal ve eşyalar için bu para birimlerini kullanmaları sayesinde fayda alacaklardır. Bu da Allah'ın muvaffak ettiği için müyesser olur. Hali gümüşün içine hile karışmayan her yüz dirheminin ağırlığı beş miskal altından ibarettir. Bunları darphanede paraya dönüştürmek için bakır, tahta ve iş gücü için ücret gerektirir. Böylece elde edilen çeyrek dinarın değeri, yüz elli dirheme tekabül eder, daha önce de geçtiği gibi bunun miktarı beş ve çeyrek miskal olur. Bunun üzerine kaşeli her bir miskal altının sarfı, yirmi dört gümüş dirheme tekabül eder. Her miskal altın için darp edilmiş her kırmızı bakır fülûs için yirmi üç rıtla ve üçte bir tekabül eder.

Allahu Teâlâ kullarına, şeriata uygun olan bu tür metalleri kullanmalarını emretti. Gümüş bundan dolayı kullanıldığı zaman, insanların yaşadığı sıkıntıları gidermek için bir güzel vesile olacaktır inşallah. Böylece fiyatlar eski hâline döner ve işler bir kez daha yoluna girer. Daha önce zikredildiği üzere, bu musibetlerin zeval olması için bu paralara dönülmeli. Daha önce beyan ettiğimiz üzere, her bir miskal altın, yirmi dört gümüş dirheme ve yirmi üç ve üçte bir rıtla tekabül eder. Bu da yaklaşık yüz kırk fülûsa denk gelir. Bu fülûslar insanların ev ihtiyaçları için ve fiyatı yüksek olmayan şeyler için kullanılır. Bu uygun olan paralara dönüldüğünde durumlar daha iyi olacak ve nimetler daha fazla arttır. “Muhakkak ki, Allah bilir ve sizler bilmezsiniz”.

Tedbirin iyi yönlerinin Beyanı ve Ekseriyetin Lehine Faydaları kısmı

Bil ki, Allah seni en güzel şeyler ile güzel kıldı. Seni kötü şeylerin çirkinliğinden korudu. Nefsine yenik düşen ve bağlayan şeylere esir olan biri, ona kârı gözükken şeyleri göremez. Gerçekleri görmez sadece hissettiği şeyleri tasavvur eder. Der ki: Fikrini yormanın bir faydası yoktur. Kendini sağa sola vurmanın bir faydası olmaz. Geçen dönemlerde para ve fülûs arasındaki gidiş ve gelişler, onların değerlerinden ve kullanımından bir şey değıştirmede. Sadece fiyatları yükseldi ve hiç düşmedi.” Ve diyoruz

ki Allahu Teâlâ şöyle buyurur: “De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.” Burada zikretmemiz gereken iki fayda vardır, bunlar; halkın durumunun eskide olduğu gibi düzgün bir hâle dönmesi, ayrıca fiyatların eski hâline dönmesidir. İkincisi ise; altın ve gümüşün insanların ellerinde kalması ve bunlarda artma veya eksilmenin olmaması.

Ömrüm üzerine yemin ederim ki, bu iki faydanın değerini sadece akıllı olmayanlar bilemez. Bu iki nimetin hakkını sadece bilmeyenler cahillik ederler. Allah’ın emanetini sadece ona karşı gelenler korumaz, Allah, kullarını emanet ettiği hükümdarlarına, emanet yükledi. Bunları yerine getirmeyenler; dünyada büyük ifsat eder ve halkı helake sürükler. Ve diyorum ki, Allah’a güvendim o destek verendir:

Benden giden diliniz ile desteğiniz değil elimden gidenler benden giden

Bil ki, Allah seni hakka kulak ver diye muvaffak eyledi, sana akıl verdi ve sana doğru olanı bildirdi. Halkın durumunun kötüye gitmesinin nedeni, fiyatların yükselmesi ve kötü yönetimidir.

Allah, kullarına emanet ettiği hükümdarlara akıl verdi ve onlar da Allah’ın doğru kıldığı altın ve gümüşe özellikle dönmeleri, ve muameleleri bunların üzerinden yapmaları sayesinde, durumları daha iyi geri döndürebilirler. Gümüş ve altın ile darp edilmiş paraların kullanılması ümmetin durumunu daha iyiye götürür ve fesadın azalmasını sağlar.

Bunun da çok farklı tecellileri var, durumların eski hâline dönmesi hâlinde, insanlar tarla veya emlak kirasını, altın veya gümüşle alırsa, ya da vakıftan veya bir işten gelecek olan bir kıymeti böyle alırsa, böylece ihtiyaç duyduğu her türlü yeme ve içme ve giysi için harcayabilir. Durumların düzelmesi buna bağlıdır. Zira, bu iki para elementleri sayesinde fiyatlarda fazla artış çıkış olmaz ve hatta hiç olmaz. Pahalılığın sebepleri aslında kötü yönetim ile ilgilidir, bunlardan bazıları: İlki yanlış bakış açısı ve durumlara yanlış bir şekilde yaklaşmaktır. Bu da genelde olan hatadır. Diğer ise, yüksek ihtiyaç duygusudur. Mesela, HİCRİ 808 yılında ineklerin ölmesi nedeni ile sayıları çok azaldı, ayrıca aynı şey HİCRİ 887 yılında şeker kamışı için de oldu. Bu tabii ki bir öncekine nazaran daha kolay bir durum.

Buna rağmen, muvaffak olan biri reşit olsa hâl, bu tür durumlarda daha farklı olurdu. Bu durumlarda insanlar daha ferasetli olsa alacakları yeme içme ve giyme malzemeleri için, altın ve gümüşü kullansa, durum daha kolay bir şekilde çözülür.

Böylece altın, gümüş ve fülûs için her şeyin fiyatı belli olur. Her akıl sahibi her ne kadar idraksiz ve cahil olsa daparlar genelde toprakların mahsullerinden alınır, ayrıca amellerin sonuçlarından alınır, ihsan ve salata muhafaza edildiği sürece, insanın ihtiyaçları daha kolay bir şekilde karşılanır ve sıkıntılar çözülür. Ancak, iktisat yapma açısından israftan kaçınmak gerekir.

Bunun beyanı da bir Sultanın divanına altmış bin dirhem fülûs geldiği zaman, bunun divan mütevellisi yüz kantar fülûs alır. Aynı şekilde bir vezirlik divanına gelen bir hesap da geldiği zaman, sultanlık et ihtiyaçları için bu altmış bin dirhem harcandığı da olur. Böylece buna karşılık gelecek olan et için,; altmış altı kantar ve üçte iki kantar için yedi yüz dirhem ayrılır. Bu musibetlerin öncesinde, altmış altı bin dirhem ile beş yüz kantar et alınabilirdi. Bu iki durum arasında çok büyük fark vardır.

Bu da genelde, devlet erkânından olan hatalardandır. Genelde bu tür masraflar; devlet başkanları, vezirler, kadılar, kâtipler, iyi durumlu tüccarlar tarafından olurdu. Mesela bu durum orta tabakadan biri tarafından yapılmazdı.

Her ayda, üç yüz dirheme yakın bir harcama yapar. Böylece günde on dirheme denk gelen bir harcama olur. Bu belalar vuku bulmadan önce, insanlar bu on dirhemle aileleri ve çocuklarının nafakalarını karşılayabiliyordu. Mesela 3 rıtl küçükbaş etinin fiyatı, iki dirhem ve baharatları da iki dirhemdir. Ayrıca çocukları ve ailesi için, günde dört dirheme gereken ihtiyaçları karşılayabilirdi. Günlük harcanabilir on dirhem ağırlığı, yirmi ugiyeye tekabül eder. Mesela üç rıtl et satın alınması istendiği durumda, yirmi yedi dirhem fülûs ödenmesi gerekir. Bu durumda bir yemek için gereken miktar, en az otuz yedi dirhem fülûsa denk gelir. Bununla ilgili örnekler uzar gider. Mısır'da nimetlerin yok olmasının nedeni ise fiyatların şişmesi ve kötü yönetimdir. Bundan dolayı insanların durumu daha kötü oldu ve fakirlik daha yaygın bir şekilde her yerde yayıldı.

Eğer, Allah'ın muvaffakiyeti sayesinde yöneticiler bu durumu bırakıp eskide de olduğu gibi, altın ve gümüş ile muameleye geri dönmesi (erse) durumunda, her gün kazanacağı on dirhem sayesinde günlük yaşamını ailesi ile birlikte sürdürebilecektir. Aslında çok para ile satın alınan şeyler, bu hatadan dönülmesi durumunda, daha az fiyata alınacak ve az parayla daha ucuz şeylerin alınması mümkün olacaktır. Dediğimiz gibi pahalılığın sebebi yöneticilerin kötü yönetim şeklidir.

Bu iki örnek de kalbinde para sevdası ve hırsı olmayanlar için yeterli örneklerdir. Muhakkak ki durumların hepsi Allah'a döner ve onun tasarrufundadır.

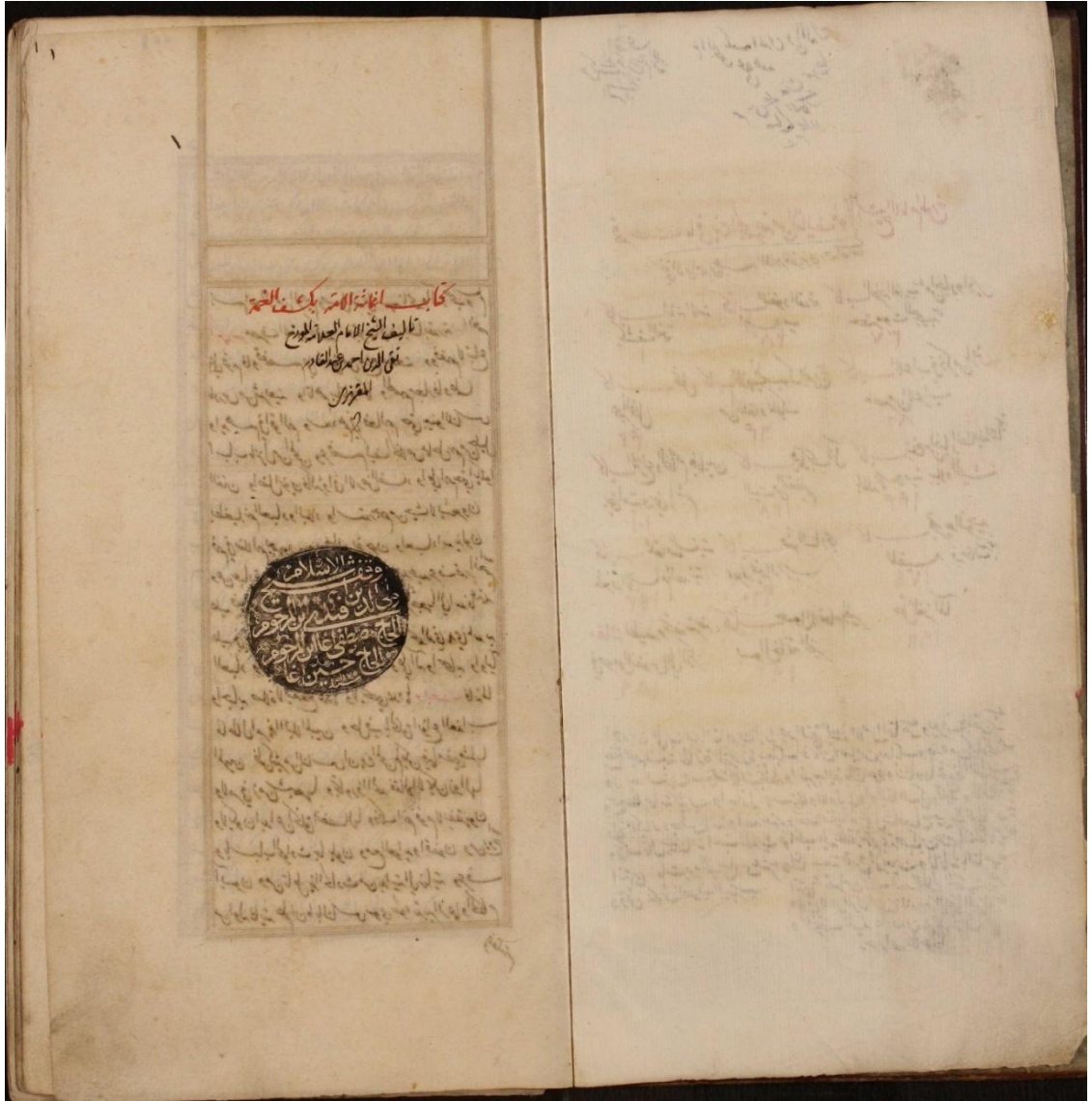
Yazar, Allah'ın rahmeti üzerine olsun şöyle dedi: Bu makaleyi, HİCRİ 808 yılının Muharrem ayında yazma imkânım oldu. Allah istediğininie hidayet eder, Allah'a hamd olsun ve son peygamberi olan Hz. Peygamberimiz'e Salât ve Selâm olsun.

Bu yazının daha sonra yazılması Allah'ın en fakir kulu, HİCRİ 1101 yılında, Cidde el-Mahrus Bender'deki el-Vezir camisi imamı, Muhammed el-Katari tarafından gerçekleştirilmiştir.

Allah'ın muvaffak etmesi ile tamamlandı.

2.2. el-Makrîzî'nin İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ġumme isimli eserin asıl Arapça nüshası.

بسم الله الرحمن الرحيم وصل الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم
الحمد لله صفت الامور بحكمته ويجوز ان يكون بشا بقدرته انعم
 علي قوم فاقوا نعمهم علي ما خلق من بروج صنفه ووقدم لا يتابع
 علوم من شريعتهم واتاهم بها ما يحكموا والحكم معارفها وحل
 وارادهم في قولهم وسددهم في افعالهم حتى بينوا الناس
 اسباب ما نزل من المعجزات ونقصهم كيف اخلص ما حل بهم من طيل
 القنن واضل اثنين فلكروا في الارض الفناء واعلم انهم حتى يتكلموا
 بطلانهم الصبار والبلاد واستدجهم من حيث لا يشعرون
 فم في ضلالهم يعمون ويباطلهم يفرجون ولعب الله بآياتهم
 وعن عبادة ربهم يستكبرون **الحمد لله** محمد وعرفه قهر انعم
 عليه فحينئذ من كرها وطمان الامور من الله ووجهها الى الله فاستمد
 عليه في تسبحة عرسه يا وصل الله علي نبينا محمد الذي هو الله
 الصبار وانزال بشيعة الجود والنفار وعلو الكواكب والواواليا
 واجابه صلواته لا يتقطع مددا ولا يصحى عددا **ويعبد** فانه لما
 لما على امره في البلاد المبين وحل فيه بالخلق انواع العذاب
 المومن ظن كثير من الناس ان هذا المعجز لم يكن فيما مضى فيها
 والامر في زمن تسبحةها ويجاوروا العهد فقالوا لا يمكن زوالها
 ولا يكون ابدان كخلق انفصالها وذلك انهم قوم الايقون
 وباسباب الحوادث جاملون ومع العوايد واقفون ومن ارجح
 اسون ومن تامل في الحوادث من بداية الى نهاية وجرف
 من اوله فانه علم ان ما بالناس سوي تدبر الاعمال والحكام

وقدمت

مختلفة من النظر في مصالح العباد لانه كما من العباد
 وانقضى من السنون الملكات الا ان ذلك يحتاج الى ابتضاع
 وبيان وينقض الارواح وتبين فخرت على الاكساب
 التي نشأ منها في الامم الفطيم وكيف تنادي بالبلاد والعباد
 في المصائب الشنيع وانتم العول ينزل ما ينزل بالبلاد ويرفع
 اليها مع المصاعب بطرف من اسعارها الزمن وايزاد نبتة
 مما غير من الخلا والمعن راجع من السجادة ان يوقى من سنة
 اليها من جوارده وملكه مقابل ارضه وبلاده اليها في سداد
 الامور وصلاح تجرود كلها وجعلها اذا عرفت اسبابها سهل
 على التغيير صلاحها وملكه المستعان على كل ما يحجز ويوان

صحيح في قوله من جوارده

اعلم ان الله بروج منه ووقفت الى الفروع التي لم تنزل
 الامور الله كما كانت اصعب على من شاءه ما كانت اطرف
 عند تصعبها ولكن لا تزال احوال المستقلة تصور في الهمم
 خبير بحال الكاخرة لان حال الكاخرة في زمن في الهمم بحالها
 المستقلة فلكل انزال الكاخرة ابراهيم صاخره نحو وقدره
 لان القليل من شدة برى كذا اية القليل من المشايخ ارضع من
 الكثر من العجز واز مناساته المستبصر من شدة اشق على النفس
 من ذلك العجز ما سلف منها **مثال** ذلك شخص ارقت له الارض
 ليك تقدر ذلك اليك اليك ما منته ارقت فيها سواره لكي خبير في شدة
 ان وهم تلك التي قد تكونك الا بالامانة خفت طين من ربيب
 الراضة على حسنة في وقت ذلك ولا يوم ان في الحال وان كان
 هذا موثقا من الوقت كالحسن ليس كذلك في الحقيقة
 لانه لا تقدر احد ان يثبت القول بان ربيب الراضة على الجسم
 وقومها التي مرجحة العجز وان السهر في حال الصغار من السهر على

وقصير من وقت برزته **في سنة ٣٥٦** مست وخصري لم يبلغ
 النيل سوى اثني عشر ذراعا واصابع وارتفع مثل ذلك في بلاد الولاية
 وكان على اماره من جنه الاستاذ كافر الاحمدي فغظم المهر من
 شدة الغلظة مات كافر وخبر الاضطراب وقصرت الفتن وكانت
 حروب كثيرة بين الكفر والارامل فيها غنى الكفر انتبهت اسواق
 البلد واحوت ما يصنع عديدها شدة خوف الناس ووصلت اليهم
 وتضرعت نياتهم وارتفع المهر وقصرت وجود التواتر حتى جمع المهر
 كل يوم بهر يزاروا يختلف العكس فلو الكثرة منهم المهر من
 التي جمع بهر يوسند بالارضية وكانت الكثرة منهم المهر من
 عظم الراجح نسبة المهر المظنة الى مصر وتواترت الاخبار بحجة
 عساك المهر في المغرب الى ان دخلت **٣٥٥** كان حوسن وانهما
ودخلت القارة في سنة ٣٥٤ عساك الامة المهر من ايد وفي القارة
 الحوزة وكان ما نظف في المهر اسعاره ضرب جماعة من الطحانيين
 وطيف بهم وجمع سائر القارات فكان واحد وتقدم ان الابعاع القطار
 الاضغاف فظنوا وان يجعل كان البيع في كل من واحد مكان
 الابعاع قد تمح الا ووقف عليه سليمان بن جرد الحبيب **واستمر**
 الضلال الى سنة ستين **فاحتمد في الابعاع** الا وفتت الاضغاف وكثر
 الموت حتى جرد الناس من تكفين الاموات ووقفه فكان من باب طبع
 في النيل **فلا** دخلت سنة احدى وستين انحل السوف فيها وجسبت
 الارض يحصل الرخا **فتم وضع الفلانة في ايام الخيام** امد
 وتغير الحسن بن عمار وذلك في سنة **٣٥٧** سبع وثمانين وثمانم وكان
سبعة قصور النيل فان الزيادة بلغت السته عشر ذراعا واصابع
 فترت المهر وطلب المهر فلم يقد عليه واسته خوف الناس واخذت
 العساك المهر في خلف الامة وانتهى سعر الخبز الى اربعة ارطال بهر
 وسد الاحوال بالخطاط المهر بعد ذلك **في سنة ٣٥٨** وثمانين

على مائة الف الف الف الف
 في سنة ٣٥٨

ذو القعدة

ذو القعدة وقوف النيل حتى كسر الخيل في ايام حسري والامام على خمسة
 ذراعا واصابع وانتهت الزيادة الى سبعة عشر ذراعا واصابع
 فانفتحت الاسعار ووقف الاحوال في المهر فان المهر المهر المهر
 كانت تسمى بويديد المهر المهر المهر المهر المهر المهر المهر
 وكان صرف الزيادة سنة وستة عشر من مائة الف الف الف الف
 المهر وازاد اضطراب الناس وكثر عنهم في المهر ووقف الاحوال
 من اجل ذلك فغظم المهر بالارضية المهر المهر المهر المهر المهر
 والمهر وفتت في المهر المهر في الناس بالمهر المهر المهر
 بالارضية والقطع والارضية وان جعل المهر المهر المهر المهر
 واسطرا المهر المهر في ذلك حال ان سطر المهر المهر المهر
 في الارض الواحد من المهر المهر المهر المهر المهر المهر المهر
 الزيادة وادان يكون الخبز المهر المهر المهر المهر المهر المهر
 وان مرفضا الزيادة المهر المهر المهر المهر المهر المهر المهر
 بالاسطة والمهر المهر المهر المهر المهر المهر المهر المهر
 سبلا **في سنة ٣٥٤** حتى انتهت الزيادة الى ثلاثين
 ذراعا واصابع فانفتحت الاسعار وبرزت الامة المهر المهر
 متوالي السنة بالخطاط المهر المهر المهر المهر المهر المهر
 وكثيرا زوى وكثيرا بالاساطل المهر المهر المهر المهر المهر
 وسعر القمح كل كس بدنيار القرام والسعر خمسة وحيات بدنيار
 والخطاط خمسة حوت بدنيار وسعر سائر الحبوب والمبيعات وضرب
 جماعة بالخطاط المهر المهر فسلم الناس بوجود الخبز ثم انزوا
 عليه وتغير وجوده في نصف ما قام ان الابعاع المهر المهر المهر
 وسد ذلك وكبت عن حوا سبلا مرفوقا فاقها من القمح
 على الطحانيين بالسعر وارتفعت المهر المهر المهر المهر المهر
 ونصف الخبز ستة ارطال بهرهم ووقف النيل من الزيادة

مهم

في جميع البلدان عدا ارمطال بدمشق وكان يتبع السلطان في
كل سنة غلة بيرة الف دينار ويحصل مقدار الف ربح الف الف
وهو ارباعها من السلطان وعرض ما من ارباعه يوم من الارض من
وتوفر ان تسجل على الاما وان امدحت فدره فضل الف درهم
تحت في سنة في حده ووجبه وان ذلك غير موجب ولا فاعل
له بل مطلقه تعالى وانفاقه في بيت **في الجوز** الذي يتام القلعة في
مضيق على المسلمين وروما الخطا السبعين شرا فلا يمكن بيعها
فتغير بالخازن وتلف وانما يتم من الكلف على الناس فيه ويشبه
اصناف فاقم العلف ولا يتحسني عليه من غيره ولا الخطا
وهو الخبز والصابون والورد والرصاص والحلج وشبه ذلك
فما مضى له ذلك واستمره المار **في الجوز** الذي يتام القلعة
من طريق سنه واربعين وليس في الخازن الا ربع الف درهم في القصور
وطبخ السلطان وجواشيه لا غير فورد على الزور ان يكون له ثلثه ونزع
السجل الي ثمانية وثمانين الف درهم واستمره المار على الناس وصلاح
الجوز في قدر الزور البيرة ما استك بدمشق الناس وروان الخمار
جوز حيا المصالحين فيضيق الحال عليهم في القوام الدوان ما يجب
عليهم من الخراج وصلاحه الله حين بالقيام به وصاروا يتبعون
ظلمة قبل ان اركها بسلفه من ربح لهم ثم تحضره الدوان ويتبعون
للمحبة منهم بما عليهم وبيعت ذلك في روزنامة الجوز مع مبلغ
العلف وما قاموا به فاذا صار سنة الغلول في اليا در حمله القرا
الي خازنهم فتمنع الزور ان يوصيهم ذلك وكنت الي حال عامته
التي احيى ما يستعراش روزنامة جبات الجها نبع وتجزها ما قام به
التيك من الحسابين ويبلغ العلف الذي وقع الاستياع عليه وان يتولى
الجوز انما يوزنه الدوان ويوزن في كل دينار من دينار مطبقة
انفسهم وان يصفوا انفسهم على الخازن ويطلبوا المبلغ ما يحصل

تحت

تحت ايهم فيها فما حصل عنده من ذلك جمل الالب وجمل الغلال
من التوا الى الخازن السلطانية بمجره وخرش التيس ثلاثة وثمانين
بصدان كان ثمانية وثمانين رسلا الى الخازن ما يتبعه العماره
الاسوان ورفقت ما يتبع اليه السلطان القاهر ومصر وكان
تليس ودار في كل يوم خمسة مائة الف درهم ثمانية فقام
بالتميز الحسن فقام من عشرين شهرا الى ان اركت فله السنة
الثانية فتوسع الناس بها في اقله الف الف وما كان وارتا المون
لحسن التمير **في الجوز** الذي اقل الزور ان يوصيه لم يتم الدوا لصلاحه ولا استفاد
لهما وقد تفتت عليها امور با ولم يستقر لها وزن تحت طريقتهم
ولا ربحي تدبيره وكنت السعادية فيها فما هو الا ان يستخدم
الوزر حتى يحصل له موفهم ويوفوا له الطرجه حتى ينصرف
والنظاره في غلظ السلطان الناس وداخله بكثرة المكاتب
فكان لا يملك على احد ما ينشئ فتفتت منه كل سفاسف وطبلي
عنده حتى اوفا وكثر حتى كانت رعاها رضع من رفاع
الروسا واكله وتغلبوا في المكاتب الي كل من كان يعمل
الي السلطان في كل يوم ثمانية رفته فقتلته عليه الامور
الاحوال ووقع الاختلاف بين عبيد الدول وصنعت قوى الزور
عن تدبيرهم فصره تم وان الزور من تعليم طبلد الى ان يصر
لا يفيق من القرا من عبيد السلطان وتقف عليه الرجال
فما يكون فيضف لعل الرفاع عن غيب فتزرت اعمال الدوله
وقل ارتفاعها وتغلب الرجال على محطها واستصفاوا النواحي
ارتفاعها حتى انتهى ارتفاع الارض السفلى الي الارتفاع له
من ارتفاعها الاصل **وكان** قبل سبب هذه الفتنه استمانية
الف دينار كل رفته من في قوة رجب وقوة محرم فاضع الارتفاع
وعظمت الواجباته ووقع اصطلاح الرصف او على السلطان

الهم فخر

فما اتصل به كلب المستخص له وخرج فيه وجره من ولسه الى ال
 وندوه وتوتع واخسب له ما راجت فخرته انه ان لم يظفر باله في
 الوردان ويحل السعد والاضرب وقتبه واتبه مال يخرج من بين
 يديه والخرج من الجرس قوا وجب عليه التسل وانما خرج علم شياءه
 واستخره وحامه بوزة وطيا لس سائله وجمعها العالمة والجانين
 والطمانين وقتت بجلسا انظما ولم ياحضرا واحدا من القوم ففضل في
 هبة طيبة حتى اذا امسحل بين يديه قال لرويك كلكك انك كك
 خفت السخط واستويت على مال الدوان الى ان نوت الهمال
 وخصت السخط فادى ذلك الى اشتغال الدولة وبذلك الرعية
 اضرب وقتبه فخرت في الحال وتركة في بين يديه لم ياحضرا
 منهم فقال كيف جسرته على مخالفة الامم لانه من اجتناب الضلعة
 واما على ان كجاب ما نبتت عن ال ان تشبه بك سواك فربما
 ان اسس اضرب وقتبه واستهت بها ان مقام السخط من التجار
 والطمانين والجانين وقالوا لها الية في الفصل على كمانه وخرج
 شرح الضلعة ونزل الطمانين ونزل السواق بالخير في عرض الاسعار
 على الناس وجمع الخير بظلمة برسم فقال ما يقنع ان من منكر بهذا
 فقالوا ان يظلموا في جابهم بعد المذاهمة وروا لست ولا ذم اركب الله
 الكفرة واليه ان ليل وكلت الفتنة وزرع الناس في الاصح الخبر
 وانكشفت الفتنة فخرجت الكفرة وخرت في الضلعة تشبهه ووقفت
 في العدة وكما يرمي القوم بغيره بما هو ايقين بوسيط واليه ترجعون
ثم وضع خلا في ايامه اختلفت الامم اسكاه ووزارة الفصل
 على التبع في كل ما ياروكب عاية ولا يردن انما اقتدم القابدين الية
 ان ياكلت الملك بعد ذلك الملامون الطمانين ان يبر الكال فخصم
 على حقدان الضلعة واحضرا رابها وخرهم في ان تبقى ظلمة تصا
 تحت المنظر الى ان يصل الغسل الجديد او يفرج الله تعالى عنهم وما عا

يوشن

يوشن وشارك ما ياروكب في ايامه اتبع عشيرته ما عا باله لوكور
 وجره كسب ابي في الختم عليه وقدر ما يتبع اليلان من في كل يوم
 من الضلعة وقد الخلال التي اجاب التجار ان يبعها بالسهو العيش وانما عو
 الية للجانين بعد ذلك جمع من فخلت الدوان على الطمانين بالسعد
 فخر الامل ان ذلك ال ان دخلت الحانة اعدت في تحت الاسعار
 واضطرا اصحاب الضلعة لخرقو نال بيدها خشيته من السوس فباعوا ما
 بالتمتة الفضية ونذروا على ما فاعوا السعد الاول **ثم وضع خلا في ايامه**
وخطا في ايامه المظالم من الضلعة ووزارة الفصل بن وحسن
 الازم يستمر فان افضل الامم كرك ال ابايعه العتيق بعد و
 كل من يجمع على ذلك الضلعة وادب جماعة تحت كركن ومن يريه في
 الاسعار ووظف عليهم القسام بالحق اليه كل يوم وباشه الاخر
 واستقره بالخير فربما سمع الله ضلعه ولم يزل الحال كذلك الى ان من
 انه تعالى بالرخا وكشف عن الناس ما نزل بهم من البلاء ان ربي
 لطيف لما يشاء انه هو العلم الحكيم **ثم وضع خلا في ايامه الضلعة**
 بوزارة الصالح طاب من اركبك مبلغ خيرا لدية تمتة ذنبا ليعتدوا
 ما النيل من الوفا وكان الامم من الضلعة ما يخلص فانخرج حاملة
 لدية من الضلعة وخرتها على الطمانين وارضى سورا وضع اسكاه را
 وازر الناس بيمين الوجوه منها وتصدق على جماعة من المؤمنين والفقراء
 بجملة كثيرة وتصدق سبب العون حيا وخرت من العلة وارباب
 الجيات بالتمتع بنفسه عن الناس ولم يستمر على ذلك سوى ما سبب
 حتى خرج اسد وجره انما **ثم وضع الضلعة في الدولة الية** وسال الصلابة
 ابو بكر ابوب ان يستمر حيا وخرت حيا **ثم وضع خلا في ايامه**
 السور الزيادة وقصد رعا العادة فانتمت الزيادة الى حتى
 ذراعا واحدا مع فكاك من ان من الرزق الي القاهرة من الوجع وظل
 فضل الربيع فنبهوا العقبة وبها وخرت وعدم الفتوت حتى الى

9

وعلقت لا اوتيه ليرضي فاح عطاره من سماره الابل من الفاسه في كل
 واحد بمبلغ اثنين وثلاثين الف درهم وبيع من كان يوفى بالثمن
 عطفون من سوق السوفيين بمثل ذلك ولا كنه طانوس بالوزن
 وطلب الاطباء وبنات اهل الاموال وكذا خصمهم فكانت كس الامم
 في اليوم بانه درهم ثم اعجبني ان سائر المولت فبقت عن من يرد اسمه
 الدوان السلطان في اليوم ما يتوقف عن لانه الاف نفس **والمال**
 فاح خصمهم به بحيث ضاقت الارض بهم وحضرت لهم البار والخطاب
 والقوافل وجات الطرق والنواحي والاسواق من اللوقى وكذا اهل
 الحوم بنى ارضه وخصوا بالفضل فكانت بوجد ليلت وحضره واستعجبني
 ادم ومساك بعضهم فوجدت كنف صغيره او فحم او شيء من طيبه
 وطقت الضلع من اهلها حتى ان العزبة التي كان بها ما يتوقف لم يختر
 بها الا نحو العشره وكان كدم بوجدت في مزارع القبول لا يزال
 باكل من اذ اوجبت حتى موتها واستطاع المولى درهم كنه ثم ترمع
 ذلك فركت النعال في الخيل اضعاف المقيود والتمسكان لم يجره الا
 الشيفه الساسي مرجسلة زهره ما تفران فوالا لم يفتح احد من
 اهل منها في موضع الزرع ولم يكن احد ان يسل من رشا فلما كان
 اوان الاراس امرض من وكل اليرار الزرع حتى خرج منه ووضف
 على اهلها تلك المانه فان النول فاذا تل عليهم ان تشد الذي اكل
 الفتر افرل اخضر فطاف به وقشقه فلم يجد شيئا من النول
 فامر به من ان تصف شطيلان بوزن من استطاع بتمه فحصل منه
 مسحا يرد يستون اربا فاحه ذلك من بركه الصدقه وفرايد اعمال
 البره والاضاعه والى شيا واسع طيب وكثيره ارباع التجار
 والماجه وازادته فواهم فكانت الواحد من الماخره مستفد في
 اليوم الحايه والماتين وبعيد الاقل من السبعه في اليوم ثلاثين
 درهما وكذا كانت كتاب اربا بياضها وكنه ان كان طوله

الصف

الصف واصيب جماعه كثيره من ربح في الضلال من الابل والحمير وغيرهم
 في ملك الضلال ابا في نفس بائنه من الهات اوبا كلاف مال الصايف شيخ
 حتى لم يتفقه به فلفه كالجنه من سماره ارباب بلوغا بسع ما يه
 وحسن الاوصاف وباري من ذلك فلما ارتفع اليراع على من يرم على
 بيعد الاول حيث لم يتفقد لشدهم فلما صار اليه الضلال اتفق على حمله
 في عماره دار ورضوا بالبرغ في تحببها واسادتها حتى اذا فخت
 وظل ان قادر عليها انا ادر بها فاحضرت باجتها واسمحت ان يتفقه
 بها شي **وصفت** الفنته بين السلطان والدار وتوقف الابل
 الوزر وازدادت على السلطان وما كنه وعظم طهر في الضلال
 والعمارات وكذا عسقم وخصبهم من الابل والولعت الناس في القلوس
 لما حضرت قودي ان يستقر للطل منها برهمن ووزنه الفلوس درهم
ح اول بعوف من وزن الفلوس واشتد عظم الوزر وهو
 الصاحب في الوزن الخليل لتوقف احوال الدولتين وكذا الكلف
 فاحصه فحصل الموارث الضرا والعت واخذ الاموال الموروثه ولو
 كان الموارث ولم اوتوه فاذا طاب الولد بغيره ابيه او الموارث
 بما اخرج اليه من الارث فكله الى ابنته نسبة او استحقاقه فلا يكاد
 يثبت ذلك الا بعد عتا طويل ومشد فاذا تم الوثبات احال على
 الموارث حتى اذا ماتت تفرق مال ووارث من ولد ذكر او غيره فحصل
 معهم كذا فمتجه الزهره للطلب فتك وارشده الامم على التجار
 ارض الضالع بزيادة الامان والتميز كالتحصارات في الولاة واداء
 الاموال عظم البر على اهل النواحي ورحمت التقاضي السلطانيه
 من الضايع وارشده الامم على اهل دمشق ونايلس وجعلها
 والبقاع وغيره كما كانت ايام في نفاذ من الضايع وكثيره الامم
 وعظم الظلم **وقد** بائنه في الضايع اجمعيه في غاية الخراب لم يسمع بشلها
 ورجلان اهل الفاع بحسب عسال حدي قري وشقوا ان مخرج قودي

وزاد ذلك البلاد في سنة ست وسبعين كما لا يخفى من انفراد
 الاسعار حتى بلغ سعر كل اربع من الخبز الى نحو اربعين درهما والشعير
 بانيه خمسة دراهم ودين عاونه بل وصعد من الارز الى نحو اربعة انا
 جوب الخليل بهمان مائة الف درهم سنين فلما كان لوان يبيع الفطال
 اكره في سنة ثمان وسبعين انزلت الاسعار الى ان رجعت نحو
 ما كانت قبل هذه الفخار او فرسانه **سنة** الاربعة مائة الف درهم
 برحق في نصف ثمان سنة اخرى فكانت في ذلك من حيشة بالقاهرة
 بزيادة ثلاثين درهما الاربعة مائة في اليوم الثاني لوان كل اربع من
 القمح باربعين درهما وخرابيه اربع في سنة اثنان فكانت في سنة
 سبعين درهما الاربعة مائة في اليوم الثاني ان تصدق السيل سنة
 ست وثمانية فاشنع الامور ارتفعت الاسعار حتى تجاوزت الاربع
 الف درهم اربعين درهما وسبعين في كل اربع مائة من ما كور وشنوب
 وطبوس **سنة** اربع مائة اكلت الفضة واربعة الف درهم
 والذهب من ارباب المبيع بثلثيها قرب من هذا الزمان حتى جاء الغوث
 من استعجاب في سنة سبع وثمانية فكلت في زيادة السيل وعم النفع
 به الا انهم في حاجة الناس الى المذروكات الفخار تحت ايديهم
 الدوله وخرجه في سنة ثمان مائة من احوال الدوله لا تقويات
 وضع الناس من الوصول اليها الا بما اجوا من الامان والتماني زكاه
 الفخار في سنة ست وثمانية فخرصت منها لم يسمع بمثلها في ذلك
 الزمان الا جمل ما وجدته من مسانين فذكر ان اشد اشد حال فتمت الامور
 وحل الفطال وظلم الرزق وفتت اهل البلد وفتت ما في جمل
 اهلهم الجوع والبرد ما يفتت من نصف الناس وهم المذروكات حتى
 ففتت الرواب في سنة ست وسبع وخرجه في ذلك ما يفتت ما في
 ال حد حتى في ذلك وكان في اول سنة ثمان وثمانية فكانت
 والامر فيها من اختلاف النفوس وتعلق ما يحتاج اليه وسوادت بيرو

وقد

اسباب الفخار والخبز
 والرياسة
 منها الرسالة
 من رسالة الرسول

وفساد الاراضي في غاية الاخرى ورا ما عظم فساد البلا حتى في الامم
 ذلك كله فلو ان اسباب الاربع ما **الاسباب** الاول وهو اصل هذا
 الفساد وهو في الحقيقة السلطانية ولان صاحب العيشة بالرسالة
 كالزراعة والنفث وتبانية الاموال وموانع الخبز وسائر الاعمال
 بحيث لا يمكن التسول الا في شدة الحاجة الى المال الخليل فمثل ذلك
 كما جازيل وفساد نظام وبيع الى ملكين يوطئ من الاعمال المتبيلة
 والولايات المتغيرة لتجسد ما وجدته من السلطان ووجده عال
 السلطان على ما يريد من الاعمال فممكن باسرع من ذلك العقل
 وتسلية اهل البلد من جهة ما وجدته من قتل والاجل ولا يجزئ سبيل الى
 اذ ما وجدته من الاسباب سنة ثمان مائة فاشنع ما وجدته من حاجج اليه
 من سلة ذرية وجبال وخدم وعزبه في شدة ضعف من اجل ذلك عليه
 العيون وبنان من اربابها لوجوه من عيشة ولا يسال بما انتم من
 الزرع الى الولا عليه ما يتلوه في شدة ذلك من الفخار ولا ما يرفع
 من الدوله ما لا يستره من الخرابه وحاجج ان فقر على حواشي
 واحواض ارباب ويتجمل منهم اموالهم فتمت ايضا ارباب ال اموال
 الرقاريا ورسلة بثون لانه لا يجتهد لا يعطوا او انتم ينسأه
 اليه من في جميع الاموال التي استدانها اذ انتم استعاطوا
 من الامور وجوا من اهلها لوانتم ان كان للموتل متفكرا
 علم من اعمال الريف يحتاج الى ايامها فانت سنة وثقاهم جليل
 من الخيل والاربعين وغير ذلك بحسب المال ولم يشع مع ذلك الا في
 قد تقلد ذلك العمل بالزمن به وقد بقيت عليه جملة من الدوله من حياط
 على ما وجدته من الماشق وحيوان وغيره لشخص من اهل
 وقد احتط كما ذكرنا باله وبعنا قبة العواصم الى ذلك فاجده من
 الاثر ان حاله في ليشة العمل الاول او غيره من الاعمال فلهذا هي
 الال ليشة بكثرة المقام وتوقع الخلق لم اختت احوالهم وتفرغوا كل

عزق ويطول عن اوطانهم ففقدت جماعته البلاد وتصلها لشدة
 ما يزرع فيها اليها وحبها منها لشدة الوطاة عليهم من الورد
 عليهم وعلى من يقي منهم وكان همة الامم كلها على ايام الظاهر
 الى ان حدثت **تلا** وفسحين كما مر ذكره فظفر بجيش الفيل
 لا كلفه في احوال عاتية ان المس من احداهما البقية التي كانت
 يابيه من الناس فاجتهدوا في اهلها وادخلوا في صلوات الظاهر
 ونوال يره عن الظاهر في سببهم وكان في سببهم في حيت لم يمت
 فيرايد الجميع على فعلهم والسيح للمير في ولاية الامم بالرشوة
 الى ان مات الظاهر فسقطت ملوته اختارها بين اهل الورد والاشايخ
 ووجوب قدرتها في كتاب مفرد فاقضى الحال من اجله في
 ثورة اهل الريف وانتشر الرضا ووطاع الطوق في شدة السيل
 وقصدوا الوصول الى البلاد والبارك بكتاب العظم وترايت
 خيرا وبعث اهل الورد في ارضهم من صالح السيادة وانتموا في البلاد
 لتحق كلمة الضراب وراة اردقان نهكس قرية اهلها شرفها
 غنم شعرا فيها حتى طلبها القوي فدمرها ما تميز **السبب الثاني**
 ظن الاطيان وذلك ان قرما ترخر في ثمة الورد يتولون البيم
 ما يجيئون من الاموال الى ان استولى اهل الورد عليهم فاجبوهم
 العزيم منهم ولا تقبلوا قرب البيم من الخالي فتعبروا الى الورد
 اكارية في المطامات الامم واخذوا من البيم ما يرضونهم من البيم
 وراة واتي مناورا في فقتلته لذلك متفصلت في الورد من
 الورد ما تجردوا له به الامون بها البيم ونهضت وراة
 سوا اقليم مجمل الزيادة وبعدهم على علم حتى بلغ العدم
 لينة السيرة فخر في شدة امثال قبل عن الجوارش الامم
 لما تقصعت لينة العدم من الطين التي فاكرها وبلغت قوتها
 الورد من العدم المحتاج الى بزره فاقدم ذكره وترايت كلمة

الورد

والبيد والحصار وتتم وعظمت كناية لواء العيال واستمرت
 ولا تنه على اهل الفتح وكنت الفخار في حال الجود كانت الغلبة
 التي تحصل من ذلك عظيمة زائدة عن ارباب الزيادة سيما
 في الارض من ذلك في المظالم منعت الارض زكاتها ولم توت
 ما عرض من الظلم والفساد بايا ما كان احد يلجأ ولا ياتيا طوعا
 منع ان العطل منقطها اهل الدولة اولي الجاه وازدادت سيرة
 الذين تزايدت في اللوات رفعتهم وعظمت في احتياج ارباب الرضا
 نعمتهم استر السيرة ففقدوا لكلامه يرجي الخطاطه فخر بما ذكرنا
 منقطع القوي وشعلت لكه الاراضي من الزيادة ففقدت العطل
 وغيره ما خرج الارض بولت لكه الفواحين ونشره في البلاد
 من شدة السنين وبذلك البلاد واجه الكثير من ارباب الاراضي
 عن ارضها الفلو البزرة وقلة الارضين وترايت الاقليم
 اهل في الارض فقتلوا على الجوار والاراضي من الذين خلوا
 من قبيل من تجد لستاهم بعد **السبب الثالث** رواج
 الفلوس **السبب** جعله لكه ان كل من يريد جلا لورد او على فضل
 علما ووليا انهم من لستاهم في خطه وراة لستاهم منذ
 كانت اقلية الى ان حدثت من الحوادث وارتكبت في العظام
 التي قلتها في جهات الارض عليها من كل امم كالفلس
 والورد وبنو اسير سيل ورومان والقبيلة والنبط والبيد اهل اليمن
 اقبال اليمن العرب والعباد العرب لستاهم في الدولة الاسلامية من
 ظهورها على اختلاف دولها التي قامت برحمتها والرتب اشد
 كبري استيلائه والاندلس وبنو الساسك في العلم من اهل اليمن
 وبها المغرب واما مصر والشام وبلاد اليمن وبلاد الترك بنو سلجوق
 وبلاد الرم فلما فضل المشرك ورواد الورد من بلاد مصر والشام وبلاد
 ثم ولدت لكه من ان السواد التي كون انما الجيحات وقبائل الامم

١٥

الورد
 الفلوس
 السبب الثالث

انها في الذهب والفضة فقط لا يصح في غيرهما ولا يستعمل في
 من الامور ولا يطايع من طوائف البرية التي تتخذوا بها في تزيين اللبان
 ولا حذيتي نقد غيرها حتى قيل اول من ضرب الدينار والدينار
 ادم عليه الصلاة والسلام وقال لا تصنعوا من الاموال ما يورث
 ارجس الا في ثيابكم مشق وسلكوا على من ثياب ذلك ما يورث
 لك حجة ما اشترى الله **قال** استعينا بالله في ثيابنا وما يورث
 اعداءنا ذلك ما عظم وانك بيان ونها ان الدرهم الذي كانت
 نقد الانس على وجه الدرهم ما زالت حتى قيل اول من ضرب الدينار
 والدرهم وصاغ احكام من الذهب والفضة فلحق به ثياب من الفخ
 ابراهيم بن ساهم فوجع بالاسم وتداول الناس ذلك
 من زمن **واحد** ما كانت الدرهم على نوعين السواد والياضية والظهيرية
 العتيق وهما غالب ما يتعامل به البشع **وكان** ايضا الدرهم
 سمي جوارقية **وكانت** نقد العرب في النخالية التي تدور بينها
 الذهب والفضة لا غير ذلك من الكمال فان الذهب قد حصر بين
 قبيل الروم ودرهم فضة على نوعين سودا واخوية وطبرية عتيقه
 وكان وزن الدرهم والدينار في النخالية مائة مثقال ووزن ما في الاسلام
 ويسمى المشقال درهما والمثقال دينار واكثر من ثمن ذلك
 يتعامل به اهل مكة في جاهليتها وانما كانت تتعامل بالما قبل
 وزن الدرهم ووزن الدينار كما هو متعاملون بوزان اسطوخودوس
 فيما بينهم وهو الرطل الذي هو اثني عشر وعية والابوقية وهي
 اربعون درهما فيكون الرطل ثمانين واربعمائة درهم والنش
 وهو نصف الابوقية تحول مائة شيئا فيقال نضج درهم عشرون درهما
 والذوابة وهي خمسة دراهم والدرهم على قسمين طبرية ووزن الدرهم
 منها ثمانية واثني عشر اربعة وواحدة وبقية وزنه الواحدة منها
 اربعة دوايق وقيل ثمانية دوايق وزنه الدرهم من الجوارقية

الدينار والدرهم
 والاسم

وزن الدرهم والدينار
 في النخالية

الرطل الازرق

اربعه

اربعه دوايق ونصف اثنى والوايق زنة ثمان جبات وحسب
 من جبات ثمان حبات سبط التي تقسم وقد قطع من طرفها كما
كان الدينار يسى لوزنه دينار وانما هو بغير وسى الدرهم لوزنه دينار
 وانما هو بغير وكانت زنة كل عشرة دراهم ستة مثاقيل والمثقال
 وزنه ثمان حبات وحسب من قبله الاجبة وهو اربعون مثاقيل وربعون
 حبة شعيرة فاقدم ذكره وقيل ان المثقال من موضع اخر يختلف
 في جابلية ولا سلام ويقال ان الذي اخترع الزن في الزمن القديم
 بدأ بموضع المثقال فحسب منه حبة زنة الحبة مائة من حبات
 اللؤلؤ الذي يعلت دل وانظر به صفة زنة المائتين الحبة اللؤلؤ فيقول
 بوزنها والى اربعة صنفين ثمانية ثم صنف ثمان حتى بلغ مجموع الصنف
 خمس حبات فكانت صنفه نصف مائة مثقال واضعف وزنها
 وصارت صنفه ثمان مثقال فرب منها نصف مثقال ثم صنف
 فضلي ذلك يكون زنة المثقال الواحدة الالف حبة وكانت الموازين
 انما هي شراب من ثمانية اصدقية اصله عليه السلام اقر المنة
 على ذلك كله وقال الميزان ميزان مكة وفي بوزان ميزان المدينة
 وفرض رسول الله صلى الله عليه وسلم زكاة الاموال على ذلك فيقول
 خمس اواق من الفضة الخالصة التي انقضت خمسة دراهم وهو الزن
 وفرض في كل عشرة دراهم اربعة مثاقيل ودينار وعقل ذلك ابو بكر رضي
 الله عنه اياها خمسة مائة رسول الله صلى الله عليه وسلم واما بقية حبات
 النخالية فتختلف من الخطاب رضي الله عنه اواق السق دراهم على حالها
 من الجوزن اياها حتى كانت ستة ثمان عشرة من الجوزن في السنة
 التي من خلافه واثني الوتو واقتبل اهل البصرة فبذلوا الحنف
 اربع مائة فكل درهم على اربعة في مصال اهل البصرة فوجدوا مثقال يساوي
 ثمان مائة درهم فبذلوا مثقال في موضع الجوزن والدرهم في السنة
 وطرقت بصره رضي الله عنه الدرهم على نفس الكسوة وتكلمها بايمانها

اصراع الزن

17

بالفاني على السكة الاسلاميه وحمل الميراث والاولاد وقد جرى على
 ما ذكره في رسم درهم من الطب والجراب **وقال** في رسم درهم
 على هو احد وعطى الاله الا انه وطبق الرسم من جنة
 بطوق وكتب في الطوق الواحد ضرب في الرسم به نية لزاوي الطوق
 الاخر محرر رسول الله صلى الله عليه وسلم في الحج ليعلم على ان كل ولو
 الحشر **وقال** في الشفان ان الذي جعله الملك اليا صنع
 من ذلك ان الدرهم كانت على وجه الدرهم وانه وطبقه شفا
 فها نظره عبد الملك في امير الله قال ان في الدرهم يتبع مع الرسم
 وقد طاق الزكاة ان كل ما بين وفي كل جنة اولى خست درهم
 واشفق ان يحسها على مثل السواد والظلمة باثنين هدا ملكا
 ذلك في رسم الزكاة وان علمها كما مثل الطيرة وحسب المعنى على
 انها اذا بلغت ما بين عدة اوجب الزكاة فيها كان في ذلك
 حيث وتسطط على رب المال فان ختمه من اثنين فيها كمال الزكاة في
 غير جنة والاضراب بالي من مع موافقة ما سطر رسول الله
 صلى الله عليه وسلم ووجه من ذلك **وكان** السكون قبل عبد الملك
 والي ان يصنعها فيكون الزكاة اموالهم سطر من الجاه والسغار
 على اجتمع ان من مع عبد الملك على ما ختم عليه عمل درهم وان
 فوزته فاذا هو ما يبيع واتي في الرسم الصغار في ابيه
 اربعة دواين في جمعها وحصل زيادة الكبر على نقص الاصغر
 وجعلها درهمين من ثوبين زنتها ستمائة دواين سوى
 واعتبر التساوي ايضا فاذا هو ما يبيع في اباد الرسم موقفا محدودا
 كما في عشرة من الزم القم الزم الواحد منها ستمائة دواين تكون
 سبعة دواين على سوى فاقر ذلك وامضاه ولم يبع من استغنيو
وقال في علم عبد الملك من الدرهم ثمان مائة ان كل سبعة
 مائة في زنة عشرة دراهم **واينها** ان جعل بين ذرا وصغار ما جني

اعزات

اعتقدت وصار الدرهم ستة طواق **وقال** ان من اثنى ال سنة
 رسول الله صلى الله عليه وسلم في خمسين الزكاة في كل سنة
 فحقت بذلك السنة واحتقت على الامنة **وصار** في الدرهم
 الشريفي المجمع عليه ان كل من زنة العشرة مائة مثاقيل ووزنه
 الدرهم منها خمسة وثمانون مثاقيل من الذهب الذي وصفه انما
 يتجمل الدرهم الخليل **وقال** المثل الشريفي منه بترك ومن المثل
 بترك الكه ومن المثل بترك الصاع **وانما** جعلت العشرة من الدرهم
 العشرة بوزن سبعة مثاقيل من الذهب ان الذهب لوزن من
 الفضة وانقل وكانتم جميعا بوزن الفضة وشكها من الذهب
 فوزنهما فكان زنة الذهب ازيد من زنة الفضة بقدر ثمانية اضعاف
 الدرهم لانه الفضة عليه ثمان مثاقيل والفضة اذا انقص منه
 ثمانية اضعاف ابقى درهم وكل عترة في مثاقيل بوزن اربعة عشر
 درهما وسعاده **وقال** ان اصنع الاوزان جعل الدرهم ستمائة
 حبة كل حبة في كل عترة درهم فعلى زنة سبع مثاقيل فيكون على
 ذلك زنة الفضة سبعة وعشرون الدرهم ومنها ذلك الدرهم فاختر
 ال االف كما تقدم في الشفال **وصار** للجمع الدرهم البيض
 ونقش على كل هو امداده فقال القم انما علم اسما في صنع
 الناس الا ان ياتوا الخبز والفايض **وقال** الدرهم قيل
 في مائة مثاقيل من الفضة مائة درهم فاس من القم اسما في علم على
 غير طمارة فضيل لها الكور وصرات ستمائة مثاقيل عليها
ولقد سبيل الكور من الفضة عن تسمية كتابه الا نايه الدرهم لما
 فيها من كرات التمسك فقال اول ما ضربت على عهد عبد الملك
 ابن مروان وكان من موزون في انكر احد ذلك وطارت اهل العلم
 الكور **ولقد** بلطبع في ان من سب من كان يكون ان يبيع بسا
 وشتين واما ال من الناس كذلك ولم ارا احد افنع ذلك هرسنا

وقيل العزير عبد العزيز وهو من آل الدراهم البديع
 فيها كتاب اسديتها اليهودي والنصراني والجب والماضي فان
 ارثت ابن المرحوم لا يقال ان يخرج على الامانة غيرنا
 توحيدها وبنها واسم نبيها وادست عبد الملك بن مروان والاسم
 على ان تقدم وتظفر ابن الوليد ثم يسلمها بر عبد الملك على اختلاف
 بزير بن عبد الملك بن عمر بن عبد العزيز بن عبد الرحمن بن
 بالمرادى على عيا سنة ووايق كان اول من شهد في الورد
 وظفر العنفة الملقب بخلع من قبله فقام في حاشم بن عبد الملك
 وكان جونا لجمال المرحوم بن عبد الرحمن بن عبد الله بن
 وقاته من الجروان عبد العال والوزن سنة وان سبط السلك
 من كل بلد الاواسط فخرت الدراهم واسط وكبركة فكان
 خالدين فخلع العنفة اشتهر من قبله فخرت الدراهم
 على السنة الحاشية حتى قول خالد بن سنة عشره فاول يوسف
 ابن عبد الشفق اوطان السنة تحت اسم بنو العيار فوجد
 دشما نقض حتى فخرت على صانع السوطه كما هو الماتية نبع
 فخرت في حاشية سنة الف سوطه سنة واخر الامل فزون بسهم
 وخرها باواسط وحده حتى قتل الوليد بن يزيد سنة ست
 وعشرين وما يقال استخلفه من اول من خلعها فخرت على امية
 خرب الدراهم باليزيرة على السنة حاشان حتى قتل وكانت العبيدة
 والقالية واليوسفية اجودتو دني امية **وكانت** دولته بني
 العباس **فخرت السنة** الدراهم بالانبار وعلمها على نفس
 الدنانير فخرت عليها السنة العباسية وقطع منها فخرتها
 حية ثم نقضها حتى قال قام برحمة المنصور نقضها فخرت
 حات وصحبت تلك الدراهم نحو شارباج فخرت ان القرا اربع حاش
 وكانت الدراهم ذلك **وخرت السنة** على الفخار البديع

كانت

كانت تقطع على المسائل الكالدة المرازنة الثانية فقامت الكالدية
 على الفاقيل والعقيل نقصان ثمة ارباع قراط من المنصور
 والاسنة ثمان وخمسين وماية **فخرت السنة** في حاشية
 مدورة جينا فقط ولم يكن لمسي الهادي بن المديني فخرت
 وكما دي المرحوم ذلك الاسر رجسنة ثمان وخمسين وماية
 نقضها نقضها فخرت بربع **فخرت السنة** السلك الى
 جعفر بن يحيى بن خالد البرقي كتب اسمه بعد السام والمحمدي بن
 الري على الدنانير والدراهم **فخرت** ذاك في كل دينار ماية مشال
 كان يفرها على اسس في النيز والظفر وكتب عليها
 او اسس من ضرب دار اللوك لموج على وجهها
 بزير على ماية واحد اذا نال عشرة اسس
وكان السني العباس ذانية الزبطه هي ماية دينار فيها مايتا
 مكتوب على كل دينار منها ضرب الحسن بن علي بن ابي طالب
كانت ووزن الدنانير هي التي بنعم منها على العشرين وخمسة
 ومعي الحسن بن علي بن الحسين بن علي بن ابي طالب وعمره
 الحسن بن سبيل وصبر نقصان الدراهم فخرها فخرت ولا
 الا ذلك الى سنة رمضان سنة اربع وثمانين وماية وصارت
 لا يجوز الا في البحر عدا او ما فيها وطلت **فخرت** السنة جعفر
 ابن يحيى صير السنة الى السني فخرت الدراهم على سداد الدنانير
 وسبيل الدنانير في سكة فخرت ذكره سبيل الدراهم فكان
 السني حيد السنة الناس خلا صلا له والفضة **وقد** شهر
 رجب سنة احدى وخمسين وماية نقضت الدنانير الى
 نصف حية واذال المرق ذلك كحصر يجوز سداد الفاقيل
 ثم ردت الى وزنها حتى كانت الامل الامين صدي مبرون التربة
 صير دور الضرب الى العباس سس في الفخار من المربع فخرت

كانت

الثخار من الدرهم المسود وبنكاته حاطة بل صفة القارة
 والاسكندين والياها لا يتصل بلون الا بها وسببها الورق
واختلاف اذ اختلافه وعلوها في مقدار الدرهم المختار
 لم يفضط الى الان وصفتها للراعي السواد الخاس في اليقظة
ولم تزل الحاطة بها حتى استولت دولة بني ابي علي عليه
 صلوات الله وتلك منه غير الكمال بل الجاهل في ان يفتقد من
 سنة ثنتين وعشرين يوما في ضرب درهم مستدبره وتضم
 ان لا يتصل ان اس بالدرهم المصدرة العشق وهي التي يرضونها ال
 صد الورق فغير الناس الورق في ذلك التسايل بما اذ العينة
 على ان ارها **كانت** الدرهم الكاطية وهي التي ارها الناس
 يتصل بلونها في ثمنها فضة والشف خاص يتصل على الماية من
 العضة كما عده مسمون درهم النحاس وراحت من الدرهم
 في تقيده وولت في اوب **في** المام والاهم الا تراك بمصر والاس
 روالها حتى قل الذهب في اليها وصارت الميساة بجلية تباع
 وتقدم بها واليا ينبت طامة الكان الميساة وتتم الاعمال وبعها
 بوزن خراج الاضربا واوله الكان بوزن **والدرهم** ثمانية
عشر غراب **الخرق** ثلث ثمانية **والمتقال** اربعة وعشرون غراب
 والصنعة تتفاوت بمصر والاس فيضها كما في شقال الساب شقال
 وريحا بمصر وكلها الدرهم **وانما النحاس** فانها كان في
 الميساة تتحركات تغل عن ان تبلغ درهم او جزءا حتى ان اس
 من اجل ذلك في القدر والحرف من الاريا ان الكشي سوي تعد
 الذهب والفضة كان بازا في تلك المحركات السبب ما على وجه الكاش
 الدرهم ساعد من انها وفيه فب من اجزاء الثلثين تقدا لا يولا
 اقيم فقط بمزلة احد التدرى واختلفت طاهب البدر واراوش
 فيما يجعلونه بازا في تلك المحركات فعملت بل بمصر والاس ما

دعوى

وراق العرب والحمق وناس والروم من اول الدهر واوله طوك فوه ال
 لظفر من بوشة باسهم وفضة طامة وكثرة شاقوم وخرق وان سلطان
 بجعلون بازا في المحركات نحاسا يرضون منه قطع
 صفحا وتسويها العرب فطرس السراة ذلك ولا يكاد يوجد من في
 القانس الا القليل ليس مع انهم انما في من الا في لم يمتد له احد
 التقدير في خط **كان** سبب ضربها بمصر في ايام الكمال الا بوزن
 بعد ان لم يكن ان امره فوجدت في تلك المجمع بمصر وهو ان ذلك
 ابو الطاهر المحلى تسفتبه ايجال ضرب المام لثقال بالاسارة وما
 بمصر ضرب الله فثقات ان اس في ضرب يوه الدرهم والي شقة في
 نصف درهم منها وهي درهم في درهم على نصف درهم واما في شقة
 منه ما ونصف درهم درهم فانها في ذلك واحتضها السطرا وتلك مصر
 ذلك فامر برب القانس **ولقد** كان في خد او التي ارب عار بها على عانة
 الامصار فيجعل بازا في تلك الميساة عرضا منها في يرضون ذلك
 ما طاقته من سبب الشخ الربيع ان القسم ابن ان زوال الحضرة
 بنجره باختيار البلاد التي تملكها وما هي عليه وذلك عند سفره من
 مصر وحصوله بعد ان سنة بضم واربعائة **قال** بعد صدر
 طويل اما الخبز فيضه في حجة على باب الكان فيجمع عليه عدة كثير من
 الزباب ثم يخرجونه في ثمانية قرا حجت بالاخاف وبقا العيون
 تخفيف الرغفان ويتصل بلون بين الاسواق ويقومونه مقام
 الدرهم ويتقدونه تقدا في اسطرا عليه وجعلوا ذلك قانونا
 زجهون اليه فيرون الشكوم والكع كما يزد الدرهم الزايف واليا
 البرج **ويستون** به الكمال الكالات والمشومات وما تفض السباة
 وانما زوايروه البزاز ولا العطار والورق في السبب على غير صفة
 مقدر بحساب غيره من حوزة مع هذه السباة والاحتياط
 يباع كل سبب في حقا بغير **الكتاب** من خط حاطة للقرين

صحه من سحره في كابد الذي سماه جنه الخلل وحيا الخلل ما نصه
 ما يخرج من احد يديه الخارجه في جوارحه ثم ينفذها الى رجليه ورفعه
 فيها خطوطا منسك الخطوط وذكر انها من ورق التوت فيه اربعين وثمانه
 وان يثنى الورق اذا احتاج الانسان بابع من بلاد العيصين تحته
 وراحمه وضمها في باوان عليها تحتها من هذه الاوراق ويضعها ما يابا
 بدلا عنها انتهى **والخبر في** من الاثار ما يشاهد في بعض احوال
 الصعب اليها من طون في حركاتها ليجاء بالورد وسحره
 الورد كما يتصل بالان العفوس **والخبر في** ثمران بعض بلاد
 الهند يشترى من الكحل بالان العفوس والبلع **واوردت** انا
 والانس من بلاد الهند فيهم يحضون في مقامه الحفصه
 في كحلها من العفوس ويحرقها في النار اما ما ذكره في
 ذلك من الخوارزمي في كتابه **واوردت** ريف صوماليه يستون
 الكحل من الخوارزمي في كتابه في بعض الرجاج ونحو ذلك في زوري
 مشاق الكحل الى ايسر من الكحل وول انما يتخذون في انفق
 ذلك في الامور الحقه فقط ولم يحصل احد منهم شيئا من ذلك
 نقدا بخون ولا يشترى به شيئا بل السنة **والما** ضربت العفوس
 كما ترى في ايام الكحل بل يشاع للملوك في ضربها حتى كانت في الايد
 وما زالت العفوس تنبت فيها كما يدخلها القطع الخلاقه للقطع
 التي يال بالخطا بالتصايل بها فتضمر البولان مصلح ذلكه **وكانت**
 العفوس اوله تصد في البره الكحل على ثمانية واربعون قسما وتسمى
 العفوس اربع قطع تقسم كل قطعة من العفوس ثمانية عشر قسما
 بالعفوس يحصل ذلك من الرزق الذي اصابها من الماء والورد
 وما ياتي من العفوس في اربع القسمة واليه من العفوس
 سمول بعض العمال الرباب الذي يوجب الفايح ويضرب العفوس
 بال قرره على نفسه وحصل العفوس يترن شعاعا والارهم

بعد

بعد اربعة عشر من نفسا فحقت في ذلك على الناس وان كانه
 طام من الخبث اذ لا ينصرا ما يشترى به هم هو كما كان من قبل
 يشترى نصف درهم ثم توطئت نفوس الناس على ذلك اذ هم
 اصابوا **وكانت** العفوس مع ذلك لا يشترى بها على من
 الامور كالجبل وانما هي النفقات السيوت والاصناف التي
 من الخبز والبقول وما كانت سلفه العفوس في الشتاء والرب
 العفوس في الربيع من جيلها في كحلها من الخبث والرب
 الكحل وما كان على الناس وطحا في انفسه العفوس في الخبث
 وضرب العفوس في وقت الناس فيها ففها عتوه في سنة خمس
 وتسعين وسكانه ان تزدون بالربح وان يكون العفوس نبتة درهم
 ثم تودي على الربح منها جرسين وكان في اول ما عرف بمصر
 من زون العفوس والحاصل ما هو في الاصل كان انما العفوس
 يترقى وتولى محمود الاموال الخطا في شوال الفوايد في كحل
 الاموال فكان ما عرفت الزيادة الكبيرة ونبت ال بلاد فخره الجلب
 العفوس الاحمر وضرب العفوس بالقاهرة في كحلها من المال وما ضرب
 العفوس بهما في ايامه واتخذوا في كحلها من العفوس
 فكلت ما يدور في العفوس كقوة العفوس والاصناف من العفوس
 الا في العفوس في البلد وقت الرزق من اجدها من ضربها السنة
 والانس في كحلها ما ياتي في الناس منها لا تخافه حيا سنة ثمانه اعواد
 الكحل ما ياتي في العفوس في ايام الربيع وما انقص في الجبال في الربيع
 في جليل الشارة ووجدنا من كحلها في ايام الربيع ان العفوس
 بعد ان كان لا يوجد مع كحلها في كحلها في كحلها في الاضمار على
 ارضه في الربيع في نفقات الربيع والاصناف في العفوس
 رزق العفوس في كحلها من سبب ثلاث ثوبه العفوس والخبث
 الراج الغالب وان في العفوس ووجدنا من العفوس في الاضمار

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İĞÂSETÜ'L-ÜMME Bİ-KEŞFİ'L-ĞUMME'NİN

MUHTEVASI ve TAHLİLİ

3.1. İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme'nin Muhtevası

Bu eser HİCRİ 808 yılında Mısırda meydana gelen açlığı ele almaktadır, eser o süreçte yazılmıştır, el-Makrîzî bu eserini yazarken açlık konu almaktan ziyade Mısırın sosyo-ekonomik tarihini ve o dönemde açlık ve kıtlıklara sebebiyet veren faktörleri ele almıştır.

Makrîzî bu eserinde Mısır halkını ayrı ayrı kesimler olarak incelemiştir bu da onun üstadı İbn-i Haldûn'dan etkilendiğini göstermektedir.

İbn-i Haldûnun eserleri ise İslam coğrafyasının tamamını ele alırken el-makrîzî " İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme" isimli eseri sadece Mısır konu almıştır.

Eser kaynak dayanağı olarak, el-Makrîzî dönemi öncesi kaynaklara ve el-Makrîzî yaşadığı dönemde, müşahede ettiği olaylara dayanmaktadır.

Eser içerik olarak sırayla giriş bölümünde hikmetli sözlerle başlayıp genel kurallara değinmektedir. Daha sonra Mısırın yaşanan pahalılıktan ve o zaman yaşanan olaylardan sonra bu olayların ortaya çıkış sebeplerini, daha sonraki bölümde Mısırlıların alışverişlerini altınla yaptıklarından, bir sonraki bölümde İnsanların kategoriler ve esnaflarını ve onların vaziyetlerini ele almış, daha sonra Allah kulların üzerinden bu hastalığı kaldıran ve bu zaman hastalığına ilaç olan şeylerden bahsetmiştir, tedbirin iyi yönlerinin beyanı ve ekseriyetin lehine faydalarından ve en son Mısırda insanların yoksullaşmasından bahsedip kalbinde para sevdası ve hırsı olmayanlar için Allah'ın yeterli olduğunu söyleyip bitirmiştir.

Eserin yazı seyri yerel olması hasebiyle sadece Mısırdan bahsetmektedir ve daha münhasır olarak Mısırın sosyo-ekonomik yönü ele almıştır.

el-Makrîzî'nin okuyucuya her bölümün başında hitap edip, dua ettiği, daha sonra olayları felsefi bir dille bilimsel bir özet edasıyla kaydetmiştir.

Makrîzî bu eseri profesyonel bir tarihsel anlatı tarzı izleyerek yazmıştır, bununla kalmayıp dönemindeki ona göre açlık ve kıtlıklara sebep olan yolsuzluklara ve yanlış

politikalara karşı tenkitlerde bulunmuştur, bu tenkitlerine dayanarak olarak ise o dönemde ve daha önceki dönemlerde yaşanmış ekonomik kriz ve sıkıntıları baz almıştır.

Bu tenkitlerin başında, Nil nehrinin suları azalınca piyasalar olumsuz şekilde etkilendiğini anlatmaktadır, bu olayı eserinde Hicri 387 yılında vuku bulan olayı şöyle nakletmektedir:

“Bundan dolayı fiyatlar çok yükseldi ve dirhemin muamele değeri düştü. O zaman dirheme müzayede ve kati olarak ad verilirdi. İnsanlar bunun üzerine çok ısrar etti. Her dinar yirmi altı dirheme tekabül eder oldu. Daha sonra dinarın değeri daha fazla arttı, ta ki doksan altı yılında her dinar otuz dört dirheme tekabül eder oldu. Fiyat arttı ve insanların endişeleri de arttı”⁷⁸

Zamanımızda da olduğu gibi dönem esnafları bu krizleri fırsat bilerek büyük kazançlar elde etmişlerdir, el-Makrîzî Hicri 696 yılında el-Âdil Kutboğa dönemini hakkında şöyle demektedir: “Tüccar ve satıcıların kârları arttı, faydaları arttı, her satıcı günde yaklaşık yüz ile iki yüz arasında kâr ediyordu. Çarşıdaki en az kazanan esnaf yaklaşık otuz dirhem kazanıyordu. Aynı şekilde sanatkârlar da iyi kazanıyordu. Çok sayıda esnaf kâr etti. Bu kârdan çok sayıda emir ve asker de payını aldı. Bazıları bu pahalılık döneminde zenginliğine zenginlik kattı. Daha sonra ellerinde kalanlar da oldu.”⁷⁹ el-Makrîzî bu fırsatçı kesimi anlatırken daha sonra onların başlarına gelen musibet ve buhranı da zikretmiştir.

el-Makrîzî bu pahalılıkların artışı beraberinde açlık ve yoksulluğu getirdiğini hatta insanların kedi ve köpekleri yemeye başladıklarını kayda almıştır, bunun üzerine şöyle demiştir: “o dönemde kedi ve köpekler de yenilir oldu. Köpeklerin sayısı çok azaldı. Her köpek 5 dinara satılır oldu. Hatta durum o kadar kötü oldu ki insanlar birbirini yemeye başladı. Bazı kişiler yüksek yerlere oturup tuzak kurmaya başladı. Elleri kancalı ipler olan kişiler sokaktan geçen birini yakalayıp, öldürüyor ve sonra parçalayıp etini yiyordu”⁸⁰ fakat el-Makrîzî nin bu sözlerinde mübalağa gören bazı tarihçiler olmuştur ve bu bilgiyi el-Makrîzî nin bu dönemde yaşanan krizlere dikkati çekmek ve okur üzerinde inandırıcılık hissi uyandırmak için yazmış olabileceğini söylemiştir⁸¹.

⁷⁸ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme*, Beyazıt el yazmaları kütüphanesi, V.3195, s.9.

⁷⁹ el-Makrîzî, *a.g.e.*, s.22.

⁸⁰ el-Makrîzî, *a.g.e.*, s.15.

⁸¹ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme*, Thk. Kerem Hilmi Ferhat, Ein For Human And Socail Studies, Mısır, 2007, s.56.

Aynı zamanda el-Makrîzî yaşamış bu ekonomik musibetlerin insanların Allahtan uzak olmasından dolayı olduğunu da savunmuştur. Bunun üzerine şöyle demiştir: ‘‘ Çoğu zaman doğal afetler oldu ve bu musibetlere yol açtı. Mısır’da Nil Nehri’nin cereyanı durdu, Şam, Irak, Hicaz ve diğer yerlerde yağmur yağmadı. Bazen de mahsullere hastalıklar, çekirgeler veya başka haşere ve vebalar dadandı ya da yandı. Ya da benzeri şeyler oldu ki bu Allah’ın kendine karşı gelen kullarına cezasıdır’’⁸² buda bize el-Makrîzî nin, çoğu musibet ve belanın insanların Allahtan uzak olduklarından dolayı sebebine bağladığını göstermektedir.

Allah’ın insanlara olan gazabı onlara olumsuz tabiat olaylarını göndererek gerçekleştiğini savunmaktadır.

3.1.1. Eserin Kaynakları

el-Makrîzî bu eseri hazırlarken iki yönetme veya metoda başvurmuştur: Birinci metot: paylaşım metodu.

İkinci metot: nakil metodudur.

1. Paylaşım metodu

el-Makrîzî hayatı sürecinde müşahede ettiği, birebir yaşadığı veya başkalarından işittiği dönemine yaşanan olaylara dair olayları kaleme aldıklarıdır.

Buna dair bir örnek olarak el-Makrîzî nin: ‘‘Allah’ın izniyle, sizlere geçmiş zamanlarda vuku bulan, pahalılık dönemlerini zikredeceğim ve anlatacağım, zira bu durumlar şimdi yaşanan durumlardan kat kat daha zor ve daha fazla, bu musibetler onların habercisi olsa da dahi’’⁸³ dediğini görmekteyiz bu ve buna benzer olayları el-Makrîzî’nin zikretmesi ve daha sonra eserde kaleme alması bu olayları yerinde yaşadığının ve naklettiğinin kanıtıdır.

2. Nakil metodu

Bir yazarın eski eserleri her zaman ilk başvuracağı kaynaklardır. el-Makrîzî’nin İğâsetü’l-Ümme bi-Keşfi’l-Ğumme den önce kaleme aldığı eserlerden bolca yararlanmanın yanı sıra el-Makrîzî nin eski tarihi kaynaklara hâkim olduğunu görmekteyiz, buna en bariz örneklerden biri İbrahim bin Vasıf Şah’ın ‘‘Ahbaru Mısır’’ adlı eserinden el-Makrîzî nin faydalandığını ve bu esere dair: ‘‘Bu çok değerli kitapta

⁸² el-Makrîzî, *İğâsetü’l-ümm*, s.25.

⁸³ el-Makrîzî, *a.g.e.*, s.4.

yüksek fayda vardır” demiştir ve Mısırda kendi yaşadığı dönemden önce yaşanan açlık ve yokluklara değinen bir eser olması hasebiyle bu eserden faydalanılmıştır.

Bunun yanı sıra Kurân-ı Kerîm ve Tevrât’tan da faydalanmıştır ve sözleri arasında bu iki kaynaktan dolayı şekilde sözler kullanmıştır, örneğin ‘‘Bu pahalılık döneminde de Hz. Yusuf aleyhisselâm ülkenin ihtiyaçlarını karşıladı. Allâhu Teâlâ bu hadiseyi Kuran-ı Kerim’de zikretti ve bu hadise Tevrat’ta da vardır. Ayrıca geçmişte ve fi kavimlere ait çok sayıda kitapta da geçti’’⁸⁴ demesi veya bir başka örnekte ‘‘ daha sonra pahalılık oldu ve ağaçlar ile ekinler kurudu. Meyveler ve hububatlar yok oldu. Hayvanların çoğu öldü. Daha sonra Allâhu Teâlâ Hz. Musa’yı aleyhisselâmı Firavun’a gönderdi. Bu pahalılık dönemine ait haberler İsraililerin ve diğerlerinin kitaplarında geçmiştir. Kuran-ı Kerim’de de Allâhu Teâlâ şu ayetlerde işaret ediyor: ‘‘Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik’’⁸⁵ demesi.

el-Makrîzî aynı zamanda el-Mesbahi’nin et-Târîhu’l-Kebîr adlı esere atıf yaparak ‘‘ Ayrıca bir kısmı da bazen evlerin günlük masrafı için bedel olarak da veriliyordu. Mısır’da dirhemler, ilk defa Fatımî hükümdarı el-Hâkim-Biemrillâh döneminde zikredilmeye başlandı. el-Emîru'l Muhtâr İzze'l-Melik Muhammed b. Ubeydullah b Ahmed el-Mesbahinin kitabı ‘‘et- Târîhu’l-Kebîr’’de şöyle der: ‘‘hicri üç yüz doksan yedi yılının Rebiyülevvel ayında katı ve müzayede dirhemler arttı, bu dönemde her otuz dört dirhem, bir dinara satılır oldu ve fiyat bozuldu.

3.2. İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme'nin Tahlili

Memlükler dönemi politik karışıklıklar, sosyo-ekonomik krizleri tetikleyince, yöneticilerin yanlış izledikleri politikalar ve yaptıkları yolsuzluklar yüzünden rüşvet adam kayırma ve devlette önemli mevkileri tecrübesiz ve yolsuz kişilere satmaları, daha sonra bu kişilerin devletin birçok hassas ve önemli mertebelerine gelip, yanlış çalışma ve sosyo-ekonomik politikalar yüzünden halka ve devlete büyük zararlarda bulundular.

‘‘Aslında bu belanın da aslıdır. O da siyaset adamları ile din adamlarının rüşvet ile iptila edilmeleridir.

Buna vezir, kadı, denetçilik ve diğer yöneticiler de dâhil oldu. Hatta bu kişilerle ulaşmak için, rüşvet vermekten başka bir yol kalmadı. Bundan dolayı büyük fesat ve zulümler ortaya çıktı. İnsanların hakları kayboldu ve bu da büyük zulümlere yol açtı. Bir

⁸⁴ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme*, s.6; Kutsal Kitap. *Yaratılış* 41.

⁸⁵ *Araf*, 137.

iş yapmak için torpil ve rüşvetler araya girdi. Bir durumun ya da işin yapılması istendiği zaman hemen buna bir paha biçilir ve işin türüne göre az ya da çok bir miktar istenirdi. Buna at, giysi veya hizmetçiler de dâhil. Bundan dolayı insanların üzerindeki borçlar arttı. Bir yolsuzluk yapılması için yetkililer göz yumuyor ve yanlış da olsa geçiyordu.

Bu yolda kan dökülüyor ve kadınlar köle ediliyordu. Bundan dolayı sultanın etrafındaki grup vergiler ve ek paralar istiyordu. Ayrıca daha fazla almak için halkın parasına el uzatıyorlardı. Hatta almak için her şeyi yapıyor ve el uzatmaktan da çekinmiyorlardı. Bundan dolayı insanlar borçlu duruma düşüyordu ve bu grup, kimseye merhamet etmediği için, borçlu kişiler, borç paralarını ödeyemediği durumda, onlardan bu paraları farklı şekillerde tahsil ediyorlardı. Bazıları ödemeyi yapamadığı için farklı işlere sevk ediliyordu ve köylerde işçi olarak kullanılıyordu. Duruma göre de atlara seyis olarak ya da köle olarak görev yapmaları isteniyordu. Bu durumlar sadece bunlarla sınırlı kalmadı. Biri borcunu ödeyemediği durumda ayrıca mal varlığına ve menkul kıymetlerine de el konuluyordu ve elindeki mülkü, çok ucuz fiyatlarla elinden alınıyordu. Elinde olan hayvanları ve ev eşyaları da alınıyordu. Çok sayıda ağır cezalar uygulanıyordu.

Kırsaldaki insanlar bu kadar zor durumlara maruz kaldıkları ve zulüm arttığı için dağıldılar ve evlerinden, tarlalarından uzaklaştılar. Bundan dolayı bölgede çiftçilik yapılmaz oldu. Zulme dayanamayan insanlar diyarlarını terk etmek zorunda kaldılar. el-Zâhir Berkuk döneminde HİCRİ 796 yılında olan ve zikredilen pahalılık döneminde, insanlarda çok fazla sıkıntı olmadı. Bunun sebepleri: ilk olarak insanlar ellerinde bir miktar mahsul muhafaza ettiği için pahalılığa dayandı. Diğer ise, el-Zâhir'in yardım etmesinden dolayı HİCRİ 797-798 yıllarında insanlardan kimsenin öldüğü ile ilgili bir şey duymadık.

el-Zâhir Berkuk ölene kadar durum böyle devam etti. ⁸⁶

Demesi bize el-Makrîzî'nin baştaki yöneticilerin yolsuz ve faydasız bireyler olduklarında, bu olumsuzluğun ilk olarak alt bürokratlara daha sonra halka ve devlete yansıdığını göstermektedir.

el-Makrîzî'ye göre devlet büyüklerinin bu gaflete dalmaları ve halktan uzaklaşmaları, onları halkın üzerinde bir gazap olduklarını göstermiştir 'Biz bir toplumu

⁸⁶ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme*, Thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr, mektebetü'l, Hilal, Mısır, 1990, s.81-83.

yok etmek istediğimiz zaman onun ileri gelen varlıklarının orada kötülük yapmasına izin veririz. Böylece o topluma verilmiş söz gerçekleşir ve onu yerle bir ederiz’’⁸⁷.

Bu eser geniş kapsamlı olmamasına rağmen, Mısırın eski çağdan HİCRİ 808 yılına kadar açlık ve krizlerini ele alan tek eserdir, bu eserin bir başka özeliği ise olayları kronolojik bir şekilde almasıdır, krizlere el-Makrîzî başka tarihçilerden değinmiştir fakat bu olay ve krizlere eserlerinde küçük bir kısım ayırmışlar veya bir bölümde anlatmaya çalışmışlardır.

Mesela Süyûtî, ‘Hüsnü'l-Muhâdara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kâhire’ adlı eserinde Kahire şehrinde yaşanan kriz ve vebaları zikrettiği ayrı bir bölüm ayırmıştır⁸⁸.

Keza İbn Tağrıberdî ‘En-Nücumu'z Zahire’ isimli eserinde ve İbn-i İyâs, ‘Badâi' el-Zuhûr Fi vakâi' el-Duhûr’ isimli eserlerinde Mısırdaki yaşanan kriz, açlık ve vebalara yer vermişleridir.

Fakat el-Makrîzî bu eserinde Mısırın kriz ve açlık tarihini ele alan tüm eserleri geride bırakarak, farklı bir sıralama anlatım tarzıyla işlemiştir:

1-Bağlantılı krizleri sıralaması.

2- Bu krizlerin ortaya çıkış sebebinin tespit etmesi.

3-Mısırdaki kriz ve pahalılıktan bahsederken, komşu ülkelerde yaşanan krizleri zikretmiş ve kıyaslamaya gitmiştir.

4-İnsanların pahalılık ve yoksulluk dönemlerinde durumlarını ve vaziyetlerini detaylı bir şekilde incelemiştir, emir ve sultanların krizlere karşı direnme adına uyguladıkları formülleri zikretmiştir.

5-Kahire’de Sadece döneminde yaşanan krizleri anlatmakla kalmamış, İbni Vasıf Şah gibi eski çağ tarihini anlatan yazarlardan faydalanmıştır.

6-Paranın değersizleşmesi ve paranın değerini kaybetmesi nedeniyle büyük krizler yaşanmıştır.

el-Makrîzî bu eseri kaleme alırken, kaynaklardan sadece nakilcilik yapan veya izlediklerini birebir nakleden tarihçilerden olmamış, bilakis kaleme aldığı birçok eserde olduğu gibi bu eserde de tenkit yöntemine de başvurmuştur.

⁸⁷ İsra, 16.

⁸⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed abu'l Fadıl İbrahim, Daru'l Fikr el-Arabi Kahire, M. 1998, s.241-272.

Öyle ki olayları naklederken beraberinde tetikleyici sebepleri de kaleme almış ve detaylandırmıştır, hatta bazı yerlerde yanlış alınan adımları alaycı bir şekilde yerden yere vurmıştır.

Bu eser tenkit yönü ağır basan bir eser olmasıyla beraber, toplumsal sosyo-ekonomik vaziyetlerine analitik tenkit ve çözümleme yönünde vardır, örneğin el-Makrîzî felaket ve musibetlerden bahsederken devlet yönetimindeki yanlış yönetim tarzını da anlatmaktaydı,

el-Makrîzî nin çözümlenelerde bulunurken bu şekilde bir metodu izlemesi Memlûkler döneminde daha önceden sergilenmemiş bir tavır ve el-Makrîzî'ye has bir tavidir.

el-Makrîzî bu eserde iki büyük gerçeğe ışık tutmuştur;

1-Olayların ve musibetlerin ortaya çıkışı ve insanların gördüğü ve yaşadığı sıkıntıların boyutları boyutu.

2-Bu sıkıntıların Mısır halkı üzerinden kalkması amacıyla önerilen çözümlerdir.

Tabi ki el-Makrîzî nin bu eseri kaleme almasının sebebi sadece kendi yaşadığı dönemde vuku bulan olaylar değildir, bilakis Mısırda daha önceden yaşanan olaylardan da etkilenmesidir, bunun üzerine şöyle demektedir: ‘‘şimdiki zamanların musibetleri ile sıkıntıya girenler, bu musibetlerin, eskiden vuku bulan musibetlerden daha zor olduğunu sanar. Onların iddialarına göre kıyas ettikleri zaman geçmiş zamandaki ve şimdiki zamandaki sıkıntıları anlatırken haddi aşarlar’’⁸⁹.

Eserin yazılışında vuku bulan kriz ve musibetleri zikretmekle beraber ortaya çıkış sebeplerini de ele almıştır, öyle ki el-Makrîzî bu kriz ve musibetlerin ortaya çıkış sebeplerini insanların Allah yolundan sapmalarının ve haramlara karışmalarının cezasını çektiklerini söylemekle beraber, üç ana sebebe değinmektedir:

Birinci sebep: Devletin birçok üst kademelerinde özellikle vezirler ve kadılar arasında yüklü miktarda rüşvet ve yolsuzluğun yayılmasından kaynaklanan borçlanmalar esnaf, çiftçi ve fakirlere yüklendi buda insanlar arasında yoksulluğun yayılmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine el-Makrîzî şöyle demiştir: ‘‘ bölgede çiftçilik yapılmaz oldu. Zulme dayanamayan insanlar diyarlarını terk etmek zorunda kaldılar’’⁹⁰ buda bize el-

⁸⁹ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme* , s.3; el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme* , Kerem Hilmi, s.62.

⁹⁰ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme* , s.27.

Makrîzî'nin yolsuzluğa en büyük etken olarak bu sebep olduğunu göstermek istediğini görüyoruz.

İkinci sebep: Hicri 806 yılında meydana gelen arazi fiyatlarının ve kiralalarının yükselmesidir, buda toprak ağaları üzerinde devletin ve devlet ayanlarının vergi veya hizmet bedeli olarak uyguladığı bir takım baskılardan ibaretti fakat bu baskı uygulaması daha fazla köylü ve çiftçileri zor duruma soktu, netice olarak ise tarımın ve hayvansal üretimin sekteye uğramasına sebep olmuştur.

Üçüncü sebep: Paranın kıymetsizleşmesi veya değer kaybetmesiydi, nitekim küçük bakır metliklerin ortaya çıkması altın veya gümüş paraların piyasadan çekilmesi, paranın değersizleşmesine sebep olmuştur, buna dair el-Makrîzî şöyle demektedir: ‘‘ Ancak bu daha az değerli paralar çok fazla yaygın olmadı. Ayrıca gümüş ve altın paralarının yerini hiçbir zaman alamadılar’’⁹¹ öyle ki bakırdan mamul paralar el-Makrîzî'ye göre değersiz paralar olmalarının yanı sıra, altınla gümüşü tedavülden uzaklaştırır ve piyasada pahalılıkla alışverişte güvensizliğe yol açar.

⁹¹ el-Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme* , s.38-45.

SONUÇ

el-Makrîzî Memlûkler döneminde yaşamış bir tarihçi olarak, olaylara uzak biri değildi, nitekim devletin bir çok organında görev almıştı.

Divanu'l inşa'da kâdılık ve muhtesip gibi görevleri süresinde, devletin sosyo-ekonomik yaşayışı üzerinde birçok mülahazayı not almış, çoğu kaynağa ulaşmakta zorlanmadığı için eski tarihten kendi yaşadığı döneme kadar yaşanmış açlık ve krizleri araştırmış ve kayda almıştır.

el-Makrîzî, İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme'de öbür eserlerinde olduğu gibi yorumunda ağır eleştiri ve tenkitler bulunmaktadır. Bu eleştirilerde bulunmasının en büyük sebepleri ise, yaşadığı dönemde Mısır'da vuku bulan kıtlık, açlıklar ve bu süreçte (H. 806) tek evladını kaybetmesi olmuştur.

Eseri okuduğumuzda ilk gözümüze çarpan husus el-Makrîzî'nin açlık ve belalara, Allah'ın gazabından fazla, hükümdar ve yöneticilerin izledikleri yanlış politika ve kararlardan kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Günümüzde çoğu devletlerin boğuştuğu ve en büyük ekonomik krizlerden olan enflasyona ve pahalılığa değinerek, çözümün kötü para olarak nitelendirdiği bakır para yerine altın ve gümüş paraya dönülmesi olduğunu söylemiştir.

Açlık ve krizlerin çaresinin ise doğru devletin, plan ve politikalarıyla önleneceği fikrinde bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulhalik Bakır, *Orta çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, , Ankara 2008.
- Aydın Çelik, *Fatımiler Döneminde Kahire Şehri*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi yayınları, No:15.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü 'l-ârifîn esmâü 'l-müellifîn ve âsâru 'l-musannifîn*, Beyrut, 1955, C.1.
- Doris Behrens Abouseif, Hâkim Camii, *DİA*, C. 15.
- Ebu'l-Mehâsin, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, C.1-C.16, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1992, C.15.
- Ebu'l-Mehâsin, İbn Tağrıberdî, (ö.873/1470) *el-Menhelü 's-sâfi ve 'l-müstevfi ba 'de 'l-vâfi* (I-V), thk. Muhammed Emin, Nebil Abdülaziz, Kahire 1984-1988,(VI-VII) thk. Muhammed Emîn, Kahire, ty.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, Hüsnu'l-Muhâdara fî Ahbâri Mısr ve'l-Kâhire, thk. Muhammed ebu'l Fadıl İbrahim, Daru'l Fikr el-Arabi Kahire, M. 1998.
- el-Makrîzî, *İmtâu 'l-esmâ bimâ li 'r-resûli mine 'l-ebnâi ve 'l-ahvâli ve 'l-hafedeti ve 'lmetâ*, (1-15), thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Beyrut, 1999.
- el-Makrîzî, *el-Hitatü 'l-Makrîziyye*, Bulak nüshası, Kahire, HİCRİ 1270, C.1.
- el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve 'l-itibâr bi-zikri 'l-hutat ve 'l-âsâr* I-III thk.Muhammed Zeynuhum.
- el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve 'l-itibâr bi-zikri 'l-hutat ve 'l-âsâr* I-III thk.Muhammed Zeynuhum, Medîha eş-Şarkâvî, Kahire, 1998, C.2
- el-Makrîzî, *es-Sülûk fî ma 'rifeti düveli 'l-mülûk*, (I-IV), thk. M. Mustafa Ziyâde, 1934-1958, Said Abdülfettah Âşûr Kahire, 1970-73, II, 365.
- el-Makrîzî, *İğâsetü 'l-ümme bi-keşfi 'l-ğumme*, Beyazıt el yazmaları kütüphanesi, V.3195.
- el-Makrîzî, *İğâsetü 'l-ümme bi-keşfi 'l-ğumme*, Thk. Kerem Hilmi Ferhat, Ein For Human And Socail Studies, Mısır, 2007.
- el-Makrîzî, *İğâsetü 'l-ümme bi-keşfi 'l-ğumme*, Thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr, mektebetü'l, Hilal, Mısır, 1990.
- el-Makrîzî, *İğâsetü 'l-ümme bi-keşfi 'l-ğumme*, thk. Yâsir Seyyid Sâlihîn, yry., 1999.
- el-Makrîzî, *İttiâzu 'l-hunefâ bi-ahbâri 'l-eimmeti 'l-Fâtımîyyîn el-hulefâ*, Thk. Cemaeddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1996.

el-Makrîzî, *Nahl iberâ 'n-nahl*, thk. Ahmed Elsayyih-Elseyyid Elcemili, Merkez'ül Kitap, Kahire.

eş-Şevkani, el-*Bedru't-Tali'* .

Eymen Fuâd es-Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, C: 27.

İbni Hacer, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-umr*, (I-IV) thk.Hasan Habeşi, Kahire, 1998.

İbnü's-Sayrafî, *Nüzhe* IV.

Kur'an-ı Kerim.

Kutsal Kitap, Yaradılış.

Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "*İbn Tağriberdî*", *DİA*, C.20.

Osman Cengiz, "*Makrîzî'nin İmtâu'l-Esmâ İsimli Eseri*" Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2010.

Rıza Kurtuluş, "İbn Zahîre", *DİA*, C.20.

Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi'* (1-12), Beyrut, 1992.

Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, C.2.

Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, s. 557; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, C.1.

Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *DİA*, C.20.

Walther Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Ziriklî, *A'lâm*, V, 180; Ayrıca bkz. İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr. Ramazan Yusuf, Dârü'l-kalem, Dimaşk 1992.

ZİRİKLÎ, *el-A'lâm kâmûs terâcimi'l-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'lmüsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, (I-VIII), Beyrut, 2002

<http://www.shekhmorsy.com/article/details-53.html>

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ayham Almalı
Öğrenci Numarası	121211112
Enstitü Anabilim Dalı	Tarih - Ortasınıf
Programı	Yüksek lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ayhan ÇELİK
Tez Başlığı (Türkçe)	el-Makrûn'in İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-gümme isimli eseri muhtevası ve tahlili

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 18.07.2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %...9...tür.
(pokuz)

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin ^{Tiki} ~~bu~~ tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ayhan ÇELİK
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Anabilim Dalı Başkanı ✓
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

08.03.1988 tarihinde Suriye'nin Halep şehrine bağlı Kefer Gan köyünde dünyaya gelen Ayham ALMAHLI, İlk-Orta ve Lise tahsilini Halep'in el-Haydariya mahallesinde gerçekleştirmiştir. Suriye'de lise tahsilini bitirdikten sonra iki yıllık Bilgisayar teknolojisi bölümünden 2006 yılında mezun olup, daha sonra 2008 yılında eğitim amaçlı Elazığ, Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kayıt yaptırmıştır ve üniversite tahsilini Haziran 2012 tarihinde bitirerek, hemen ardından Eylül 2012 tarihinde Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilimi Orta çağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Aydın Çelik danışmanlığında Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

Serbest olarak yeminli tercümanlık mesleğini icra etmektedir, yazar evlidir, orta derecede İngilizce ve İbranice bilmektedir.